

Дослідження молодих науковців

УДК 528.91

Наталія Гаман

ЗАКОНИ ТА ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТЕМАТИЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ПРОЕКТУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ КАРТ

У статті доведена важлива роль розвитку логістичних процесів в Україні та їх інтеграції з європейським простором. Описана роль картографічного забезпечення в процесі логістичного управління перевезень. Досліджена проблема розробки унікальної логістичної карти для території України. Подані різні підходи до класифікації соціально-економічних тематичних карт та визначене місце логістичних карт у даних класифікаціях. Висвітлені принципи створення тематичних карт спеціального призначення. Описана методика розробки карти. Доведена необхідність та важливість розробки спеціалізованих логістичних карт. Надане їх базове наповнення для різних видів вантажних перевезень.

Ключові слова: соціально-економічна карта, тематичне картографування, спеціальна карта, транспортна логістика, логістична карта.

Наталія Гаман. ЗАКОНЫ И ПРИНЦИПЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ТЕМАТИЧЕСКОГО КАРТОГРАФИРОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ КАРТ. В статье доказана важная роль развития логистических процессов в Украине, а также их интеграции с европейским пространством. Описана роль картографического обеспечения в процессе логистического управления перевозок. Исследована проблема разработки уникальной логистической карты для территории Украины. Представлены различные подходы к классификации социально-экономических тематических карт и определено место логистических карт в данных классификациях. Освещены принципы создания тематических карт специального назначения. Описанная методика разработки карты. Доказана необходимость и важность разработки специализированных логистических карт. Предоставлено их базовое наполнение для различных видов грузовых перевозок.

Ключевые слова: социально-экономическая карта, тематическое картографирование, специальная карта, транспортная логистика, логистическая карта.

Natalia Haman. LAWS AND PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC THEMATIC MAPMAKING ON BASE OF LOGISTICS MAPS DEVELOPMENT. The important role of logistics processes in Ukraine and its integration with Europe is demonstrated. The role of cartographic providing of process of logistics management is described. The problem of developing of unique logistic map for Ukraine is investigated. Different approaches to socio-economic classification of thematic maps are described and specific place of logistic maps in these classifications is defined. The principles of creating thematic maps for special purposes are highlighted. The methods of map development are described. The necessity and importance of development of specialized logistic maps is proved. Their basic content for different types of transportation is given.

Keywords: socio-economic map, thematic mapping, special map, transport logistics, logistic map.

Вступ. Картографування території України від найдавніших часів до ХХІ ст. невіддільне від історії розвитку суспільства загалом і від розвитку засобів картографічного відображення географічного простору з його багатогранністю зокрема. Картографування українських земель відбувалось на фоні політичних змін суспільства відповідно з поступальним розвитком методів і способів створення карт й розвитком друкарської справи. Крім того, змінюється актуальність та зміст тематики карт.

На даному етапі державного розвитку та становлення України особливої актуальності набуло вивчення та розвиток логістичних процесів в Україні. Логістика є новітнім напрямком досліджень та діяльності, стратегічним завданням якої є забезпечення доставки необхідного вантажу відповідної якості та вказаної кількості потрібному споживачу в зазначений час та місце за певної вартості логістичної послуги та достатнього рівня логістичного сервісу. Головним завданням транспортної логістики є необхідність забезпечити перевезення продукту від постачальника до споживача. Для виконання цієї мети всі учасники логістичних операцій в кожному конкретному логістичному «каналі» повинні

володіти впорядкованими просторово-часовими даними про всі складові логістичного ланцюга з їх точними «географічними» реквізитами. Саме логістичні карти покликані для того, щоб відображати всі необхідні об'єкти-показники учасників логістичного процесу, шляхи і можливі коридори їх переміщення, всі митні пункти пропуску в Україні та за кордоном, також відображати характеристики умов доставки вантажу на шляху перевезень, а також вартісні показники діяльності інфраструктури на певних напрямках тощо. Подібні картографічні матеріали не просто полегшать, активізують, раціоналізують роботу заводів-виробників продукції або підприємств-замовників перевезення, підприємств-постачальників експедиторських послуг та безпосередньо перевізників, вони необхідні для вибору широкого кола варіантів рішень стосовно найкращого, найвигіднішого і найбільш раціонального можливого маршруту руху, оптимізації функцій логістичних систем різних рівнів, сфер галузевого призначення і т.ін.

Актуальність та новизна обраної теми назаперечна з огляду на те, що наша держава, знаходячись на перехресті різноманітних транспортних потоків, не є достатньо інтегрованою в міжнародну транспортну інфраструктуру і знаходиться на етапі становлення та розвитку цієї сфери економіки. Тоді як стан

її картографічного забезпечення залишається незадовільним.

Варто зазначити, що згідно з Концепцією розвитку транспортно-дорожнього комплексу (ТДК) України на середньостроковий період та до 2020 року передбачено активізацію процесів інтеграції ТДК України до європейської та світової транспортних систем [6]. Розробка карт із відображенням низької інтеграції України у світову дорожню мережу може активізувати даний процес та вмотивувати його організаторів та виконавців.

Окрім далекоглядних планів розвитку інтеграції України в Європейську транспортну мережу, а як наслідок, і економіку, логістичні карти покликані виконувати нагальні потреби вітчизняних перевізників.

Перелік проблем, піднятих автором у даному дослідженні включає також визначення місця логістичних карт у численних різноманітних класифікаціях картографічних творів.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічна картографія займається проблемами створення і використання таких карт, які відображають господарство, населення, культуру, економічну оцінку природних ресурсів. Соціально-економічні карти служать засобом аналізу різноманітних даних (про населення, економіку, соціальну структуру) у територіальному розрізі. Соціально-економічна картографія - проміжна наука між картографією та соціально-економічною географією. Сучасна соціально-економічна картографія одночасно являє собою великий самостійний науковий напрямок, що має власні теоретико-методичні основи, і важливу галузь практичної діяльності, що відає проектуванням та складанням соціально-економічних карт. Така карта повинна відображати складні просторові системи, основу яких складають територіальні поєднання територіально-виробничих комплексів, природи і суспільства. Як складова частина соціально-економічної географії соціально-економічна картографія реалізує нагальну потребу комплексного розгляду економічних і соціальних процесів, що вивчаються в територіальному, географічному аспекті. Для цього дана галузь науки використовує особливий різновид картографічного методу дослідження, який спирається на досвід всебічного, системного аналізу і синтезу впорядкованих у просторі та часі даних про населення, економіку і соціальну сферу. У цьому плані соціально-економічна картографія збагачує економічну, соціальну і політичну географію, забезпечує їх інформаційні та методичні зв'язки з галузями фізичної географії, геоєкології, країнознавством та іншими географічними науками.

Велике значення в соціально-економічному картографуванні набуло використання прийомів наукового аналізу та синтезу. За допомогою їх використання виділяють аналітичні, синтетичні і комплексні соціально-економічні карти. Аналітичні карти показують окремі сторони або властивості явищ і процесів абстрактно від цілого. Серед них є вузько аналітичні карти, що відображають, наприклад, тільки населені пункти або дорожню мережу, і карти, де комплексуються дві і більше характеристик об'єктів

картографування, наприклад, людність поселень і щільність населення, характеристики тепла і вологи з показом врожайності сільськогосподарських культур. Синтетичні карти покликані давати цілісну, інтегральну характеристику об'єктів, явищ і процесів, що розглядаються як територіальні системи певного ієрархічного рівня. При такому підході перш за все враховується структура територіальної системи, її найважливіші складові частини, і головні зовнішні та внутрішні взаємозв'язки, що визначають функціонування і розвиток даної системи. Перехідну категорію складають комплексні карти, що показують спільно кілька властивостей явищ або ряд взаємозв'язаних явищ, але роздільно, кожне у своїх показниках. При цьому комплексуватися можуть як аналітичні, так і синтетичні характеристики, що й призводить до необхідності виділення комплексних аналітичних, комплексних синтетичних та комплексних аналітико-синтетичних карт [2].

Особливістю розвитку тематичного картографування, як комплексу наукових, організаційних та техніко-технологічних заходів, спрямованих на створення та оновлення тематичних карт [5] є постійна зміна актуальності об'єкту картографування. Основний зміст тематичних карт визначається конкретною темою відображення, спеціально присвяченою якомусь-небудь елементу або явищу (населені пункти, клімат, транспорт, події історії тощо). В самому визначенні тематичної карти вказується, що це є цілісний картографічний твір багаточільового призначення, що уніфікований за математичною та географічною основами, основним змістом якого є подання елементів, що розкривають конкретну тему. Вони діляться на карти природних явищ та карти суспільних явищ, які, в свою чергу, групуються за більш вузькими галузями картографування. До кожної групи тематичних карт відноситься ряд карт конкретної тематики. Серед карт суспільних явищ за різними класифікаціями виділяють карти соціальної інфраструктури. На думку автора, логістичні карти за своїм визначенням та наповненістю показниками можуть бути віднесені в цю категорію карт. Вони включають транспортну мережу – саме не її виробничу складову, а як інфраструктура для логістичних процесів; різноманітні точкові об'єкти транспортної інфраструктури, а також пункти пропуску – місцеві та міжнародні, пункти обслуговування перевізників, крім того різноманітні синтетичні показники напруженості матеріальних потоків, напрямки логістичних ланцюгів. Однак, найкраще в таку класифікацію впишуться логістичні карти, які забезпечують інформаційні потоки, або пасажирські перевезення. Карти, покликані обслуговувати вантажні перевезення закономірно будуть випадати із даного переліку карт, оскільки інтуїтивно їх хочеться віднести до карт господарства, як найбільш з ним пов'язаних.

Взявши на озброєння класифікацію тематичних карт, запропоновану проф. А.М. Берлянтом – логістичні карти можна віднести до іншої категорії, а саме до карт транспорту та економічних зв'язків. За запропонованою класифікацією виділяються економіко-географічні карти, як окрема категорія тематичних карт. Більш спеціалізованими серед них є карти

транспорту та економічних зв'язків, які представляють зв'язки населення і господарства в процесі виробництва, споживання і задоволення культурних і матеріальних потреб. [1, с. 222]. З даного визначення логістичні карти могли би бути в даній категорії, але знову ж таки, відображення було б однобоким, оскільки підходять лише карти для транспортної логістики. Інші аспекти логістичних процесів, які можуть бути картографовані уже не попадуть в дану категорію карт.

З огляду на таку неможливість віднести весь можливий ряд варіацій логістичних карт до певної однієї категорії в існуючих класифікаціях тематичних карт, автор даного дослідження пропонує віднести логістичні карти до тематичних карт спеціального призначення або до спеціальних карт.

Спеціальна карта - карта, що за своїм змістом призначена для певних користувачів і вирішення певних завдань[5]. Саме спеціальне картографування, як комплекс наукових, організаційних та технологічних заходів, спрямованих на створення та оновлення спеціальних карт покликане займатись створенням карт для вузькоспеціалізованих потреб, які водночас можуть інтегрувати показники із різних сфер економічної та суспільної діяльності. Оскільки, таким і є логістичні карти, будемо вважати їх спеціальними картами, створеними для задоволення потреб логістичних відділів великих заводів виробників а також експедиторських підприємств, та інших суб'єктів, які тим чи іншим боком стикаються з організацією логістичного процесу.

В основі створення спеціальних карт лежить ряд принципів, які в основному перекликаються із принципами створення соціально-економічних тематичних карт.

Принципи:

1. Зміст карт повинен мати відповідну ідейно-аналітичну спрямованість, тобто в зміст карти повинна бути закладена відповідна ідея, що знаходить чинне відображення у виборі об'єктів картографування, показників, визначених наукових класифікацій та продуманій системі умовних позначень.

2. Карти повинні складатись на рівні найновіших досягнень науки і техніки.

3. Відповідність змісту карти її характеру і цільовому призначенню. Цьому відповідають:

- повнота і конкретність характеристики змісту;

- детальність у відображенні як якісних, так і кількісних характеристик.

4. Дотримання єдності змісту, його повноти і завершеності.

5. Точна графічна локалізація змісту залежить від масштабу, способів картографування та характеру розміщення об'єктів.

6. Оптимальність змісту карти при виразності і чіткості зображення. Зміст карти не повинен перевищувати межу оптимального навантаження. Це зменшує можливості її читання.

7. Карта повинна мати стислу, чітку і змістову характеристику явищ і об'єктів. На першому плані – яскравими фарбами подаються головні об'єкти карти. На другому плані – основа.

8. Можливість порівняння зображених об'єктів

9. Єдність часу при розкритті змісту карти (окрім динамічних).

10. Характеристика на карті повинна подаватись однаковими показниками всіх об'єктів картографування.

11. Повнота і однотипність первинних вихідних матеріалів

12. Дотримання узгодженості в способах картографування і оформлення карти.

Принципи є базовими для розробки програми карти.

Важливою умовою складання подібної карти являється науково-обґрунтований підходи:

1. Системний підхід, за допомогою якого виявляється існуючі об'єкти та закономірності, які пов'язані з суспільно-географічними явищами та їх територіальним поєднанням.

2. Типологічний підхід – виявлення типових елементів систем за спільними ознаками.

Створення соціально-економічних карт спеціального призначення в цілому проходить з дотриманням усіх основних етапів, характерних для загально-географічних і фізико-географічних карт: це редакційні, авторські, укладальницькі і видавничі роботи. Серед них особливо важливі редакційні роботи, під якими в картографії розуміється вся система науково-технічного управління створенням карти. Тому редагування являє собою безперервний процес, який пронизує всі етапи створення карти - від підготовчих робіт до її видання. При створенні будь-якого картографічного твору соціально-економічної тематики основні підготовчі роботи проводяться на першому етапі - етапі проектування карти. До складу робіт цього етапу входять: формулювання вимог до карти, складання попередньої програми, збір, аналіз і оцінка джерел, вивчення об'єктів і території, складання програми карти.

Розробці програми карти передують ще один розділ робіт - вибір і аналіз наявних джерел. У результаті виконання всього обсягу робіт на етапі проектування створюється програма карти, з належною детальністю і повнотою характеризує всі основні параметри створюваної карти, її легенду і методику розробки. Розробка математичної основи карт включає в загальному випадку вибір масштабу, проекції, координатних сіток та компоновання. При розробці компоновання передбачається наявність місця для розміщення додаткової інформації, необхідної для більш повного розуміння картографованих явищ. Це можуть бути різні діаграми, графіки і просто текстові пояснення або кількісні дані. Вибір способів зображення на картах соціально-економічної тематики обумовлений особливостями просторової локалізації інформації, що міститься в джерелах, і показників соціально-економічного картографування. Розробка легенди – це початок створення карти та авторської роботи. Разом з тим остаточна систематизація легенди можлива тільки при завершенні авторського оригіналу, тому що в процесі використання джерел виникають доповнення і зміни. В результаті авторських робіт автор готує різні за точністю і якістю карто-

графічні матеріали - ескіз або макет, рідше - оригінал карти. Значна частина авторських робіт входить в другий етап - етап складання карти. На цьому етапі проводиться: підготовка і обробка джерел, перенесення змісту з джерел на карту, його генералізація, складання та оформлення елементів змісту. Підсумок етапу складання - первинний оригінал карти, який служить для підготовки карти до видання - третьому завершального етапу. До складу робіт на цьому етапі входять: виготовлення видавничого оригіналу, допоміжні роботи з обслуговування поліграфічних процесів, виготовлення штрихових і кольорових проб. Після цього проводиться друк карти в рамках видавничих робіт.

Логістичні операції на різних рівнях мають відмінності у їх організації. Саме міжнародна логістика є найбільш складною і трудомісткою сферою за затратами праці, кількістю учасників і т.д. Критичне значення мають такі чинники, як відстань перевезень, різниця валют і вид транспорту. У міжнародній логістиці відстань перевезень значно більша, відповідно – збільшується час доставки, а також зростає можливість різних пошкоджень вантажів, збільшуються обсяги складування товарів. Такий чинник як різниця валют вимагає обов'язкового і ретельного врахування обмінного курсу. Також міжнародні логістичні операції пов'язані з перетином кордонів, відповідно треба враховувати державні і митні вимоги, підготувати необхідні документи. При цьому використовуються послуги посередників – експедиторів, митних агентів, митних брокерів, банків тощо.[4, 30]

Розглядаючи різні види перевезень для вибору показників і створення уявлення, що повинно бути зображено на логістичній карті варто розробити на передкартографічному етапі досліджень структурно-графічні моделі, які добре себе зарекомендували як пізнавальний засіб.

Автоперевезення. Одним із показників логістичних карт, покликаних забезпечувати потреби саме автоперевізників, може бути цікавий інтегрований показник, як вартість перевезення на різних ділянках шляху.

Плата за вартість автоперевезення залежить від відстані, маси і об'єму товару, що перевозиться, вантажопідйомності і типу автомобіля, а також місцевості, по якій здійснюється автоперевезення.

Якість надання логістичних послуг надзвичайно залежить від географічних умов території країн відправників, транзитних країн та отримувачів вантажів. Така географічна прив'язка робить очевидним той факт, що компанії-надавачі логістичних послуг змушені користуватись картами для їх роботи. Якість та відповідність карт їх специфічним вимогам поки що бажає бути кращою.

Крім суто природних показників, варто аналізувати інформацію про особливості зміни характеру та умов автоперевезень в транзитних країнах, розміщення та пропускної здатності митних пунктів тощо, що важливо передбачити на відповідних картах.

При визначенні якісних показників логістичних карт необхідно враховувати зокрема те, що в залежності від характеру вантажу, що перевозиться, надаються такі основні типи автомобілів:

- тентовані автомобілі;
- рефрижераторні автомобілі;
- контейнеровози;
- автомобілі, оснащені для перевезення ADR вантажів;
- спецтехніку, для великовагових та негабаритних вантажів[3].

Різні автомобільні шляхи мають різну пропускну здатність і не завжди пристосовані для всіх типів вантажних автомобілів. Це теж обов'язково відобразатиметься на логістичній карті.

Для визначення системи показників карт логістичної тематики важливо зробити висновок про те, що в маршрутах, які неможливо здійснити лише одним видом транспорту (будь то морські, річкові, авіа чи залізничні перевезення) із пункту відправки до пункту призначення, на допомогу, завжди приходять автотранспорт і автоперевезення.

Залізничні перевезення. Залізничні перевезення – вид логістичної діяльності, що полягає в організації і регулюванні транспортування товару за допомогою залізничного транспорту. Значення транспортування вантажів залізницею до сих пір визначається здатністю завдяки розгалуженим залізничним шляхам сполучення ефективно і відносно дешево перевозити великі об'єми товарів на далекі відстані.

Відносно недавно з'явилась тенденція до спеціалізації залізничних перевезень, що пов'язано з прагненням підвищити якість надаваних послуг, зокрема активно використовуються трьохярусні платформи для перевезення автомобілів, двухярусні контейнерні платформи, суміщені вагони, склади спеціального призначення.

Для організації залізничних перевезень очевидно ефективним буде використання карт із такими цілями:

- розрахунків перевізних тарифів і додаткових зборів (охоронних, страхових та ін.) по території країни відправника, призначення і транзиту;
- відображення перетинів автомобільних доріг із залізницями, обладнаними станціями для подачі будь-якого контейнера під завантаження в місце відправлення товару (при вагонній відправці, подачу автотранспорту для підвезення вантажу до станції);
- слідування за рухом вантажу і дислокацією вагонів на всьому шляху їх переміщення.

Морські перевезення. Для картографічних досліджень цього виду логістичної діяльності варто враховувати те, що морські контейнерні перевезення забезпечують оптимальне збереження вантажу, так як найчастіше контейнер пломбують в присутності клієнта чи представника і розпломбовують в кінцевому пункті.

Інші показники картографування повинні також бути орієнтованими на порівняння переваг та недоліків різних видів перевезень, важливих для логістичної діяльності.

Контейнерні морські перевезення поділяються на глибоководне (океанське, морське) судноплавство і внутрішнє (річкове) - це ще один комплекс показників, важливих для картографічного моделювання.

Картографічне моделювання дозволить орга-

нізувати перевезення логістичним компаніям у ряді випадків:

- якщо місце відправки вантажу знаходиться обабіч від крупних портів, дасть змогу організувати транспортування від місця відправлення до транзитного порту, використовуючи автомобільний, морський транспорт (фідерні чи прибережні лінії) чи внутрішнім водним шляхом;

- розрахувати вартість фрахту і супутніх платежів (бункерних BAF, валютних CAF, страхових ISPS і льодокольних надвигат ICE, зборів за оформлення океанських і фідерних коносаментів, телекських дозволів RELEASE FREE, плати за наднормативне використання контейнерів власності судноплавних ліній DEMURRAGE DETENTION);

- організувати подачу контейнера під завантаження в місце відправки;

- створити схему зберігання в портах;

- контролювати розвантаження з перерахунком вантажних місць і оформленням акту прийому/передачі[7].

Отже, ще одним з завдань картографічного забезпечення потреб логістики є побудова логістичних ланцюгів різної складності, з різними транспортними складовими.

Авіап перевезення. Міжнародні авіап перевезення вантажів. На даний час в Україні – авіап перевезення – вид транспорту, що має найменший попит. Головна його перевага – швидкість доставки вантажів. Головний недолік – висока вартість перевезення, яка проте перебивається швидкістю доставки вантажів, що дозволяє відмовитись від інших елементів структури логістичних витрат, пов'язаних перш за все зі складськими витратами.

Крім того, можливості авіатранспорту і авіап перевезень стримуються вантажопідйомністю і вантажомісткістю літаків, а також їх обмеженою доступністю.

Досвідчені експедиторські підприємства використовують карти для розробки оптимальних схем доставки вантажів, організації їх супроводу, забезпечення регламентованих умов завантаження авіатранспорту і отримання всіх необхідних узгоджень і спеціальних дозволів, в тому числі, проходження сертифікації і митного оформлення документації.

Оскільки для розміщення аеропортів потрібні дуже великі відкриті простори, авіап перевезення, як правило, не об'єднані в єдину систему з іншими видами транспорту, за виключенням автомобільного.

Митне оформлення вантажів. Митне оформлення – це частина процесу зовнішньоторгового перевезення вантажу, що супроводжується подачею

в митний орган України пакета документів, на основі якого орган приймає рішення про можливість ввезення (вивезення, транзиту) товарів в Україну. Часто митне оформлення товару стає головним боєм багатьох компаній і затягується на невизначений термін. Саме на цьому етапі можуть виникнути непередбачувані витрати, пов'язані з помилками, допущеними нашими іноземними партнерами, які погано ознайомлені з вимогами українського законодавства.[8] Деякі із вимог і правил митного оформлення теж можуть стати об'єктами картографічного зображення.

Висновки. Логістичні карти – новий вид тематичних карт спеціального призначення, покликаних забезпечувати всіх учасників логістичного процесу різними показниками та даними, потрібними для планування та здійснення логістичних операцій з географічно точними реквізитами.

Місце цього виду карт у класифікації різноманітних картографічних творів не є визначеним однозначно. Проте проектування логістичних карт підпорядковується принципам і законам картографування соціо-економічних карт. З огляду на специфічний об'єкт картографування важливим і цікавим завданням на етапі проектування змісту карти і створення авторського оригіналу є визначення показників картографування. Розглядаючи транспортну логістику, як споживач карт, що проектуються, показники картографування залежать від призначення та задач, які будуть виконувати логістичні карти для різних видів перевезення.

З позиції менеджменту завдання транспортної логістики полягає у зменшенні витрат без втрати якості. Складовими ланками кожного перевезення є його планування, прокладання маршруту, а потім слідкування за рухомим складом. Всі ці логістичні операції простіше, точніше і швидше проводяться з використанням спеціалізованих логістичних карт. Адже показником роботи будь-якої транспортної компанії є не тільки стан її рухомого складу та якість людського потенціалу, а й рівень інформаційно-технічного оснащення, що з точки зору даного дослідження відповідає рівню картографічного забезпечення.

В перспективі логістичні карти ввійдуть в користування на кожному транспортному підприємстві як незамінний і раціональний спосіб відобразити наочно необхідну інформацію, а в картографії, займуть відповідну нішу у темі розробки та впровадження тематичних соціально-економічних карт спеціального призначення.

Список використаних джерел:

1. Berlyant A.M., Vostokova A.V., Kravtsova V.I., Lurye I.K., Svatkova T.G., Serapinas B.B. Kartovedeniye: Uchebnik dlya vuzov. – M.: Aspekt Press, 2003. – 477 s. [Берлянт А.М., Востокова А.В., Кравцова В.И., Лурье И.К., Сваткова Т.Г., Серапинас Б.Б. Картоведение: Учебник для вузов – М.: Аспект Пресс, 2003. – 477 с.].
2. Zhupanskyj Ya. Rozvytok ekonomichnoyi kartografii v Ukraini // Istoriya ukraïnskoyi geografii. Vseukraïnskyj naukovno-teoretychnyj chasopys. – Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2000. – Vypusk 1. – S.100-107. [Жупанський Я. Розвиток економічної картографії в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – Випуск 1. – С. 100-107].

3. Kovalenko V.M., Shchurikhin V.K., Mashyka N.B. Vantazhni avtomobilni perevezennya: Pidruchnyk. – K.: Litera LTD, 2006. – 304 s. [Коваленко В.М., Щуріхін В.К., Машика Н.Б. Вантажні автомобільні перевезення: Підручник. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 304 с.].
4. Oliynyk Ya.B., Smyrnov I.G. Mizhnarodna logistyka. Navchalnyj posibnyk. – K.: Obriyi, 2011. – 544 s. [Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика. Навчальний посібник. – К.: Обрії, 2011. – 544 с.].
5. Pro zatverdzhennja Poryadku zahalnodержавnoho topografichnoho i tematychnoho kartografuvannya. – Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 veresnya 2013 roku № 661 [Про затвердження Порядку загальнодержавного топографічного і тематичного картографування. – Постанова Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 року № 661].
6. Transportnyj kompleks Ukrainy. Avtomobilni dorohy: problemy ta perspektyvy / I.R. Yukhnovskij, G.B. Lebeda; T.I. Popova / za red. I.R. Yukhnovskoho. – K.: FADA, LTD, 2004. – 288 s. [Транспортний комплекс України. Автомобільні дороги: проблеми та перспективи / І.Р. Юхновський, Г.Б. Лебеда; Т.І. Попова / за ред. І.Р. Юхновського. – К.: ФАДА, ЛТД, 2004. – 288 с.].
7. Bonacsch E., Wilson I. Getting the Goods: Ports, Labour and the Logistics Revolution. – NY: Cornell University, 2008. – 273 p.
8. Sayt kompaniji «Imexbrok» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.imexbrok.com/ru/logistics.html> [Сайт компанії «Імексброк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imexbrok.com/ru/logistics.html>].

Summary

Natalia Haman. LAWS AND PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC THEMATIC MAPMAKING ON BASE OF LOGISTICS MAPS DEVELOPMENT

At this stage of development and establishment of Ukraine the particular importance of studying and investigating of logistics processes in Ukraine is evident. Logistic maps are designed to display all the necessary facilities - members of the logistics process, and possible ways of their movement corridors, all customs checkpoints in Ukraine and abroad, and also to reflect the characteristics of the conditions of delivery of cargo on the way of traffic and cost parameters of transport infrastructure in certain directions etc.

As part of the socio-economic geography socio-economic kartography realizes the urgent necessity for a comprehensive review of economic and social processes that are studied in the territorial, geographical aspect.

Logistic maps by definition and fullness of displayed objects can be included to thematic maps of social infrastructure. However by other classification, logistic map is best included to the maps of transport and economic communication. Because of the variety of approaches it is proposed to include logistic map to thematic maps of special purpose or special maps. Special map is a map which content is intended for certain users and certain tasks.

As a base of the creation of special maps is a set of principles that are mostly similar to the principles to socio-economic thematic maps creation. An important condition for completing of such maps is the systematic and typological science-based approaches.

Socio-economic map of special purpose creating passes all major steps of general geographic and physico-geographic maps creating: design, editing, authoring, and publishing processes.

For different types of traffic their own mapping objects should be considered.

In the future logistic maps will be used on the every transport company as an indispensable and efficient method to display the information graphically and in cartography, they will take appropriate niche in the development and implementation of socio-economic thematic maps for special purposes.

Keywords: socio-economic map, thematic mapping, special map, transport logistics, logistic map.

МОДЕЛЮВАННЯ ТРАЄКТОРІЇ РОЗВИТКУ ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В МІСТАХ І РАЙОНАХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті висвітлено результати моделювання траєкторії розвитку геоecологічної ситуації в міських і районних соціогеосистемах Дніпропетровської області за період з 2007 по 2011 роки. Моделювання виконувалося у нормованому багатовимірному ознаковому просторі за 106 статистичними параметрами геоecологічної складової соціогеопроецесу. Визначалися такі показники траєкторії, як проекція на оптимальну траєкторію розвитку, відхилення від неї і проекційний коефіцієнт прогресу. За результатами дослідження визначені соціогеосистеми, що є лідерами та аутсайдерами у розвитку геоecологічної ситуації.

Ключові слова: геоecологічна ситуація, соціогеосистема, траєкторія розвитку, моделювання, порівняльно-географічний аналіз, порівняльно-історичний аналіз, прогноз, контроль розвитку.

Віктор Грушка. МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРАЕКТОРИИ РАЗВИТИЯ ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В ГОРОДАХ И РАЙОНАХ ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье отражены результаты моделирования траектории развития геоэкологической ситуации в городских и районных социogeосистемах Днепропетровской области за период с 2007 по 2011 годы. Моделирование выполнялось в нормированном многомерном признаковом пространстве по 106 статистическим параметрам геоэкологической составляющей социogeопроецесса. Определялись такие показатели траектории, как проекция на оптимальную траекторию развития, отклонения от нее и проекционный коэффициент прогресса. По результатам исследования определены социogeосистемы, которые являются лидерами и аутсайдерами в развитии геоэкологической ситуации.

Ключевые слова: геоэкологическая ситуация, социogeосистема, траектория развития, моделирование, сравнительно-географический анализ, сравнительно-исторический анализ, прогноз, контроль развития.

Viktor Grushka. MODELING OF DEVELOPMENTAL TRAJECTORY OF GEO-ECOLOGICAL SITUATION IN THE CITIES AND DISTRICTS OF DNIROPETROVSK REGION. The article highlights the results of simulation of the developmental trajectory of geo-ecological situation in the cities and districts sociogeosystems of Dnipropetrovsk region from 2007 to 2011. Simulation was carried out in normalized multidimensional attribute space with help of 106 statistical parameters of geo-ecological component of sociogeoprocess. We determined such indicators of trajectory as the projection on the optimal developmental trajectory, deviation from it and a projection factor of progress. The research identified the sociogeosystems that are leaders and outsiders in the development of geo-ecological situation.

Keywords: geo-ecological situation, sociogeosystem, developmental trajectory, modeling, comparative geographical analysis, comparative historical analysis, prognosis, control development.

Актуальність роботи. Дніпропетровська область відноситься до старопромислових регіонів (СПР) України з відповідним комплексом соціально-економічних і геоecологічних проблем, породжених історією засвоєння й економічного розвитку регіону. Загальною проблемою всіх СПР є складна геоecологічна ситуація, яка зумовлена величезною концентрацією та інтенсивним розвитком у минулому підприємств шкідливих галузей виробництва (переважно металургійної, видобувної і машинобудівної промисловості) із застарілими технологіями виробництва, очистки і знешкодження викидів у навколишнє природне середовище (НПС), загальною виснаженістю НПС високими рівнями його забрудненості тощо. Багатолітнє нехтування станом здоров'я і якістю життя населення, характерне для епохи створення потужного промислового потенціалу за будь-яку ціну, сприяло поширенню і розвитку так званих екологічно залежних захворювань, які на тлі важких умов праці призводили до скорочення тривалості життя, зростання кількості інвалідів і зниження рівня життя.

За часів незалежності України перераховані застарілі «хвороби» СПР посилюються новими соціально-економічними проблемами, пов'язаними з перехідним періодом і формуванням ринкових відносин в економіці. В жорстких умовах конкуренції стали затребуваними нові наукоємні технології виробництва, а старі підприємства, продовжуючи

забруднювати НПС, поступово зупинялися, скорочувалися, перепрофілювалися тощо. Так, з'явилася принципово нова для українського суспільства проблема безробіття. Потужний трудовий потенціал СПР, сформований протягом багатьох десятиліть, вже не зміг реалізуватися повністю, що викликало низку супутніх соціально-демографічних процесів, у тому числі – зменшення народжуваності, трудові міграції, зростання соціальної напруги тощо.

Враховуючи викладене вище, очевидно, що вирішення соціальних, демографічних, економічних, геоecологічних тощо проблем густозаселених СПР повинне мати в соціальній політиці держави найвищий пріоритет. Тому комплексне дослідження СПР є надзвичайно актуальним питанням сучасної науки, особливо, тих її галузей, що пов'язані з соціальними, економічними і геоecологічними проблемами.

Аналіз попередніх досліджень. В Україні перші комплексні наукові дослідження СПР почалися у ХХІ ст. переважно представниками економічної науки (Д. Лепле, Н. Гальцева, Л. Кузьменко, А. Лодишків, В. Ляшенко, М. Ляшевська, О. Мартякова, А. Тимарцев та інші). З представників географічної науки загальними проблемами розвитку СПР займаються, наприклад, Н. Гасвська, О. Гавриленко, І. Гукалова, Г. Денисик, О. Лакомова, І. Мельник, Л. Немець, Г. Підгрушний, Д. Шиян та інші. Зокрема, Д. Шиян належить одне з перших досліджень стану НПС регіону у зв'язку із захворюваністю і смертністю населення (на прикладі міста Кривий Ріг).

Метою даної роботи є комплексне суспільно-

географічне дослідження формування і розвитку гео-екологічної ситуації (ГЕС) в міських і районних соціогеосистемах (СГС) Дніпропетровщини методом моделювання траєкторії процесу для оцінки стану ГЕС і обґрунтування шляхів її покращання.

Викладення основних результатів. Дослідження виконувалось методом моделювання траєкторії розвитку ГЕС в СГС у нормованому багатовимірному ознаковому просторі (БОП), який розроблено на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна і найбільш повно описаний у роботі [1]. БОП будується на нормованих статистичних параметрах, що відображають гео-екологічну складову соціально-географічного процесу, тобто, стан НПС, характеристики джерел та інтенсивності забруднення, а також деякі демографічні показники, захворюваність та смертність населення тощо. Всього використано 106 параметрів за період з 2007 по 2011 роки.

В результаті нормування всі розраховані індекси незалежно від розмірності і абсолютних значень вихідних статистичних параметрів є безрозмірними і змінюються в інтервалі від 0 до 1. Сформований таким чином нормований БОП представляє собою гіперкуб, кожне ребро якого має довжину 1 умовну одиницю, а вимірність за кількістю вихідних статистичних становить m . У гіперкубі БОП існує дві характерні точки, дуже важливі для подальшого аналізу. Перша з них – точка мінімального розвитку – збігається з початком координат, де всі координати БОП рівні 0. Друга – точка максимального розвитку – протилежна по головній діагоналі і має всі координати, рівні 1. Головна діагональ гіперкубу, яка з'єднує ці дві точки, є оптимальною траєкторією розвитку (ОТР), тобто, ідеальною траєкторією, за якою СГС може досягти максимально можливого розвитку найкоротшим шляхом. Слід підкреслити, що ОТР є абстракцією і не може бути реалізована жодною реальною СГС, але вона є зручним еталоном для порівняння реальних траєкторій СГС.

Траєкторія розвитку СГС у БОП утворюється сукупністю векторів, що з'єднують послідовні у часі

точки місцеположення СГС у БОП. За аналогією з механічним рухом зміна статистичних параметрів СГС у часі (тобто, зміна її місцеположення у БОП) розглядається як рух у БОП. Для аналізу траєкторії використовується математичний апарат векторного аналізу, відповідно до чого для будь-якого вектору у просторі визначаються дві характеристики – кутова і лінійна. Кутовий параметр вектору визначає його напрям у просторі через направляючі косинуси, а лінійний – довжину вектору, що визначається як евклідова відстань між його початковою і кінцевою точками.

Але в суспільно-географічному дослідженні важливо знати не стільки параметри вектору руху СГС, як їх відношення (порівняння) з відповідними параметрами інших СГС або характерними напрямками у БОП. Таким напрямом, зокрема, є ОТР як еталон розвитку. Основні показники руху: проекція на ОТР (відображає швидкість і напрям розвитку), відхилення від ОТР (відображає ефективність руху) і проекційний коефіцієнт прогресу (ПКП) – позиціонує поточну точку місцеположення СГС в БОП у просторі можливих подій, або просунутість у розвитку). ПКП є відношенням проекції вектору розвитку СГС на ОТР до довжини діагоналі гіперкубу БОП, тобто, він лінійно прямо пропорційний проекції на ОТР. Траєкторії розвитку ГЕС зручно відображати на фазовій площині у координатах «проекція на ОТР» - «відхилення від ОТР».

Згідно з результатами порівняльно-географічного аналізу розподіл міських СГС за розвитком ГЕС показано в таблиці 1 і на рис. 1 - 3.

Як видно з наведених даних, за станом на 2007 рік найвищого розвитку ГЕС (найкращого її стану) досягло м. Павлоград, далі йде досить щільна група міст (Синельникове, Марганець, Жовті Води, Новомосковськ, Орджонікідзе, Вільногірськ). Найгірший стан ГЕС спостерігається в містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Нікополь, Тернівка, Дніпропетровськ.

Подібні розрахунки виконані на кожний рік, для прикладу наведемо графік розподілу міст на останній розрахунковий момент часу – 2011 рік (рис. 2).

Таблиця 1

Параметри траєкторії розвитку ГЕС в міських СГС станом на 2007 рік

Місто	Проекція на ОТР	Відхилення від ОТР	ПКП
Дніпропетровськ	7.313	2.898	0.71
Вільногірськ	7.478	3.634	0.726
Дніпродзержинськ	6.736	2.958	0.654
Жовті Води	7.629	3.63	0.741
Кривий Ріг	6.639	3.163	0.645
Марганець	7.663	3.755	0.744
Нікополь	6.885	3.505	0.669
Новомосковськ	7.57	3.768	0.735
Орджонікідзе	7.565	3.638	0.735
Павлоград	7.756	3.298	0.753
Першотравенськ	7.365	3.804	0.715
Синельникове	7.67	3.841	0.745
Тернівка	7.127	3.955	0.692

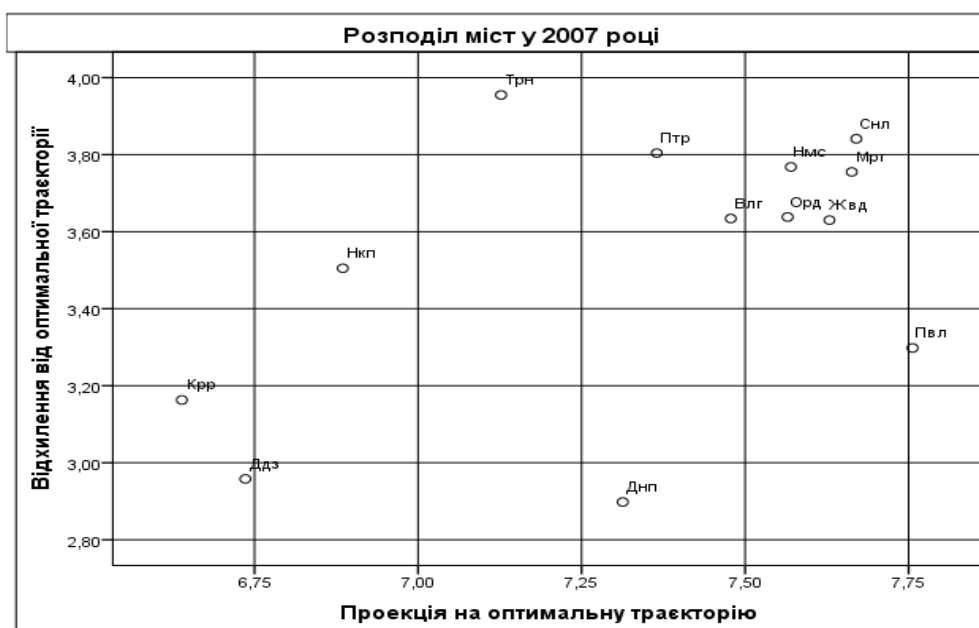

Рис. 1. Розподіл міських СГС на фазовій площині станом на 2007 рік

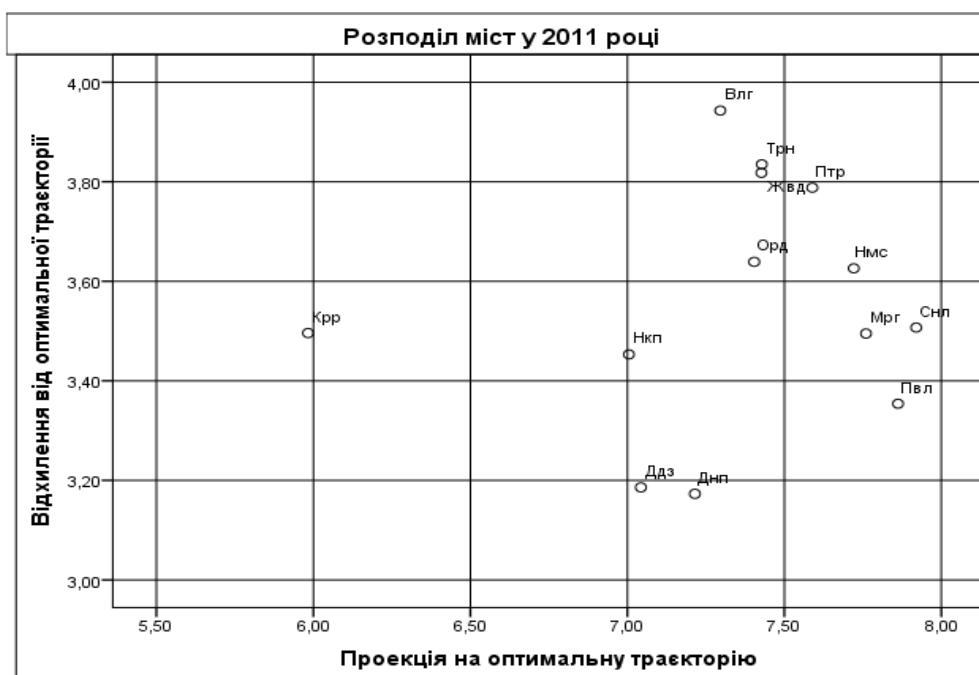

Рис. 2. Розподіл міських СГС на фазовій площині станом на 2011 рік

У 2011 році на фазовій площині чітко сформувалося три групи міст. Перша з них включає такі міста, як Синельникове, Павлоград, Марганець, Новомосковськ, Жовті Води, Орджонікідзе, Тернівка і Вільногірськ і займає лідируюче положення. Друга група у складі Дніпропетровська, Дніпродзержинська і Нікополя дещо відстає від першої групи у проекції на ОТР, але має менші відхилення від неї. Третю групу представляє м. Кривий Ріг з найгіршим станом ГЕС.

Середній за весь досліджуваний період розподіл міст на фазовій площині представлений на рис. 3.

Із середнього розподілу міських СГС видно,

що за проекцією вектору розвитку ГЕС на у ОТР найгіршим станом виділяються міста Кривий Ріг, Нікополь, Дніпродзержинськ і Тернівка. Як видно з наведених даних, тенденції руху СГС в БОП є неоднозначними і проявляються не дуже чітко.

Нижче наведені приклади траєкторій міст з різною динамікою розвитку ГЕС.

Як видно з рис. 4, траєкторія розвитку ГЕС м. Дніпропетровська відображає два періоди прогресивного розвитку (2007-2008, 2008-2009 роки) і два наступні періоди регресу (2009-2010, 2010-2011 роки). Можна констатувати, що найкращого стану ГЕС досягла в 2009 році.

Рис. 3. Середній за досліджуваний період розподіл міських СГС на фазовій площині

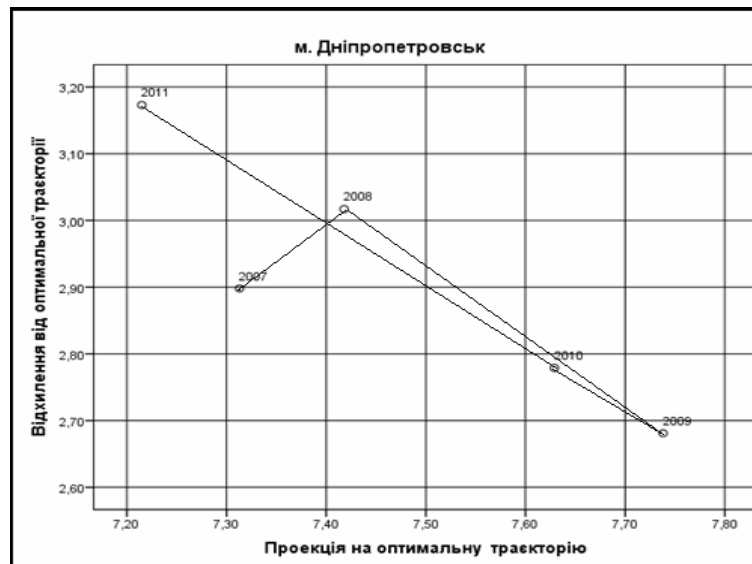

Рис. 4. Траєкторія розвитку ГЕС м. Дніпропетровська

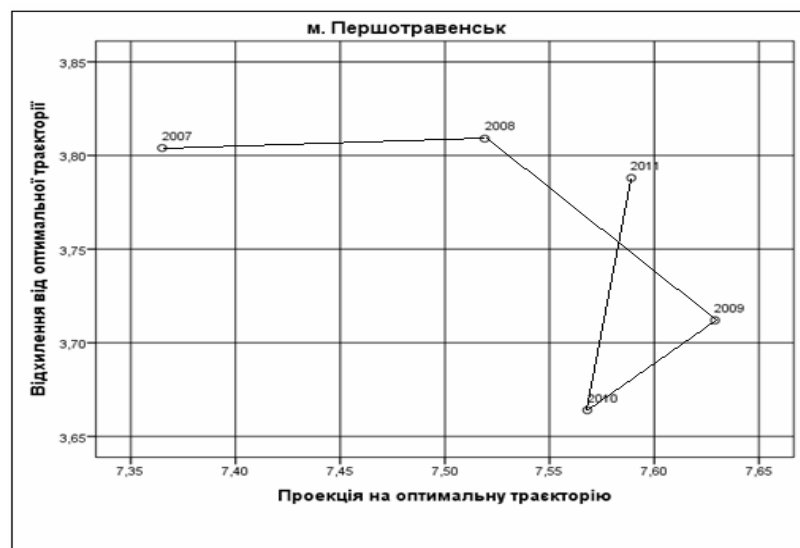

Рис. 5. Траєкторія розвитку ГЕС м. Першотравенськ

Траєкторія розвитку ГЕС м. Першотравенську є прикладом прогресивного розвитку, на ній виділяються три періоди прогресивного розвитку (2007-2008, 2008-2009, 2010-2011 роки) і один період регресивного (2009-2010 роки). Кінцевий стан ГЕС цього міста значно краще початкового.

Аналогічний аналіз виконано і для районних СГС. В таблиці 2 та на рис. 6 показано розподіл районних СГС на фазовій площині станом на 2007 рік.

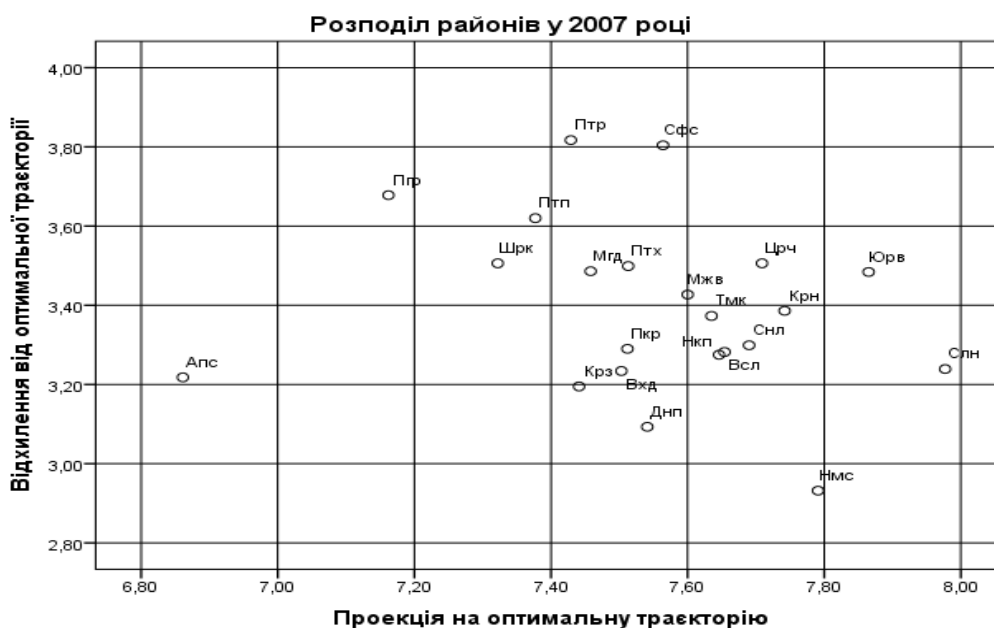
З рис. 6 видно, що лідирують Солонянський, Юр'ївський і Новомосковський райони. Чітко виділяється у якості відстаючого Апостолівський район, а в основній групі – Павлоградський і Широківський райони. Загальна конфігурація точок місцезонавання районних СГС у БОП досить компактна, що свідчить про більш однорідні умови формування ГЕС в районних СГС.

Для порівняння на рис. 7 наведено аналогічний графік станом на 2011 рік.

Таблиця 2

Параметри траєкторії розвитку ГЕС в районних СГС станом на 2007 рік

Район	Проекція на ОТР	Відхилення від ОТР	ПКП
Апостолівський	6.861	3.218	0.666
Васильківський	7.654	3.282	0.743
Верхньодніпровський	7.503	3.234	0.729
Дніпропетровський	7.541	3.093	0.732
Криворізький	7.441	3.195	0.723
Криничанський	7.742	3.386	0.752
Магдалинівський	7.458	3.486	0.724
Межівський	7.6	3.427	0.738
Нікопольський	7.646	3.275	0.743
Новомосковський	7.791	2.932	0.757
Павлоградський	7.162	3.678	0.696
Петриківський	7.429	3.817	0.722
Петропавлівський	7.377	3.62	0.717
Покровський	7.512	3.29	0.73
П'ятихатський	7.513	3.499	0.73
Синельниківський	7.69	3.299	0.747
Солонянський	7.977	3.239	0.775
Софіївський	7.564	3.804	0.735
Томаківський	7.635	3.373	0.742
Царичанський	7.709	3.506	0.749
Широківський	7.322	3.506	0.711
Юр'ївський	7.865	3.484	0.764

Рис. 6. Розподіл районних СГС на фазовій площині станом на 2007 рік

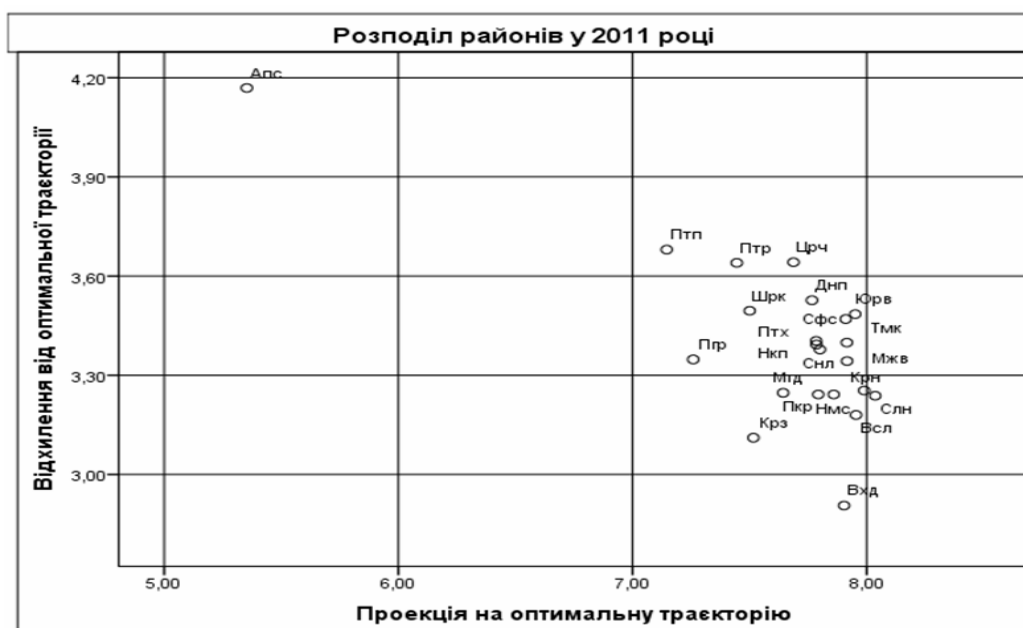

Рис. 7. Розподіл районних СГС на фазовій площині станом на 2011 рік

На кінцевий розрахунковий момент більше половини районів досягає найбільшого розвитку ГЕС, конфігурація їх розміщення стала ще більш компактною. На тлі загального поступального руху Апостолівський район продовжує регресивний розвиток за контрольними параметрами.

Середній за весь досліджуваний період розподіл районних СГС за формування ГЕС на фазовій площині представлений на рис. 8.

Наведені дані показують, що мають найкращий стан НПС, наприклад, Солонянський, Юр'ївський, Новомосковський райони. У найскладнішому становищі знаходиться Апостолівський район, який суттєво відстає від інших районів і демон-

струє переважуючу негативну тенденцію розвитку ГЕС.

Нижче наведені траєкторії розвитку ГЕС районних СГС з різною динамікою.

Траєкторія розвитку ГЕС Апостолівського району містить лише один період прогресу - 2008-2009 роки, останні періоди відповідають регресивному розвитку із суттєвою різницею стану ГЕС між початковим і кінцевим моментами досліджуваного періоду.

Траєкторія розвитку ГЕС Васильківського району відображає два періоди прогресивного розвитку (2007-2008, 2010-2011 р.р.) і два періоди регресу (2008-2009, 2009-2010 р.р.). В цілому загальний розвиток ГЕС цього району позитивний.

Рис. 8. Середній за досліджуваний період розподіл районних СГС на фазовій площині

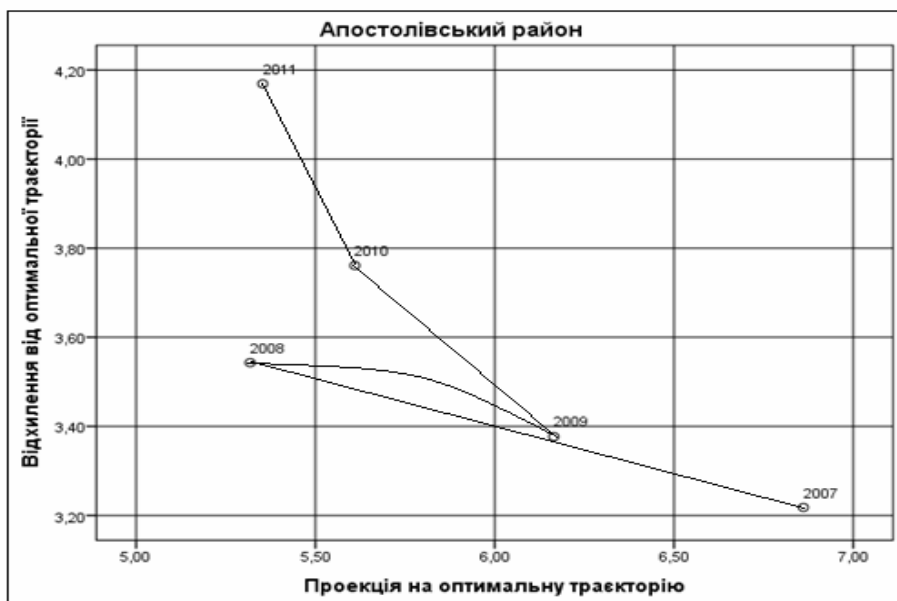

Рис. 9. Траєкторія розвитку ГЕС Апостолівського району

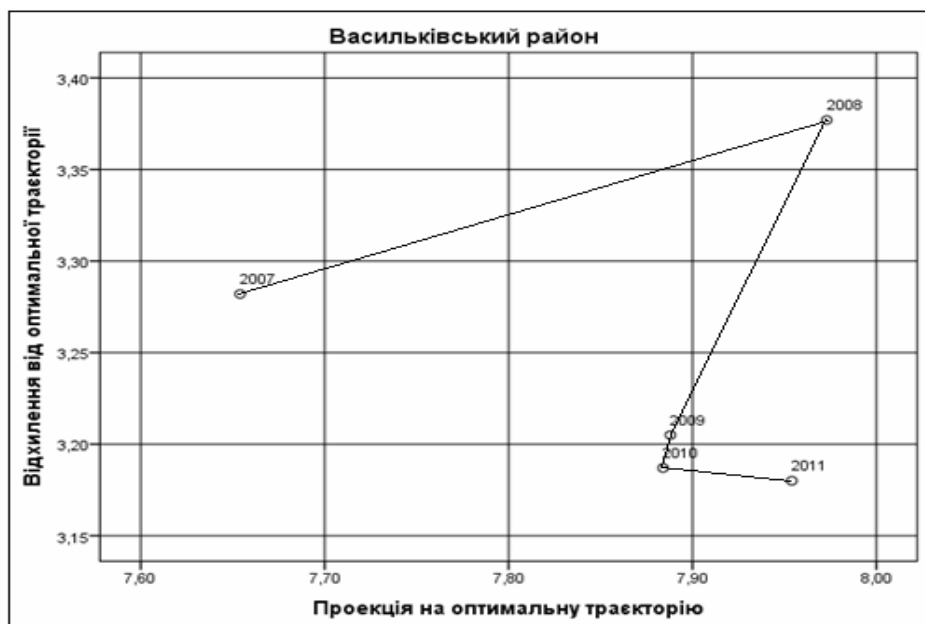

Рис. 10. Траєкторія розвитку ГЕС Васильківського району

Висновки. Виконане дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Моделювання траєкторії розвитку ГЕС в міських та районних СГС дає можливість наочно відобразити її зміни у просторі і часі. Відображення траєкторії на фазовій площині «проекція на оптимальну траєкторію» - «відхилення від оптимальної траєкторії» є зручним способом виконання порівняльно-географічного і порівняльно-історичного аналізу.

2. Порівняльно-географічний аналіз розвитку ГЕС доводить, що в міських і районних СГС спостерігається значна їх диференціація за темпами, напрямом і динамікою формування і розвитку ГЕС, що можна пояснити особливостями їх господарської диференціації і ступеню розвитку виробничої інфраструктури. Крім цього, в цілому ГЕС в міських СГС

має гірший стан порівняно із сільською місцевістю внаслідок більшої концентрації у містах промислових підприємств з шкідливим виробництвом.

3. Порівняльно-історичний аналіз розвитку ГЕС (аналіз власне траєкторій їх розвитку) показав, що для всіх СГС Дніпропетровської області в період 2007-2011 роки динаміка і напрям змін ГЕС мають неоднозначний характер, що зумовлено впливом світової фінансово-економічної кризи 2008-2010 років. Частіше всього період регресивного розвитку (погіршення ГЕС) випадає на 2009 і 2010 роки. Приблизно для половини СГС за досліджуваний період в цілому спостерігається погіршення стану НПС, що вимагає посилення уваги до цієї проблеми з боку центральної і місцевої влади.

Список використаних джерел:

1. Nemets K.A. *Prostorovyj analiz u suspilnyj geografiyi: novi pidkhody, metody, modeli [monografiya]* / K.A. Nemets, L.M. Nemets. – Kharkiv: Kharkivskyj nacionalnyj universytet imeni V.N. Karazina, 2013. – 228 s. [Нємець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі [монографія] / К.А. Нємець, Л.М. Нємець. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.].

Summary**Viktor Grushka. MODELING OF DEVELOPMENTAL TRAJECTORY OF GEO-ECOLOGICAL SITUATION IN THE CITIES AND DISTRICTS OF DNIPROPETROVSK REGION.**

The article highlights the results of simulation of the developmental trajectory of geo-ecological situation in the cities and districts sociogeosystems of Dnipropetrovsk region from 2007 to 2011. Simulation was carried out in normalized multidimensional attribute space with help of 106 statistical parameters of geo-ecological component of sociogeo-process. We determined such indicators of trajectory as the projection on the optimal developmental trajectory, deviation from it and a projection factor of progress. The first two parameters are the coordinates of the phase plane on which displays the trajectory and happens comparative geographical and comparative historical analysis. Based on the results of the comparative analysis, we set that sociogeosystems are significantly differentiated by the dynamics, direction and intensity of the development of geo-ecological situation, that is related to their degree of economic specialization and development of production. Almost half of the cities and districts sociogeosystems are characterized by deterioration of geo-ecological situation during this period that can be explained by the influence of the global financial crisis. The research identified the sociogeosystems that are leaders and outsiders in the development of geo-ecological situation.

Keywords: geo-ecological situation, sociogeosystem, developmental trajectory, modeling, comparative geographical analysis, comparative historical analysis, prognosis, control development.

УДК 911.3:330.59

Мирослава Лапушняк

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Стаття присвячена аналізу сучасних методологічних підходів визначення рівня життя населення регіону, в результаті якого були виявлені дискусійні сторони відбору єдиних критеріїв та показників оцінки життєвого рівня населення; показані проблеми адаптації сучасних методик до наявної вітчизняної статистичної бази та специфічних аспектів розвитку конкретного регіону чи населеного пункту. У статті розглядаються напрями науково-методичних підходів, пов'язаних з розробкою інтегрального показника рівня життя населення.

Ключові слова: рівень життя населення, якість життя, індекс людського розвитку, вибіркове обстеження умов життя домогосподарств, інтегральний показник.

Мирослава Лапушняк. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА. Статья посвящена анализу современных методологических подходов определения уровня жизни населения региона, в результате которого были обнаружены дискуссионные стороны отбора единственных критериев и показателей оценки жизненного уровня населения; показанные проблемы адаптации современных методик к имеющейся отечественной статистической базе и специфическим аспектам развития конкретного региона или населенного пункта. В статье рассматриваются направления научно методических подходов, связанных с разработкой интегрального показателя уровня жизни населения.

Ключевые слова: уровень жизни населения, качество жизни, индекс человеческого развития, выборочное обследование условий жизни домохозяйств, интегральный показатель.

Myroslava Lapushniak. PRESENT-DAY METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEFINING REGIONAL SOCIAL STANDARD OF LIVING. The article represents the analysis of present-day methodological approaches to defining social standard of living in a region. The analysis disclosed debatable instants of choosing common criteria and indices for the assessment of said standard as well as it showed the problems of modern methods adaptation to available national statistical base and specific aspects of development in this or that region or settlement. The article considers trends in scientific-methodical approaches to development of integral index of social standard of living.

Keywords: social standard of living, quality of life, index of human development, selective examination of household living conditions; integral index.

Вступ. Постановка проблеми. Існуючі системи показників, що нині застосовуються для оцінювання соціального стану, охоплюють коло показників, кожний з яких характеризує кількісну або якісну сторону одного з аспектів добробуту суспільства. Проте вони не дають цілісного уявлення про рівень життя в даний момент часу й у динаміці, а також не зовсім придатні для проведення порівняльного аналізу рівня життя населення різних соціальних груп, регіонів і, навіть, держав, на що акцентує увагу суспільна географія. На думку експертів ООН, статистика та науковці поки що не знайшли раціонального способу розробки всеосяжного показника рівня життя населення регіону, хоча відповідні роботи постійно проводяться в різних напрямках.

Для часткового вирішення цих проблем була запропонована практика побудови інтегральних показників, завданням яких є забезпечити методологічну єдність усіх окремих показників даної системи та надати однозначну оцінку рівня та динаміки досліджуваного процесу.

З іншого боку, враховуючи багаточисельність окремих показників рівня життя й те, що їх кількість і зміст змінюються разом із розвитком соціальних відносин у суспільстві, розробка інтегрального показника призводить до необхідності вирішення низки доволі складних методологічних проблем.

Слід наголосити, що при наявності значної кількості досліджень життєвого рівня населення в Україні відсутня методологічна база для проведення комплексної оцінки на регіональному рівні. Сьогодні створена методологічна база для проведення

міжрегіональних порівнянь складових життєвого рівня на основі індексів людського розвитку, але не сформульовані підходи до аналізу закономірностей формування життєвого рівня в окремому регіоні. Це обумовлює важливість дослідження та розв'язання дискусійних питань стосовно методико-методологічних підходів до комплексної оцінки рівня життя населення регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз сучасних методико-методологічних підходів до комплексної оцінки рівня життя населення регіону. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- на основі аналізу сучасних методико-методологічних підходів визначення рівня життя населення регіону, виявити дискусійні сторони відбору критеріїв та показників оцінки життєвого рівня населення;
- пояснити можливість застосування існуючих методологічних підходів до оцінки рівня життя населення регіону;
- вказати напрями науково-методичних підходів, пов'язаних з розробкою інтегрального показника рівня життя населення.

Виклад основних результатів дослідження. На сучасному етапі досліджень одним з найпоширеніших і найбільш узагальнюючих показників визначення рівня життя населення є індекс людського розвитку (ІЛР), розроблений пакистанським економістом Махбубом ель Хаком.

Він розраховується ООН з 1990 року і щорічно друкується у вигляді Доповідей про світовий людський розвиток. ІЛР обчислюється як середньоарифметичне трьох складових: середньої тривалості

життя населення країни, рівня освіти та обсягів ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в межах від 0 до 1 (чим ближче до 1, тим рейтинг країни буде вищим, і, навпаки) [7].

Зважаючи на можливості вітчизняної статистичної бази, особливості соціально-демографічних, організаційно-економічних, екологічних умов та національно-культурні традиції України Держкомстатом разом із Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України розроблено національну методику обчислення ІЛР і затверджену Спільною Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України (від 05.04.2001 та 14.03.2001 №№182/76)[2]. Вона дозволяє виконувати методологічно коректні співставлення як за інтегральним індексом, так і за кожним з 9-ти індексів окремих аспектів людського розвитку (демографічний розвиток, розвиток ринку праці, матеріальний добробут населення, умови проживання, рівень освіти, стан та охорона здоров'я, соціальне середовище, екологічна ситуація, фінансування ЛР). Кожному з аспектів людського розвитку відповідає окремий блок показників, що формують систему індикаторів людського розвитку регіонів. Схема побудови інтегрального індексу людського розвитку передбачає 3-етапний процес відповідно до 3-рівневої ієрархічної системи показників. На відміну від міжнародної методології розрахунку ІЛР, вітчизняна методика передбачає проміжний етап – побудову узагальнюючих індикаторів, що характеризують кожен із аспектів людського розвитку. Це дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексного підходу до характеристики регіональних особливостей людського розвитку та мінімізації впливу випадкових обставин.

Принциповим моментом методики є її орієнтація виключно на інформаційну базу Держкомстату України – дані державних статистичних спостережень та базових вибірових обстежень домогосподарств. [2, 7].

У 2011 році, Державним комітетом статистики України були розроблені та затверджені методологічні положення з організації державного статистичного спостереження "Обстеження умов життя домогосподарств", які визначають порядок організації та методологію проведення державного статистичного спостереження.

Вибіркове обстеження умов життя домогосподарств України передбачає три складові частини із застосуванням різних інструментів обстеження для одержання інформації: 1) збір даних щодо загальної характеристики домогосподарства; 2) спостереження за витратами і доходами домогосподарств; 3) модульні тематичні опитування [3].

Саме завдяки обстеженням умов життя домогосподарств визначається комплекс соціально-економічних характеристик домогосподарств і населення України. І це дає можливість всебічно точно на сьогоднішній день показати життєвий рівень різних соціальних верств населення на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Такі обстеження домогосподарств також показують рівень бідності населення.

На думку д.еко.н. В.О. Мандибури своєрідність категорії "рівень життя" полягає передусім у тому, що вона не може бути відображена одним або навіть кількома показниками. Для цього автором запропонована цілісна система кількісних і якісних показників, що відтворює розгорнуту і всебічну оцінку складної внутрішньої структури "життєвого рівня" населення.

Найбільш повно система показників рівня життя може бути представлена наступними шістьма групами: 1) інтегральні показники, які віддзеркалюють досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення (величина національного доходу або валового внутрішнього продукту на душу населення; середній рівень заробітної плати в народному господарстві та окремих галузях; обсяги національного багатства на душу населення та питома вага у ньому особистого майна; обсяги заощаджень та страхових внесків); 2) показники споживання населенням матеріальних благ, культурних і побутових послуг (обсяги і структура споживання продовольчих товарів; рівень забезпеченості одягом і взуттям; обсяги споживання найважливіших предметів культурно-побутового призначення та товарів довгострокового користування; рівень побутового обслуговування; стан забезпечення послугами торгівлі і громадського харчування; рівень транспортного обслуговування і зв'язку; якість житлових умов та комунальних послуг); 3) показники, що характеризують рівень забезпечення працюючих належними умовами, необхідними у виробничому процесі (рівень зайнятості; тривалість робочого часу; інтенсивність та продуктивність праці; стан охорони та безпеки праці; надійність системи соціального страхування працюючих; стан культури виробництва та його технічне оснащення); 4) показники, що характеризують стан задоволення потреб населення у сферах фізичного, духовного і соціального розвитку (умови і рівень медичного обслуговування; рівень освіти; забезпеченість культурно-освітніми та іншими естетичними установами; забезпеченість потреб у сфері фізичної культури і спорту); 5) показники, які визначають якісні характеристики життєвого рівня населення (стан здоров'я та середня тривалість життя; тривалість активного трудового довголіття; величина вільного часу і можливості його раціонального використання); 6) показники, що розкривають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, які має населення країни, а також надійність забезпечення політичних свобод громадянам у суспільстві [1].

Власну систему показників, яка охоплює економічні та соціальні індикатори рівня життя населення, запропонувала к.еко.н. О.Ю. Мірошніченко (рис. 1).

Одним з найбільш актуальних завдань статистики є розробка узагальнюючого показника рівня життя населення, який би, по-перше, синтезував окремі індикатори, що характеризують різні аспекти життєвого рівня населення; а, по-друге, дозволив би проводити міжрегіональні та міжнародні порівняння досліджуваного явища за єдиним методологічним принципом. Вивчення цього питання дозволило автору встановити, що існують два напрями науково-

методичних підходів, пов'язаних з розробкою інтегрального показника рівня життя населення:

1. Перший напрямок базується на пропозиції щодо використання у якості інтегрального показника деяких окремих показників, що дають узагальнену оцінку рівня життя населення.

2. Другий напрямок пов'язаний з побудовою інтегрального показника на основі окремих показників життєвого рівня з використанням різних статистичних методів.

Рис. 1. Система показників рівня життя населення [4]

На даному етапі у практиці статистичних досліджень рівня життя населення більшого поширення набуває другий напрямок робіт. Було розглянуто основні методи побудови інтегральних показників: адитивного агрегування, факторних навантажень, таксономічний метод, метод побудови інтегральних показників на основі рангів; та доведено, що більш прийнятним для конструювання інтегрального показника рівня життя населення є таксономічний метод, а саме його модифікований варіант. Використання даного методу дає можливість здійснювати порівняння життєвого рівня населення різних країн та регіонів у динаміці, оскільки координати умовного об'єкта не залежать від показників ознакової множини, вони встановлюються на фіксованому рівні (в межах варіації значень ознаки), тобто відбувається перехід до універсальної бази порівняння, що дозволяє надавати економічну інтерпретацію значенню інтегрального показника [4].

К.еон.н. І.І. Проніна здійснила порівняльну оцінку рівня життя населення України в розрізі обласних регіонів. У компонентній структурі автор виділяє наступні складові (із зазначенням репрезентативних показників): матеріальний добробут (середні сукупні витрати, питома вага грошових витрат в сукупних витратах, частка незареєстрованих грошових доходів в грошових витратах, частка мінімального споживчого кошика в середніх сукупних витратах, частка витрат на харчування в сукупних витратах, рівень бідності); зайнятість (рівень зайнятості, рівень безробіття, коефіцієнт реєстрації безробіття, рівень виробничого травматизму, рівень професійної захворюваності); здоров'я (середня очікувана тривалість життя при народженні, коефіцієнт мертвонароджених і померлих в перинатальний період, рівень смертності серед чоловіків працездатного віку, коефіцієнт умовного здоров'я, питома вага населення, що вважає свій стан здоров'я незадовільним, індекс збалансованості харчування); освіта (охоплення дітей дошкільними закладами, охоплення дітей базовою середньою освітою, питома вага населення з вищою освітою, індекс комплексності викладання в середніх освітніх закладах, частка дітей, що продовжували навчання після 9-го класу); умови проживання (частка видатків на соціально-культурні заходи, рівень урбанізації, частка сімей, що не мають окремого жи-

вних показників): матеріальний добробут (середні сукупні витрати, питома вага грошових витрат в сукупних витратах, частка незареєстрованих грошових доходів в грошових витратах, частка мінімального споживчого кошика в середніх сукупних витратах, частка витрат на харчування в сукупних витратах, рівень бідності); зайнятість (рівень зайнятості, рівень безробіття, коефіцієнт реєстрації безробіття, рівень виробничого травматизму, рівень професійної захворюваності); здоров'я (середня очікувана тривалість життя при народженні, коефіцієнт мертвонароджених і померлих в перинатальний період, рівень смертності серед чоловіків працездатного віку, коефіцієнт умовного здоров'я, питома вага населення, що вважає свій стан здоров'я незадовільним, індекс збалансованості харчування); освіта (охоплення дітей дошкільними закладами, охоплення дітей базовою середньою освітою, питома вага населення з вищою освітою, індекс комплексності викладання в середніх освітніх закладах, частка дітей, що продовжували навчання після 9-го класу); умови проживання (частка видатків на соціально-культурні заходи, рівень урбанізації, частка сімей, що не мають окремого жи-

тла, частка сільських сімей, що мають житло з мінімумом зручностей, частка міських сімей, що мешкають у комфортному житлі); соціальна безпека (частка тяжких злочинів в загальній кількості, коефіцієнт смертності від суїцидів, рівень застійного безробіття, глибина бідності, коефіцієнт Джині, частка осіб, що займалися бродяжництвом (жебрацтвом) в населенні працездатного віку). Оскільки всі показники мають різну розмірність (абсолютні та відносні, статичні та динамічні), то побудова інтегрального показника передбачає перехід до спільних характеристик. З цієї метою автором запропоновано скорочену методику розрахунку інтегрального показника життєвого рівня. В основу його побудови покладено лише відносні статичні показники, які найбільш точно і повно характеризують ситуацію на даний час. В залежності від впливу того чи іншого показника на загальний рівень добробуту населення, всі вони поділені на стимулянти та дестимулянти. Всі вищеперераховані показники згруповані у 6 блоків. Тому розрахунок здійснюється за блоковим принципом, із присвоєнням кожному блоку вагового коефіцієнту (сума всіх вагових коефіцієнтів дорівнює 1). Таким чином, розрахунок узагальнюючого показника надасть можливість для кількісного аналізу зрушень у життєвому рівні населення країни протягом року або більш тривалого періоду [5].

К.геогр.н. Я.Ю. Штокало основними індикаторами рівня життя населення виділяє економічний добробут, соціальний розвиток та екологічну ситуацію. На їх основі автором визначений рівень життя населення у розрізі адміністративних районів Тернопільської області, міської та сільської місцевості. За допомогою статистичного і картографічного методів автор виявив закономірності формування рівня життя населення у регіоні, його відмінності серед окремих соціальних груп населення та у різних типах населених пунктів [8].

Нові методологічні підходи дослідження життєвого рівня населення регіону запропонувала к.еко.н. О.В. Рєвнітцева. Автор розробила методику та здійснила оцінку рівня життя населення Житомирської області на основі ієрархічної системи показників з урахуванням загальнодержавних та регіональних умов розвитку. В основу дослідження покладені цінності суспільства з розвинутою ринковою економікою. Система показників складається з наступних аспектів: 1) умови для підвищення життєвого рівня; 2) ресурси для задоволення потреб населення; 3) рівень задоволення потреб населення [6].

Висновки. Проведений аналіз методико-методологічних підходів переважно українських науковців до визначення рівня життя населення регіону дає загальні уявлення про існуючі методичні основи вивчення компонентної структури рівня життя населення, обчислення узагальнюючих показників, що дають можливість зробити регіональні співставлення життєвого рівня населення країни. Очевидно, що підбір критеріїв та показників оцінювання залежить від мети і масштабів дослідження, традицій і предметного поля діяльності конкретної науки та її методичного апарату. Аналіз методик показав, що основними групами показників оцінки рівня життя населення є соціальні та економічні, в деяких випадках ще екологічні та духовні. І саме суспільна географія особливо точно показує регіональні закономірності формування рівня життя населення на основі цих груп показників. Слід також підкреслити важливість правильного відбору показників для уникнення спотворення результатів.

При визначенні життєвого рівня населення логічним є використання системного підходу, через який регіон розглядається як невід'ємна складова країни, а на формування рівня життя впливають загальнодержавні та регіональні чинники.

Список використаних джерел:

1. Mandybura V.O. Riven zhyttya naseleennya ta mekhanizmy yoho rehulyuvannya: Avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.09.01 / V.O. Mandybura; NAN Ukrainy. In-t ekonomiky. – K., 1999. – 36 s. [Мандибур В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.09.01 / В.О. Мандибур; НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.].
2. Metodyka rozrakhunku intehralnykh rehionalnykh indeksiv lyudskoho rozvytku. – Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy. – 2000. – С. 18-41. [Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів людського розвитку. – Київ: Державний комітет статистики України. – 2000. – С.18-41].
3. Metodologichni polozhennya z orhanizatsiyi derzhavnoho statystychnoho sposterezhennya «Obstezhennya umov zhyttya domohospodarstv». – Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy. – 2011. – 41s. [Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження «Обстеження умов життя домогосподарств». – Київ: Державний комітет статистики України. – 2011. – 41 с.].
4. Miroshnychenko O.Yu. Statystychne ocinyuvannya rivnya zhyttya naseleennya: Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.10 / O.Yu. Miroshnychenko. – K., 2008. – S. 1-5. [Мірошниченко О.Ю. Статистичне оцінювання рівня життя населення: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.10 / О.Ю. Мірошниченко. – К., 2008. – С. 1-5].
5. Pronina I.I. Riven zhyttya naseleennya Ukrainy: metody analizu ta napryamy pidvyshchennya: Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.09.01 / I.I. Pronina; NAN Ukrainy. Rada po vyvch. produkt. syl Ukrainy. – K., 2002. – 19 s. [Проніна І.І. Рівень життя населення України: методи аналізу та напрями підвищення: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01 / І.І. Проніна; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2002. – 19 с.].
6. Revnitsseva O.V. Metodologichni pidkhody do vyznachennya rivnya zhyttya naseleennya ta yikh zastosuvannya na praktysy / O.V. Revnitsseva // Visnyk ZhITI: Seriya: Ekonomichni nauky. – 2002. - № 22. – S. 324-329. [Рєвнітцева О.В. Методологічні підходи до визначення рівня життя населення та їх застосування на практиці / О.В. Рєвнітцева // Вісник ЖІТІ: Серія: Економічні науки. – 2002. - № 22. – С. 324-329].

7. *Ukrayina. Lyudskyj rozvytok. Zvit.* – Kyiv: PROON, shchorichnyk. – 2000. – 96 s. [*Людський розвиток. Звіт.* – Київ: ПРООН, щорічник – 2000. – 96 с.].
8. Shtokalo Ya.Yu. *Riven zhyttya naselennya regionu (suspilno-geografichni aspekty doslidzhennya na prykladi Ternopilskoyi oblasti): Avtoref. dys... kand. geogr. nauk: 11.00.02 / Ya.Yu.Shtokalo; Lvivskyi nats. un-t im. I. Franka.* – Lviv, 2010. – 17 s. [*Штокало Я.Ю. Рівень життя населення регіону (суспільно-географічні аспекти дослідження на прикладі Тернопільської області): Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Я.Ю. Штокало; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка.* – Львів, 2010. – 17 с.].

Summary

Myroslava Lapushniak. PRESENT-DAY METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEFINING REGIONAL SOCIAL STANDARD OF LIVING.

Social standard of living in present-day conditions of development of Ukraine is considered as social-economic category that characterizes the extent to which population's material and non-material needs are satisfied and said needs continuous development.

Generalization of world and national experience of establishing specific parameters to help assess the extent of human's social-economic needs satisfaction shows that there are still no substantiated criteria for reliable assessment of indices that would be the base for ascertainment of real level of living in different social strata. Though human development index-based methodological framework for inter-regional comparisons of living standard components is now available, it lacks approaches for the analysis of regularities of living standard formation in this or that region.

This article deals with the analysis of present-day methods of assessment of regional social standard of living predominantly developed by Ukrainian scientists (V.O. Mandybura, O.Yu. Miroshnychenko, I.I. Pronina, Ya.Yu. Shtokalo, O.V. Revnivitseva, etc). Debatable instants of choosing common criteria and indices for the assessment of social standard of living are outlined.

Study results showed that the assessment of social standard of living should proceed from the principles of complexity and system according to which each specific region is regarded as a state's integral part and its social standard is formed under the influence of national and regional factors.

Keywords: social standard of living, quality of life, index of human development, selective examination of household living conditions; integral index.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХВОРЮВАНOSTІ ТА СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасні суспільно-географічні особливості первинної захворюваності, поширеності хвороб та смертності населення України. Проаналізовано динаміку показників первинної захворюваності та поширеності хвороб серед населення України в період з 2006 по 2012 роки. Побудована картосхема на якій відображена територіальна диференціація рівнів первинної захворюваності та поширеності хвороб серед населення України в 2012 році. Визначено структуру основних причин первинної захворюваності, поширеності хвороб та смертності населення України.

Ключові слова: первинна захворюваність, поширеність хвороб, смертність, населення України.

Тарас Погребський. ОСОБЕННОСТИ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ И СМЕРТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ. В статье рассмотрены современные общественно-географические особенности первичной заболеваемости, распространенности болезней и смертности населения Украины. Проанализирована динамика показателей первичной заболеваемости и распространенности болезней среди населения Украины в период с 2006 по 2012 годы. Построена картосхема на которой отражена территориальная дифференциация уровней первичной заболеваемости и распространенности болезней среди населения Украины в 2012 году. Определена структура основных причин первичной заболеваемости, распространенности болезней и смертности населения Украины.

Ключевые слова: первичная заболеваемость, распространенность болезней, смертность, население Украины.

Taras Pogrebskyi. THE FEATURES OF MORBIDITY AND MORTALITY OF UKRAINIAN POPULATION. The article deals with contemporary social and geographical features of the primary disease, disease prevalence and mortality of Ukrainian population. The dynamics of the primary indicators of incidence and prevalence of disease among the population of Ukraine in the period from 2006 to 2012 is analysed. A map that shows the territorial differentiation of levels of primary incidence and prevalence of disease among the population of Ukraine in 2012 was built. The structure of the main causes of primary disease, disease prevalence and mortality of Ukrainian population has been defined.

Keywords: primary incidence, disease prevalence, mortality, population of Ukraine.

Постановка проблеми. Стан здоров'я населення є показником соціально-економічного розвитку країни, невід'ємною складовою рівня та якості життя людей. Сучасний рівень розвитку економіки України та її регіонів характеризується кардинальними змінами в усіх сферах діяльності, у тому числі і у системі охорони здоров'я, від ефективності функціонування якої залежить здоров'я нації – найвищої цінності держави. Здоров'я людини визнається у світі настільки важливим, що ця характеристика першою входить до індексу людського розвитку – універсального показника рівня суспільного розвитку тієї чи іншої країни. Одним із найважливіших завдань держави є збереження здоров'я населення як основного потенціалу виробничих ресурсів країни. Вивчення тенденцій захворюваності та поширеності хвороб серед населення є важливою складовою планування стратегічних напрямків розвитку, як системи охорони здоров'я, так і держави в цілому. У зв'язку з цим і виникає потреба деталізації досліджень на національному та регіональному рівнях.

Метою дослідження є суспільно-географічний аналіз сучасних тенденцій первинної захворюваності, поширеності хвороб та смертності населення України.

Аналіз попередніх досліджень. Суспільно-географічні дослідження системи охорони здоров'я в Україні є малочисленими, хоча проблеми захворюваності населення і оптимальної організації системи охорони здоров'я на національному та регіональному рівнях є достатньо важливими. Як приклад, можна навести роботи О. Романів (2003) [7], Мартусенко (2005) [2], Г. Баркової із співавторами (2006, 2009) [1;4], Х. Подвірної (2007) [6], Н. Мезенцевої із співавтором (2009) [3], Д. Шиян (2012) [8] та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Захворюваність населення – комплексне поняття, що включає в себе показники, які характеризують рівень різноманітних захворювань та їх структуру серед усього населення або його окремих груп на певній території. Захворюваність населення посідає особливе місце в комплексі медико-соціальних показників, адже саме вона є основною причиною смертності, а також тимчасової та стійкої втрати працездатності населення, що в свою чергу призводить до значних економічних втрат суспільства, негативно впливає на здоров'я майбутніх поколінь і зменшення чисельності населення. Показники захворюваності населення є одними із найбільш інформативних критеріїв діяльності органів і закладів охорони здоров'я та ефективності проведення лікувальних, профілактичних, соціальних та інших заходів. При аналізі захворюваності населення слід розглядати поняття **первинна захворюваність** та **поширеність хвороб**.

Первинна захворюваність – рівень вперше зареєстрованих захворювань за календарний рік на певній території; при цьому враховуються всі гострі та вперше встановлені протягом року хронічні захворювання.

Поширеність хвороб – рівень усіх зареєстрованих захворювань за календарний рік на певній території: гострих і хронічних (зареєстрованих при першому звертанні в поточному році, а виявлених як в поточному, так і в попередні роки).

Соціально-економічні негаразди, що спостерігаються останнім часом у нашій країні, призвели до зниження рівня і якості життя населення та погіршення стану його здоров'я. Серед факторів, що зумовлюють негативні тенденції у стані здоров'я населення, варто виділити постійне погіршення екологічної ситуації, бідність, спосіб життя та побуту, неякісне та незбалансоване харчування, зловживання алкоголем, поширення наркоманії, тютюнопаління то-

що. Не останнє місце у погіршенні стану здоров'я відіграє рівень розвитку системи охорони здоров'я та якість надання медичних послуг. Слід зазначити, що саме стан здоров'я населення є індикатором рівня медичного обслуговування на певній території.

Динаміку первинної захворюваності та поширеності хвороб серед усього населення України представлено на рис. 1. Аналіз показників поширеності хвороб свідчить про те, що останніми

роками спостерігалась стійка тенденція до їх зростання. З 2006 по 2011 рр. показник поширеності хвороб серед усього населення зріс на 7,2%. Лише в 2012 році спостерігається незначне його зниження на 0,9% порівняно з 2011 роком. Рівень первинної захворюваності за останні два роки знизився на 5,1%, що свідчить про стабілізацію позитивної тенденції зниження кількості вперше виявлених захворювань серед населення України.

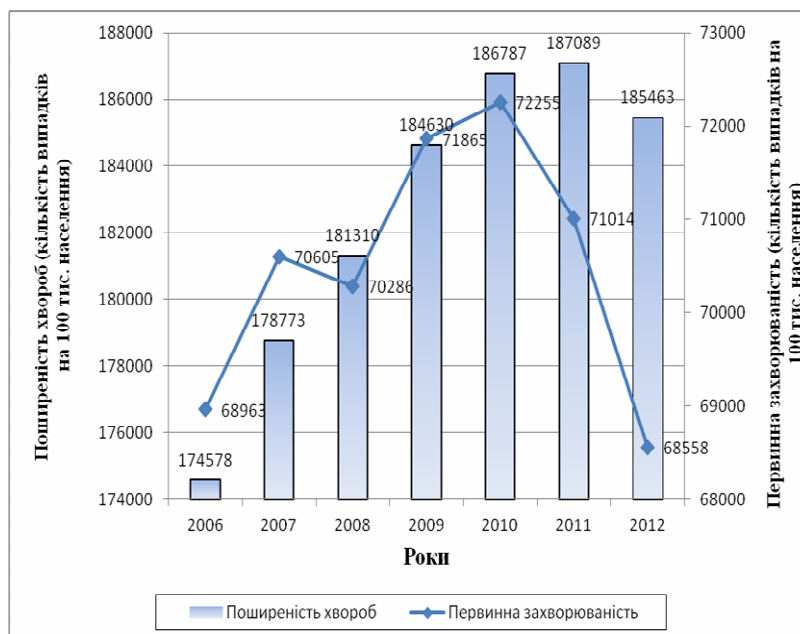

Рис. 1. Динаміка первинної захворюваності та поширеності хвороб серед населення України за 2006-2012 рр. (побудовано за даними [5])

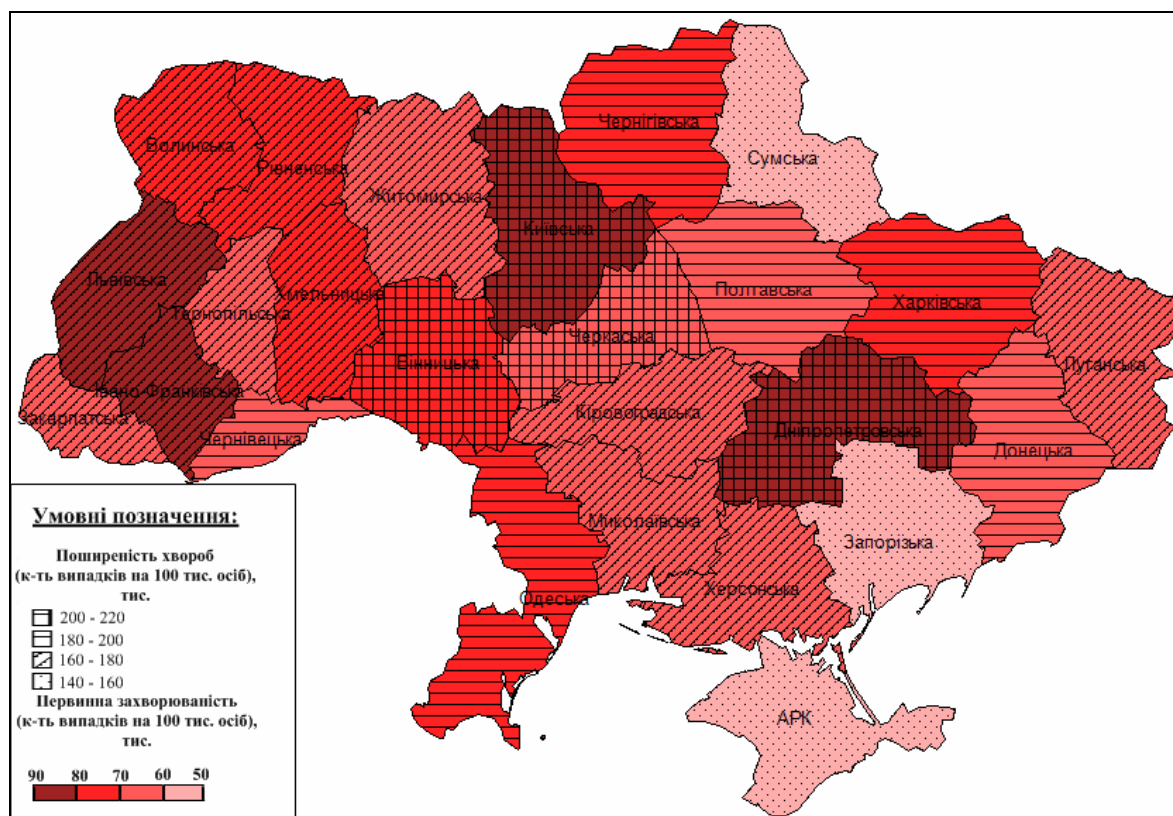

Рис. 2. Первинна захворюваність та поширеність хвороб серед населення України, 2012 р. (побудовано за даними [5])

Територіальні особливості первинної захворюваності та поширення хвороб серед населення України представлені на рис. 2. Найвищі рівні первинної захворюваності за підсумками 2012 р. були зареєстровані в Київській (89850), Івано-Франківській (87228), Львівській (82450) та Дніпропетровській (80979) областях при середньому по Україні значенні 68558 на 100 тис. всього населення. Найнижчі рівні первинної захворюваності у 2012 р. зареєстровано серед населення Сумської (50499) та Запорізької (51163) областей, а також АР Крим (51413).

Найвищі рівні поширеності хвороб за підсумками 2012 р. були зареєстровані в Київській

(221893), Вінницькій (212425), Дніпропетровській (206362), та Черкаській (200511) областях при середньому по Україні значенні 185463 на 100 тис. всього населення. Найнижчі рівні поширеності хвороб у 2012 р. зареєстровано серед населення АР Крим (147616) та Запорізької (146684) області.

Структуру первинної захворюваності населення України наведено на рис. 3. Її традиційно формують хвороби органів дихання (42,4%), системи кровообігу (7,4%), органів травлення (6,9%), сечостатевої системи (6,6%), шкіри та підшкірної клітковини (6,0%), ока та придаткового апарату (5,2%) та інші.

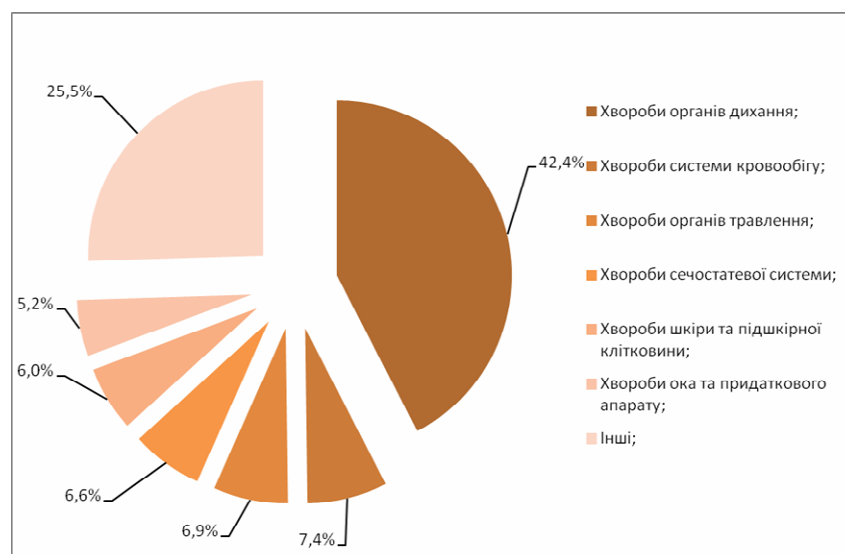

Рис. 3. Структура первинної захворюваності населення України, 2012 р. (побудовано за даними [5])

На зниження показника первинної захворюваності за останні два роки суттєвий вплив мали зниження показників за наступними класами хвороб: розлади психіки та поведінки (17,4%), хвороби крові (7,7%), хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (6,3%), хвороби системи кровообігу (4,9%), хвороби органів травлення (4,4%), травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх чинників (3,9%), хвороби нервової системи (2,4%).

Структуру поширеності хвороб наведено на рис. 4. Її формують хвороби системи кровообігу (31,5%), органів дихання (19,2%), органів травлення (9,7%), хвороби сечостатевої системи (5,4%), хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (5,4%), хвороби ока та придаткового апарату (5,0%), хвороби ендокринної системи (4,7%) та інші.

Показники поширеності хвороб серед всього населення за основними класами хвороб в динаміці за останні п'ять років мають різноспрямовані тенденції. Так зросла поширеність новоутворень – на 10,5%, хвороб ендокринної системи – на 8%, хвороб системи кровообігу – на 5,6%, хвороб ока та його придаткового апарату – на 3,2%, хвороб вуха та соскоподібного відростка – на 2,7%, хвороб сечостатевої системи – на 2,8%. Зниження показників поширеності зафіксовано за наступними класами хвороб: травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх

чинників (3,5%), розлади психіки та поведінки (2,9%), хвороби шкіри та підшкірної клітковини (1,1%), хвороби органів дихання (1%).

Структуру причин передчасної смертності населення України наведено на рис. 5. Основними причинами передчасної смертності населення України є хвороби системи кровообігу (65,8%), новоутворення (14%), зовнішні причини смерті (6,2%), хвороби органів травлення (4,2%), хвороби органів дихання (2,5%).

Спостерігається високий рівень передчасної смертності серед населення працездатного віку, особливо чоловіків. Це є наслідком не стільки біологічних факторів, скільки результатом нездорового способу життя, нераціонального харчування, несприятливих умов праці, зловживання алкоголем та курінням, а також стресів, викликаних соціальними причинами (неможливістю мати постійну роботу та забезпечити належне життя сім'ї). За оцінкою фахівців Українського інституту досліджень навколишнього середовища і ресурсів за період 2005-2010 рр., демографічні втрати України внаслідок передчасної смертності становили понад 2,7 млн. осіб (із них 63% – чоловіки). Погіршує ситуацію зі смертністю в Україні стрімке зростання нових інфекційних хвороб (СНІД, атипова пневмонія, хіміорезистентний туберкульоз).

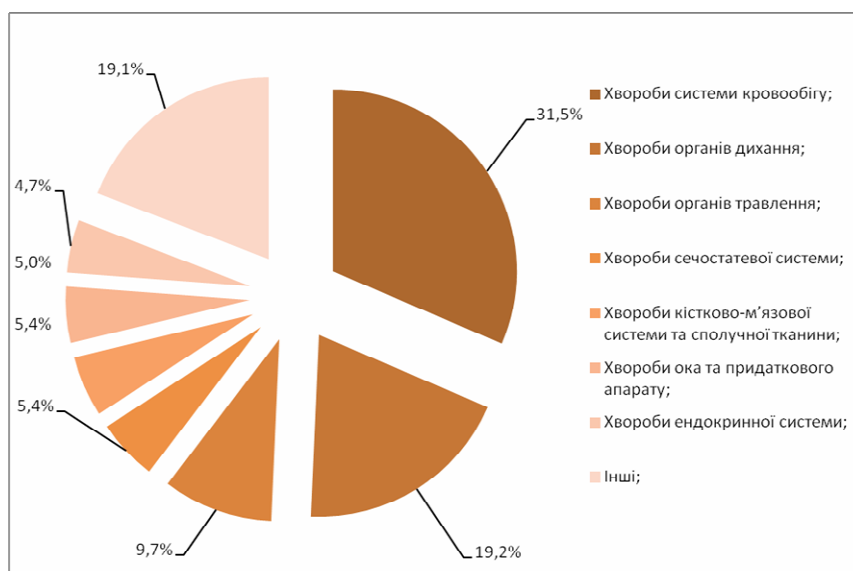

Рис. 4. Структура поширеності хвороб серед населення України, 2012 р. (побудовано за даними [5])

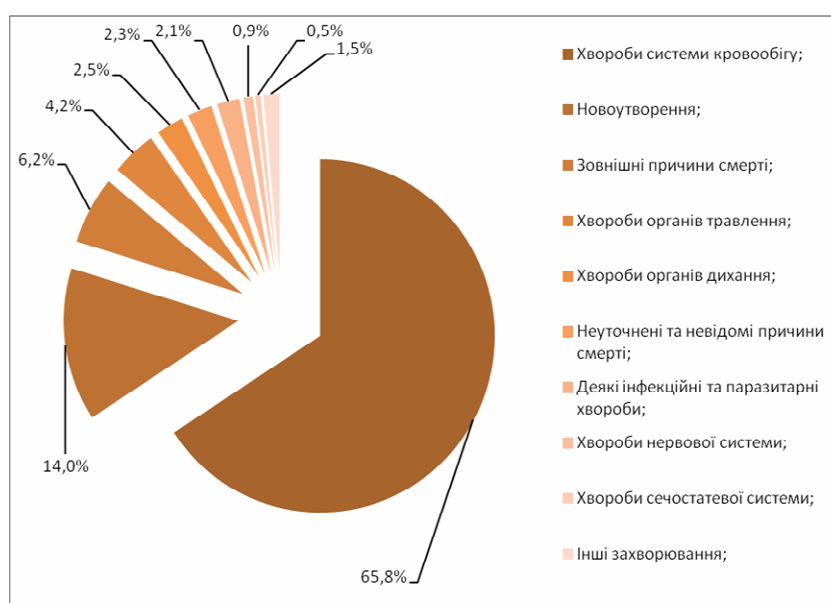

Рис. 5. Структура причин передчасної смертності населення України, 2012 р. (побудовано за даними [5])

Висновки. Соціально-економічні негаразди, що спостерігаються останнім часом у нашій країні, призвели до зниження рівня і якості життя населення та погіршення стану його здоров'я. Для підтримки позитивної тенденції зниження показників захворюваності населення в країні, владі потрібно реалізувати комплекс заходів, направлених на зміни у системі медичного обслуговування населення за рахунок більш ефективного використання ресурсів. Основними пріоритетними напрямками реформування, мають стати розвиток первинної медико-санітарної

допомоги на принципах сімейної медицини, структурна реорганізація системи медичного обслуговування, перехід на контрактні умови надання медичної допомоги, зміцнення фінансової бази із забезпеченням в першу чергу фінансування гарантованого державою обсягу медичної допомоги, розвиток страхової медицини, здійснення раціональної кадрової і фармацевтичної політики. Реалізація останніх сприятиме не лише зміцненню здоров'я нації, а й покращенню усіх соціально-економічних показників.

Список використаних джерел:

1. Barkova H.A. Terytorialna organizaciya medychnoyi systemy Kharkivskoyi oblasti ta shlyakhy yiyi vdoskonalennya: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02. «Економічна та соціальна географія» / H.A. Barkova. – Kharkiv, 2006. – 23 s. [Баркова Г.А. Територіальна організація медичної системи Харківської області та шляхи її вдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02. «Економічна та соціальна географія» / Г.А. Баркова. – Харків, 2006. – 23 с.].

2. Martusenko I.V. Terytorialna organizaciya medychnoho kompleksu Vinnytskoyi oblasti: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / I.V. Martusenko. – К., 2005. – 21 с. [Мартусенко І.В. Територіальна організація медичного комплексу Вінницької області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / І.В. Мартусенко. – К., 2005. – 21 с.].
3. Mezentseva N.I. Suspilno-geografichnyy analiz zakhvoryuvanosti naselennya regioniv Ukrayiny / N.I. Mezentseva, S.P. Batychenko // Chasopys socialno-ekonomichnoyi geografiyi: mizhregionalnyy zb. naukovykh prats. – Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina, 2009. – Вип. 7(2). – С. 130-134. [Мезенцева Н.І. Суспільно-географічний аналіз захворюваності населення регіонів України / Н.І. Мезенцева, С.П. Батиченко // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наукових праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7(2). – С. 130-134].
4. Nemets L.M. Medychna haluz Kharkivskoyi oblasti: terytorialni osoblyvosti, problemy ta shlyakhy vdoskonalennya (suspilno-geografichni aspekty): [monografiya] / Nemets L.M., Barkova H.A., Nemets K.A. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с. [Нємець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Нємець Л.М., Баркова Г.А., Нємець К.А. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с.].
5. Ofitsiynij sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>].
6. Podvirna Kh.Y. Geoprostorova kharakterystyka zakhvoryuvanosti naselennya oblasnoho regionu (na prykladi Lvivskoyi oblasti) / Kh.Y. Podvirna // Geografiya, geoekologiya: opyt nauchnykh issledovaniy: materialy IV Mezhdunarodnoy nauchnoy konferencii studentov i aspirantov, posvyashchennoy 175-letiyu so dnya rozhdenia vydayushchegosya issledovatelya Pridneprovya Aleksandra Aleksandrovicha Polya (19 – 20 aprelya 2007 g.). – Dnepropetrovsk, 2007 [Подвірна Х.Є. Геопросторова характеристика захворюваності населення обласного регіону (на прикладі Львівської області) / Х.Є. Подвірна // Географія, геоекологія: опыт научных исследований: материалы IV Международной научной конференции студентов и аспирантов, посвященной 175-летию со дня рождения выдающегося исследователя Приднепровья Александра Александровича Поля (19 – 20 апреля 2007 г.). – Днепропетровск, 2007].
7. Romaniv O.Ya. Medyko-geografichni osnovy zdorovya dytyachoho naselennya (na materialakh Khmelnytskoyi oblasti): avtoref. dys... na здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / O.Ya. Romaniv. – Lviv, 2003. – 21 с. [Романів О.Я. Медико-географічні основи здоров'я дитячого населення (на матеріалах Хмельницької області): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О.Я. Романів. – Львів, 2003. – 21 с.].
8. Shyyan D.V. Terytorialni osoblyvosti zakhvoryuvanosti naselennya m. Kryvyj Rih yak centru staropromyslovoho rayonu: avtoref. dys... na здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / D.V. Shyyan. – Kharkiv, 2012. – 22 с. [Шиян Д.В. Територіальні особливості захворюваності населення м. Кривий Ріг як центру старопромислового району: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Д.В. Шиян. – Харків, 2012. – 22 с.].

Summary

Taras Pogrebskyi. THE FEATURES OF MORBIDITY AND MORTALITY OF UKRAINIAN POPULATION.

The health of the population is an indicator of the socio-economic development, an integral part of the level and the quality of life in the country. The current economic situation in Ukraine and its regions is characterized by the dramatic changes in all spheres including health care. The health of the nation depends on the effectiveness of this situation.

Morbidity – a comprehensive concept that includes indicators that characterize the level of various diseases and their structure in the general population or specific groups in a particular area. Morbidity takes a special place in the complex of medical and social performance, in fact it is a major cause of mortality as well as temporary and permanent disability of the population, which in turn leads to significant economic losses in society, negatively affects on the health of future generations and a decrease in population. Morbidity of population is the most informative criteria of health care system activities.

The article deals with contemporary social and geographical features of the primary disease, disease prevalence and mortality of Ukrainian population. The dynamics of the primary indicators of incidence and prevalence of disease among the population of Ukraine in the period from 2006 to 2012 is analysed. A map that shows the territorial differentiation of levels of primary incidence and prevalence of disease among the population of Ukraine in 2012 was built. The structure of the main causes of primary disease, disease prevalence and mortality of Ukrainian population has been defined.

Keywords: primary incidence, disease prevalence, mortality, population of Ukraine.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

В роботі розглянуто загальну структуру економічного потенціалу Харківської області та соціально-економічні чинники впливу на розвиток промисловості. Визначені загальні положення щодо наявності трудових ресурсів по районах Харківської області. Показана динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян у промисловості за період 2002-2012 рр. Представлена картосхема Харківського регіону, яка показує частку зайнятого населення у виробництві і невиробничій сфері у 2012 році. Проаналізована динаміка середньомісячної заробітної плати штатного працівника Харківської області та країни в цілому за 2002-2012 рр. Обґрунтовано висновки щодо актуальності даного питання та подальших досліджень.

Ключові слова: економічний потенціал, соціально-економічні чинники розвитку, трудові ресурси, зайнятість населення, безробіття, Харківська область.

Евгения Телебенева. ТРУДОВЫЕ РЕСУРСЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА. В работе рассмотрена общая структура экономического потенциала Харьковской области и социально-экономические факторы влияния на развитие промышленности. Определены общие положения о наличии трудовых ресурсов по районам Харьковской области. Показана динамика трудоустройства незанятых трудовой деятельностью граждан в промышленности за период 2002-2012 гг. Представлена картосхема Харьковского региона, которая показывает долю занятого населения в производстве и непроизводственной сфере в 2012 году. Проанализирована динамика среднемесячной заработной платы штатного работника Харьковской области и страны в целом за 2002-2012 гг. Обоснованы выводы об актуальности данного вопроса и дальнейших исследований в будущем.

Ключевые слова: экономический потенциал, социально-экономические факторы развития, трудовые ресурсы, занятость населения, безработица, Харьковская область.

Evgeniya Telebeneva. WORKFORCE AS A COMPONENT OF SOCIAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF KHARKIV REGION. The article deals with the general structure of the economic potential of Kharkiv region and socio-economic factors influencing on the development of industry. The general provisions of the availability of workforce by the districts of Kharkiv region are defined. The dynamics of employment in the industry for the period 2002-2012 years is shown. The map of Kharkiv region, which shows the proportion of the employed in the production and non-production sphere in 2012 is presented. The dynamics of the average salary of a staff member in Kharkiv region and in the country as a whole for the years 2002-2012 is analysed. The conclusions about the relevance of this issue and further research are substantiated.

Keywords: economic potential, socio-economic factors of development, human resources, employment, unemployment, Kharkiv region.

Актуальність теми дослідження. Економічне зростання країни забезпечують три види капіталу – людський, фізичний і природний. Так склалося, що в Україні фінансування людського капіталу відбувалося за залишковим принципом. Сьогодні ця проблема відчувається дуже гостро, тому логічно постає питання зайнятості і раціонального використання наявного трудового потенціалу. Як відомо, за останні роки чисельність населення України скоротилась на 6,8 млн. (з 52,3 до 45,5 млн. осіб). Спостерігається процес «старіння нації» та скорочення тривалості життя населення. Наслідки потужної демографічної кризи у поєднанні з масовою трудовою міграцією призвели до істотного скорочення працересурсного потенціалу та розбалансованості соціально-економічного середовища, ринку праці. Нині в більшості регіонах України бракує економічно активного населення. Понад 27,6% промислових та майже 40% сільськогосподарських підприємств відчувають нестачу кваліфікованих робочих кадрів.

Аналіз попередніх досліджень. Поняття «трудова ресурси» вперше ввів в економічну літературу відомий економіст С. Струмілін в 1922 році. Під трудовими ресурсами він розумів робочу силу даної країни або народу у віці 16-49 років. Більш обґрунтованим є твердження А. Соловйова та Г. Романенкової, що трудові ресурси – це сукупність

носіїв функціонуючої та потенційної сукупної та індивідуальної робочої сили та тих відносин, що виникають в процесі її відтворення [13]. Дослідженням теми трудових ресурсів, їх використання та управління ними займалися і займаються ряд вчених: С. Ішук, О. Гладкий, В. Вітвицький, І. Гнибіденко, С. Гудзінський, Л. Гавлінська, В. Гаркавий, В. Дієсперовий, Т. Осташко, І. Прокопенко, В. Єременко та ін.

Метою дослідження є аналіз трудових ресурсів Харківської області як чинника розвитку промисловості, визначення часових та територіальних особливостей наявності та використання трудового потенціалу.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення відбуваються зміни в структурі господарського комплексу, змінюється виробнича спеціалізація, активно ведеться робота щодо видобування сланцевого газу. У зв'язку з цим відбуваються зміни у системі управління, трансформується структура господарської системи. Враховуючи значний економічний потенціал Харківської області, тематика даного дослідження є дуже актуальною в умовах сьогодення.

Традиційно, економічний потенціал розуміють як «здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних послуг, відповідних потребам суспільства на даному етапі його розвитку» [2]. Економічний потенціал регіону включає чотири головні компоненти (інвестиційний, інновацій-

ний, природний, трудовий), які в свою чергу є складовими сукупного економічного потенціалу (рис. 1).

Величина економічного потенціалу істотно варіює в територіальному відношенні. Територіальні відмінності між районами Харківської області в забезпеченості, як сумарним економічним потенціалом, так і його складовими, досить значні. Існують

чинники, які впливають на географічний розподіл матеріального виробництва та його розвиток по території країни або регіону. Виділяють такі чинники як: сировинні ресурси, трудові ресурси, транспортні зв'язки, розвиток інфраструктури, паливно-енергетичні ресурси, наявність кваліфікованих кадрів, ринок споживання та ін. (рис. 2) [2,16].

Рис. 1. Складові компоненти економічного потенціалу (складено автором за даними [2])

Рис. 2. Основні чинники розвитку промисловості (побудовано автором за даними [2, 9])

Трудові ресурси – основна складова трудової діяльності, яка має багато індивідуальних особливостей; їм властива висока мобільність, значні регіональні відмінності в демографічній структурі, у рівні зайнятості та кваліфікації. Все це має значний вплив на процес комплексоутворення і територіальну організацію промислового виробництва [4, 8].

Існує багато підходів щодо визначення понят-

тя «трудові ресурси». Романішин В. О. визначає трудові ресурси як головну продуктивну силу суспільства [14]. Травін В. В. визначає трудові ресурси як частину населення країни, яка володіє фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями, необхідними для заняття суспільно-корисною працею [17]. Качан Є. П. розглядає трудові ресурси як сукупність носіїв робочої сили, яка здебільшого визнача-

ється демографічною структурою населення, встановленими межами працездатності як тих, що беруть участь у процесі праці, створенні споживчих вартостей і соціально-культурних цінностей, так і потенційно здатних до суспільно-корисної діяльності [10]. З точки зору інших авторів, поняття «*трудові ресурси*» визначається як частина населення країни (регіону), що за своїм фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями здатна працювати в народному господарстві [1,3]. Чисельність трудових ресурсів — показник динамічний, він постійно змінюється залежно від багатьох факторів: демографічних, соціальних та економічних [5,7].

Усі зайняті трудові ресурси розподіляються за різними видами діяльності: зайняті в суспільному виробництві (на державних та кооперативних підприємствах та в організаціях); зайняті в домашньому та особистому підсобному сільському господарстві та зайняті індивідуальною трудовою діяльністю; зайняті на навчанні з відривом від виробництва; зайняті у сфері військової діяльності (військовослужбовці). Окрему групу становлять безробітні. Все зайняте

у народному господарстві населення розподіляється між галузями матеріального виробництва та невиробничої сфери [15,17].

Найнижча частка населення працездатного віку відмічається у регіонах, де переважає аграрна сфера діяльності. До них належать Вінницька, Волинська, Житомирська, Тернопільська, Хмельницька та Чернігівська області. Найвища частка осіб працездатного віку характерна для високоурбанізованих та індустріально розвинутих областей: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Одеської [11,12]. Серед областей України з високим рівнем зайнятості в промисловості виділяються Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Луганська області. Так у 2012 році кількість зайнятих працівників у Харківській області склала 456234 тис. осіб. Середній показник трудових ресурсів на тис./населення по регіонах Харківської області склав 691особу (рис. 2) [11, 12]. Аналізуючи динаміку зайнятості населення попередніх років спостерігається тенденція до зменшення зайнятості трудових ресурсів в промисловому виробництві (рис. 3).

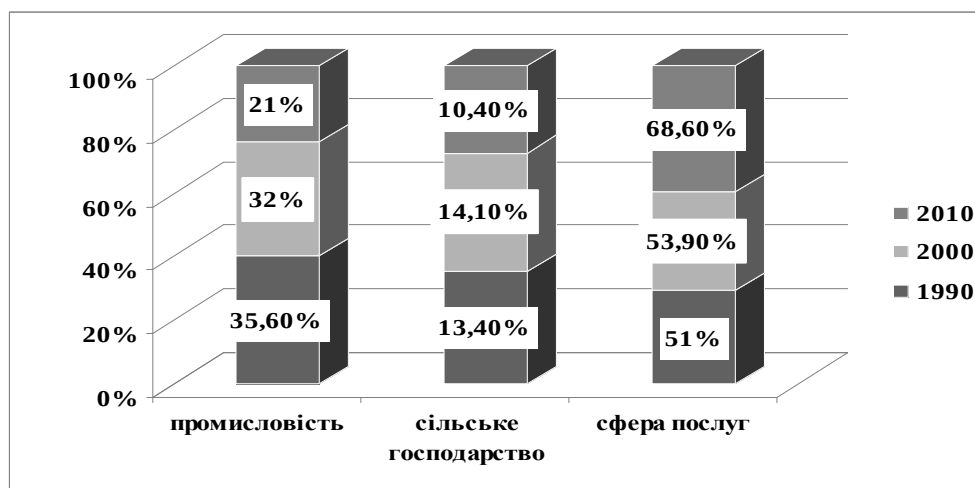

Рис. 3. Динаміка структури зайнятості населення Харківської області у 1990-2010 рр.
(побудовано автором за даними [11,12])

У 2012 році кількість економічно активного населення по районах Харківської області у середньому становила 1372,5 тис. осіб, з яких 1285,5 тис. осіб були зайняті економічною діяльністю, а решта (87 тис.) — безробітні. Рівень зайнятості населення становив — 61,6%, а у працездатному віці — 70,3%. Рівень безробіття (за методологією МОП) серед економічно активного населення становив 6,3%, а працездатного віку — 6,7% [11, 12].

За даними Державної служби зайнятості кількість зареєстрованих безробітних у Харківській області на 1 січня 2013 р. становила 26,8 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття становив 1,6% населення працездатного віку [11, 12].

До того ж в країні в цілому і в регіоні, зокрема існує так зване приховане безробіття. Суть його полягає в тому, що на багатьох підприємствах чисельність працюючих набагато перевищує оптимальну,

тобто таку кількість, при якій забезпечується ефективна робота підприємства [5, 6]. Трудові ресурси регіону і країни в цілому використовуються нераціонально. Переважаючою формою зайнятості населення все ще залишається державний сектор економіки. Проте частка недержавних форм власності і питома вага працюючих у ній поступово зростає [7]. Рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних становив 7,4%. Найбільший рівень зазначеного показника спостерігався у Краснокутському районі (14,7%), найменший — у Коломацькому (0,8%) [11,12].

У 2012 році 11877 тис. громадян не зайнятих трудовою діяльністю були працевлаштовані на підприємствах промисловості. Найвищий показник працевлаштування в промисловості спостерігався у 2007 р. і становив 16037 тис. осіб (рис. 5).

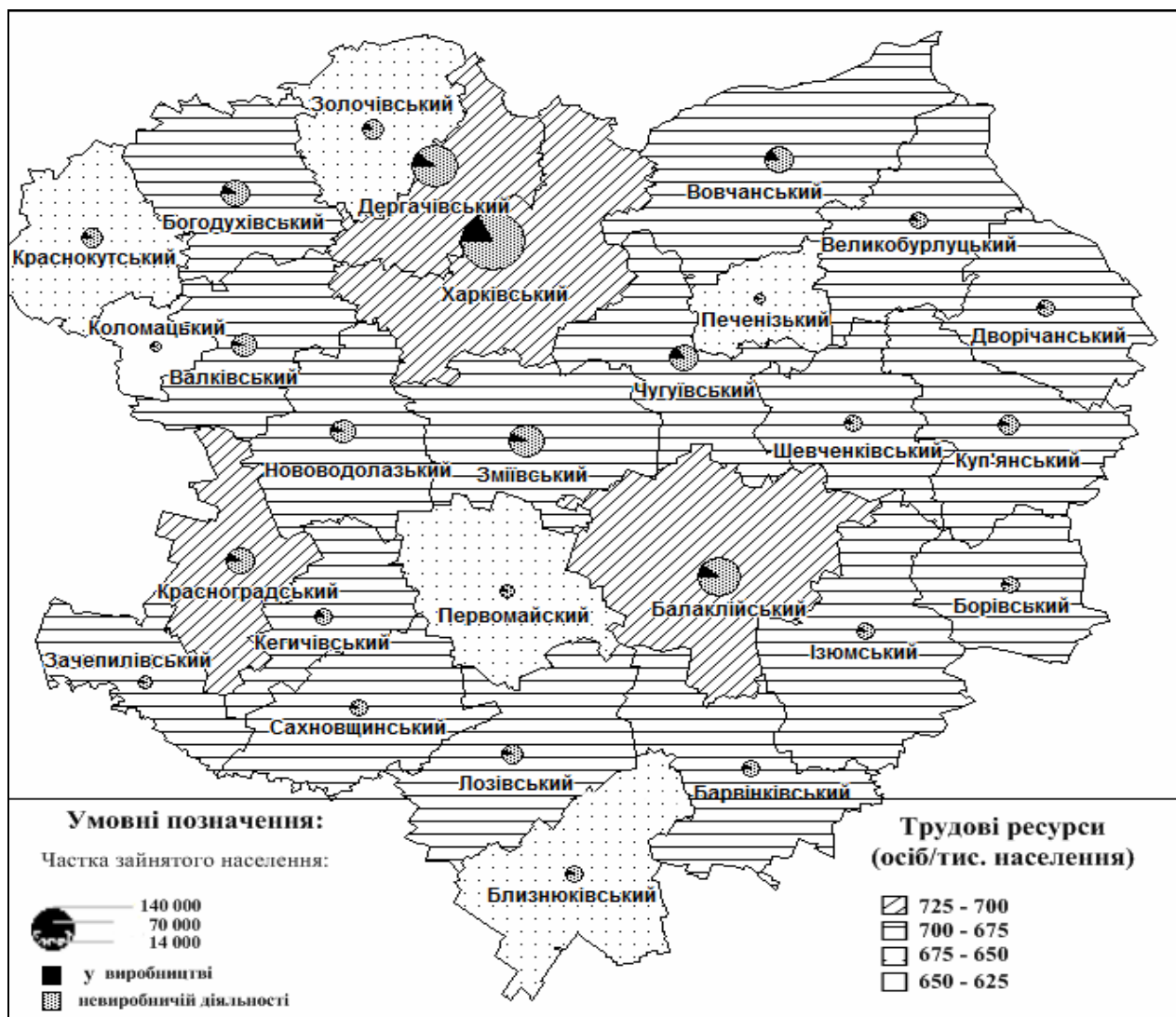

Рис. 4. Трудові ресурси та частка зайнятого населення у виробництві і невиробничій сфері Харківської області у 2012 році (побудовано автором за даними [11,12])

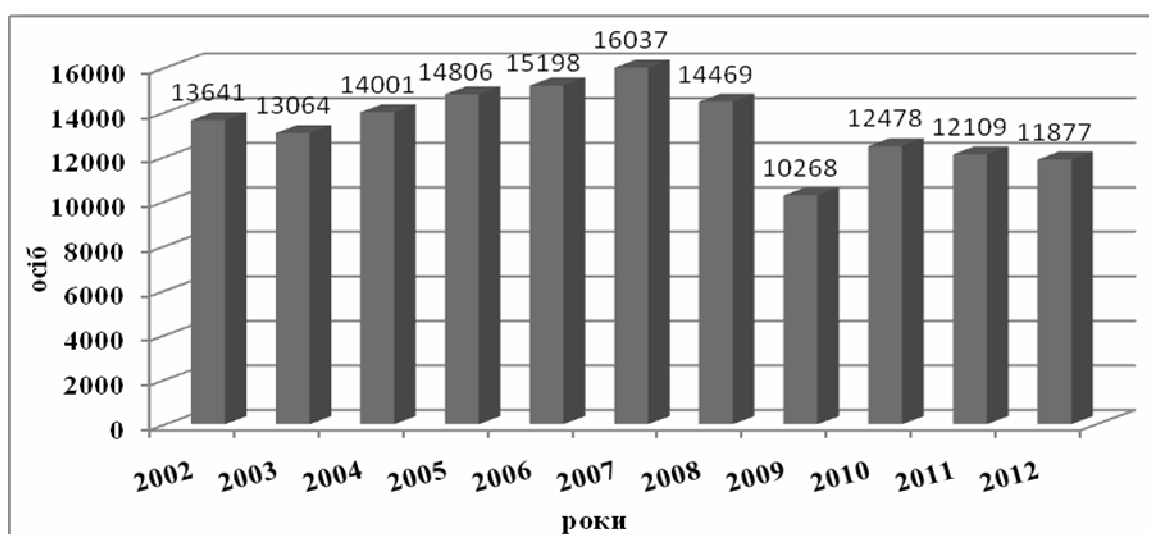

Рис. 5. Динаміка працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян у промисловості за період 2002-2012рр. (побудовано автором за даними [11, 12])

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника Харківської області (по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб) у 2012 році становила 2753 грн. та у 2,6 раза перевищила державні соціальні стандарти, що діяли у цьому періоді: мінімальну заробітну плату та прожитковий мінімум для працездатної особи (1147 грн.). Порівняно з відповідним періодом 2011 року номінальна заробітна плата працівників області

зросла на 8,2%, проте була на 8,8% меншою, ніж середній показник по країні (рис. 6) [11,12].

Заборгованість із виплати заробітної плати на підприємствах, установах та організаціях області у 2012 р. дорівнювала 122,7 млн. грн. Основна частина невиплаченої заробітної плати серед видів економічної діяльності припадала на підприємства промисловості (90,6 млн. грн. або 73,8% від загального показника), а серед міст та районів області – належала працівникам організацій та установ м. Харкова (84,4% або 103,6 млн. грн.).

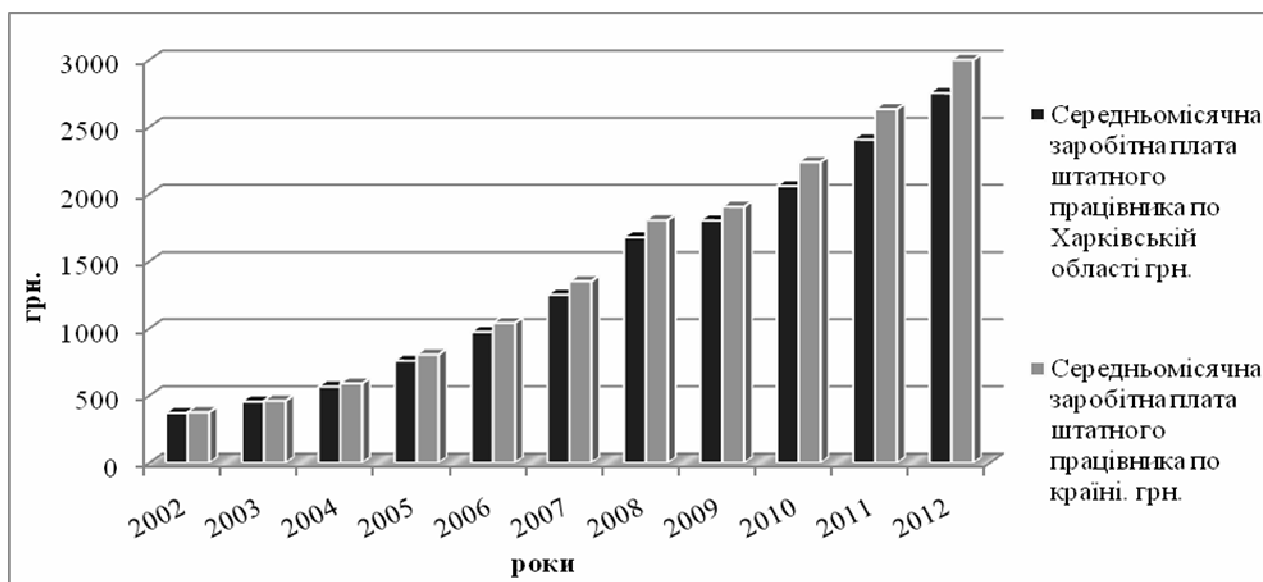

Рис. 6 Динаміка середньомісячної заробітної плати штатного працівника Харківської області та по країні в цілому за 2002 – 2012 рр. (побудовано автором за даними [11,12]).

Економічно неактивними підприємствами, які призупинили виробничо-господарську діяльність у 2012 році і попередніх роках, не виплачено 9 млн. грн. Більша частина цієї заборгованості належала працівникам, які раніше працювали у промисловості (72,1%) [11,12].

Висновки. Враховуючи складність ситуації в економіці країни в цілому та на ринку праці, зокрема актуальним залишається питання розробки нової ринкової концепції управління трудовими ресурсами, посилення місця та ролі управління трудовими ресурсами на державному рівні. Отже, трудові ресурси, виступаючи головною продуктивною силою суспільства, є носіями відносин, що складаються в процесі їх формування, розподілу і використання. Показником ефективності використання трудового потенціалу є продуктивність праці. Існує багато показників ефективності виробництва, але продуктивність праці вважається найважливішим з них. Підвищення продуктивності праці має велике економічне і соціальне значення. Власне в умовах ринкової економіки дефіцит трудових ресурсів зумовлює потребу впровадження у виробництво нових форм організації й оплати праці, досягнень науково-технічного прогресу [7]. Загальний спад виробництва, що спостерігається у багатьох галузях промисловості, став причиною того, що кількість вакансій у виробничій сфері безупинно скорочується, а кіль-

кість безробітних із кожним днем збільшується, значна частина населення виїжджає за кордон. Зміни в економіці й погіршення екологічної ситуації призвели до негативних змін структури, кількості трудових ресурсів та погіршили демографічну ситуацію [4]. Щоб подолати проблему безробіття в Харківському регіоні потрібно вжити такі заходи: надання бюджетних коштів на перекваліфікацію співробітників, відновлення ринку праці, відновлення роботи підприємств, забезпечення населення новими робочими місцями, залучення нових інвестиційних партнерів, пошук нових експортерів продукції промислового виробництва та ін. Отже, активно вживаючи дані заходи, можна суттєво зменшити рівень безробіття. Це дозволить підвищити рівень зайнятості та особисті доходи населення шляхом створення нових робочих місць. Це, у свою чергу, приведе до розвитку виробництва та підвищення рівня розвитку економіки регіону.

Важливим напрямком суспільно-географічних досліджень є вивчення особливостей формування соціально-економічного потенціалу території, зокрема Харківської області. Це дуже важливо в умовах сьогодення, бо складність геополітичних процесів в Україні призводить не лише до занепаду економіки, а до стрімкого збіднення населення. *Трудові ресурси* – основа соціально-економічного потенціалу, а тому важливо виявити фактори, що впливають на їх соціа-

льну захищеність. Соціальна безпека населення як складне суспільно-географічне явище вимагає аналізу. Без цього неможливо розробити шляхи оптима-

льного регіонального розвитку, укріплення промислового потенціалу тощо.

Список використаних джерел:

1. Vlasenko I.S. Trudovi resursy // Ukrayina: aspekty praci. – 2000. – S. 20-29. [Власенко І.С. Трудові ресурси // Україна: аспекти праці. – 2000. – С. 20-29].
2. Golikov A.P. Kharkivska oblast, regionalnyj rozvytok: stan ta perspektyvy: monografiya / A.P. Golikov, N.A. Kazakova, M.V. Shuba / Za red. chl.-kor. NAN Ukrayiny, prof. V.S. Bakirova. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2012. – 104 s. [Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан та перспективи: монографія / А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 104 с.].
3. Davyskiba Ye.V. Ekonomichna ocinka trudovoho potencialu regionu // Tezy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Ukrayina naukova – 2003». – Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 2003. [Давискіба Є.В. Економічна оцінка трудового потенціалу регіону // Тези Міжнар. наук.-практ. конф. «Україна наукова – 2003». – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003].
4. Ekonomichna encyklopediya: u 3 t. / Red. rada: B.D. Gavrylyshyn (holova) ta in. – K.: Akademiya; Ternopil: Akad. nar. khoz-va, 2000–2002. T. 1: A (Abandon) – K (Koncentraciya vyrobnyctva) / Redkol. t.: S.V. Mochernyj (vidp. red.) ta in. – 2002. – 864 s. [Економічна енциклопедія: у 3 т. / Ред. рада: Б.Д. Гаврилишин (голова) та ін. – К.: Академія; Тернопіль: Акад. нар. хоз-ва, 2000–2002. Т. 1: А (Абандон) – К (Концентрація виробництва) / Редкол. т.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – 2002. – 864 с.].
5. Zhulavskiy A.Yu., Dzhayin I.O. Ekonomichna ocinka trudovoho potencialu regionu // Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. – 1998. – № 3 (11). – S. 113-120. [Жулавський А.Ю., Джайн І.О. Економічна оцінка трудового потенціалу регіону // Вісник Сумського державного університету. – 1998. – № 3 (11). – С. 113-120].
6. Zahlynskyj A.O. Problemy rozvytku rynkovykh vidnosyn u sferi zaynyatosti trudovykh resursiv. – Rivne, 2002. – 399 s. [Заглинський А.О. Проблеми розвитку ринкових відносин у сфері зайнятості трудових ресурсів. – Рівне, 2002. – 399 с.].
7. Zamora O.I. Osnovni tendenciyi formuvannya i vykorystannya trudovykh resursiv / O.I. Zamora // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 4. – S. 85-91. [Замора О.І. Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів / О.І. Замора // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 85-91].
8. Zavinovska H.T. Socialno-ekonomichna kharakterystyka trudovykh resursiv [Elektronnyj resurs] / Zavinovska H.T. – Rezhym dostupu: <http://studentbooks.com.ua>. [Завіновська Г.Т. Соціально-економічна характеристика трудових ресурсів [Електронний ресурс] / Завіновська Г.Т. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua>.]
9. Ishchuk S.I. Geografiya promyslovykh kompleksiv: pidruchnyk / S.I. Ishchuk, O.V. Gladkyj. – K.: Znannya, 2011. – 375 s.; 77 s. – (Vyshcha osvita XXI stolittya). [Іщук С.І. Географія промислових комплексів: підручник / С.І. Іщук, О.В. Гладкий. – К.: Знання, 2011. – 375 с.; 77 с. – (Вища освіта XXI століття)].
10. Kachan Ye.P. Upravlinnya trudovymy resursamy: navch. posibn. / Ye.P. Kachan. – K.: Vydavnychyj dim «Yurydychna knyha», 2005. – 358 s. [Качан Є.П. Управління трудовими ресурсами: навч. посібн. / Є.П. Качан. – К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2005. – 358 с.].
11. Oficiynij sayt Holovnoho upravlinnya statystyky v Kharkivskiy oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://kh.uprstat.ua>. [Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.uprstat.ua>.]
12. Oficiynij sayt Kharkivskoyi oblasnoyi derzhavnoyi administraciyi [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.kharkivoda.gov.ua> [Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>.]
13. Petyukh V.M. Rynok pratsi. Navchalnyj posibnyk. – K.: KNEU, 1999. – 288 s. [Петюх В.М. Ринок праці. Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 288 с.].
14. Romanishyn V.O. Rynok truda Ukrainy: sovremennoe polozhenie i puti reformirovania / V.O. Romanishyn // Aktualnye problemy ekonomiki. – 2004. – № 6. – S. 214-219. [Романишин В.О. Рынок труда Украины: современное положение и пути реформирования / В.О. Романишин // Актуальные проблемы экономики. – 2004. – № 6. – С. 214-219].
15. Saratyov A.L. Formuvannya trudovykh resursiv i zaynyatosti // Ekonomist. – 2001. – № 10. – S. 72-77. [Саратов А.Л. Формування трудових ресурсів і зайнятості // Економіст. – 2001. – №10. – С. 72-77].
16. Segida K.Yu., Redin V.I., Chaban M.T. Geografiya Kharkivskoyi oblasti: navchalno-metodychnyj kompleks dlya studentiv, yaki navchayutsya za napryamom pidhotovky «Geografiya» / K.Yu. Segida, V.I. Redin, M.T. Chaban. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2012 r. – 64 s. [Сегіда К.Ю., Редін В.І., Чабань М.Т. Географія Харківської області: навчально-методичний комплекс для студентів, які навчаються за напрямом підготовки «Географія» / К.Ю. Сегіда, В.І. Редін, М.Т. Чабань. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012 р. – 64 с.].
17. Flyamnikova A.R. Problemy efektyvnosti zaynyatosti naseleennya v umovakh stanovlennya rynkovoyi ekonomiky. // Strategiya ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. – K., 2001. – Вип. 6. – S. 51-58. [Флямнікова А.Р. Проблеми ефективності зайнятості населення в умовах становлення ринкової економіки. // Стратегія економічного розвитку України. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 51-58].

Summary

Evgeniya Telebeneva. WORKFORCE AS A COMPONENT OF SOCIAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF KHARKIV REGION.

The main factors of the industry development are: raw materials, labor force, transport links, infrastructure, fuel and energy resources, the availability of qualified personnel, market consumption, and so on. Labor force – the main component of the industry development, that has many individual features.

All the population engaged in the economic activity is distributed among branches of material production and non-production sphere. Separate group are unemployed. Among the regions of Ukraine with a high level of employment in the industry are Donetsk, Zaporizhya, Dnipropetrovsk, Kharkiv and Lugansk regions. In 2012 the number of employed workers in Kharkiv region was 456 234 people. The average rate of labor force per thous. population by districts of Kharkiv region was 691 people. According to the State Employment Service, the number of registered unemployed in Kharkiv region on January 1, 2013 totaled 26.8 thous. people. Average monthly salary of a staff member in Kharkiv region in 2012 was 2753 hrn.

The overall decline in production that occurs in many brunches of industry, was the reason that the number of jobs in the manufacturing sector is continuously declining, while the number of unemployed is increasing by the day, much of the population traveling abroad. Changes in the economy and environmental degradation have led to negative changes in the structure, the number of labor force and in demographic situation .

Keywords: economic potential, socio-economic factors of development, human resources, employment, unemployment, Kharkiv region.

ЗАСТОСУВАННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ В ДОСЛІДЖЕННІ РИНКУ ПРАЦІ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті, на основі узагальненої та систематизованої статистичної інформації, здійснено факторний аналіз чинників ринку праці Волинської області. Визначено та проаналізовано якісні ознаки основних чинників які впливають на ринок праці регіону. Виявлено та обґрунтовано територіальні відмінності та особливості ступеня прояву чинників ринку праці. Проведено класифікацію адміністративних районів та міст області за ступенем та специфікою прояву чинників. Здійснено картографування отриманих результатів дослідження.

Ключові слова: ринок праці, чинник ринку праці, зайнятість, безробіття, заробітна плата, прикордонне положення, Волинська область.

Юрій Пасевич. ПРИМЕНЕНИЕ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА В ИССЛЕДОВАНИИ РЫНКА ТРУДА ПОГРАНИЧНОГО РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ). В статье, на основе обобщенной и систематизированной статистической информации, осуществлен факторный анализ факторов рынка труда Волынской области. Определены и проанализированы качественные признаки основных факторов, которые влияют на рынок труда региона. Выявлены и обоснованы территориальные отличия и особенности степени проявления факторов рынка труда. Проведена классификация административных районов и городов области по степени и специфике проявления факторов. Осуществлено картографирование полученных результатов исследования.

Ключевые слова: рынок труда, фактор рынка труда, занятость, безработица, заработная плата, пограничное положение, Волынская область.

Yuriy Pasevich. APPLICATION OF FACTOR ANALYSIS IS IN MARKET OF LABOUR RESEARCH FRONTIER REGION (ON EXAMPLE OF VOLYN AREA). In the article, on the basis of the generalized and systematized statistical information, the factor analysis of factors of labour-market of the Volyn area is carried out. Certainly and the quality signs of basic factors are analysed that influence to the market of labour of region. Territorial differences and features of degree of display of factors of labour-market are educed and reasonable. Classification of administrative districts and cities of area is conducted on a degree and specific of display of factors. Mapping of the got results of research is carried out.

Keywords: labour-market, factor of labour-market, employment, unemployment, salary, frontier position, Volyn area.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження соціально-економічних процесів окремого регіону має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дає можливість виявити передумови негативних соціальних явищ, таких як вимушена неповна та неофіційна зайнятість, приховане безробіття, трудова міграція, зниження престижності праці окремих професій, низький рівень оплати праці та інші. Проведення факторного аналізу дає можливість визначити чинники з найбільшим впливом на ринок праці, виявити особливості та ступінь їх територіального прояву, а також окреслити показники які доцільно використовувати при оцінці у цілому соціально-економічної ситуації окремого регіону. У практичному відношенні, результатами такого дослідження є виявлення передумов негативних процесів на регіональному та локальному ринках праці області, що у подальшому сприятиме впровадженню механізмів регулювання ринку праці.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Ринок праці як суспільно-територіальна система у наш час усе частіше виступає об'єктом дослідження науковців. На нашу думку, важливе значення у дослідженні ринку праці, різного роду процесів та їх передумов, мають наукові доробки зарубіжних вчених, зокрема вивченню російського ринку праці приділив увагу А.В. Кашепов [3], дослідженню специфіки ринку праці в регіоні приділила увагу А.Г. Пухова [7].

Серед українських науковців, у роботах яких здійснено аналіз ринку праці окремого регіону слід відмітити таких науковців як О.В. Безпала, що

дослідила ринок праці столичного економічного регіону [1], у роботах В.С. Сайчук приділено увагу регіональному ринку праці Хмельницької області у контексті суспільно-географічного дослідження [8], Ю.Ю. Заволока спрямувала увагу на суспільно-географічні дослідження використання трудового потенціалу в регіоні [2].

Наразі чинники ринку праці Волинської області досліджено не достатньо. Проблеми на ринку праці області частково дослідили О.М. Черчик, яка приділила увагу дослідженням трудових ресурсів регіону [10], Е.В. Мисковець – дослідженню функціонування регіонального ринку праці Волинської області [5], А.М. Колосюк – аналізу соціально-трудова відносин на ринку праці Волинської області [4]. У працях О.У. Хомри досліджено ринок праці західного прикордоння України, зокрема виявлено територіальні відмінності ситуації [9].

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є визначення чинників ринку праці регіону, виявлення особливостей та ступеня їх територіального прояву.

Для досягнення даної мети поставлені такі завдання:

- на основі показників соціально-економічного характеру, розрахувати матрицю факторних навантажень з метою визначення основних чинників ринку праці;

- визначити факторні ваги для встановлення територіальних відмінностей ступеня прояву чинників;

- провести класифікацію адміністративних районів та міст області за ступенем та специфікою прояву чинників;

- здійснити картографування отриманих результатів дослідження.

Методи дослідження. У нашому дослідженні ми використали ряд загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме описовий метод – для пояснення ступеня впливу окремих факторів на локальному рівнях, статистичний метод використаний при формуванні інформаційної (статистичної) бази дослідження, метод математичного (факторного) аналізу – з метою визначення основних чинників ринку праці регіону, метод структурного аналізу, при визначенні специфіки кожного із п'яти основних чинників, метод класифікації і типізації, а також картографічний при проведенні територіальної диференціації чинників.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Ринок праці Волинської області, як і будь-якого іншого регіону, формується під впливом цілого ряду чинників. На нашу думку, *чинники ринку праці*, з огляду на їх визначення у сучасній науковій літературі, це сукупність умов та обставин які впливають на процеси пов'язані з формуванням, функціонуванням (включаючи управління) ринку праці, які в результаті своєї дії визначають його специфіку.

У нашому дослідженні, для виявлення зв'язків та статистичної залежності між головними соціально - економічними показниками та їх ступінь прояву на ринок праці, ми використали метод факторного аналізу. Це один із математичних методів багатовимірної аналізу який, на основі матриці вихідних даних, дозволяє зменшити кількість показників (змінних), визначити їх взаємозв'язки та виокремити групи об'єктів близьких за своїм впливом на досліджуваний процес, ознак які називаються – *фактори*.

Для дослідження чинників які впливають на ринок праці у цілому Волинської області, на основі статистичних даних за 2012 рік, ми обрали 27 показників демографічного, соціально – економічного характеру та показників ринку праці: V_1 – кількість постійного населення, *осіб*; V_2 – народжуваність, *на 1000 осіб*; V_3 – смертність, *на*

1000 осіб; V_4 – кількість міського населення, *осіб*; V_5 – кількість сільського населення, *осіб*; V_6 – густота населення, *осіб/км²*; V_7 – міграційний приріст, *на 1000 осіб*; V_8 – міграційне скорочення, *на 1000 осіб*; V_9 – кількість суб'єктів (ЄДРПОУ); V_{10} – прямі іноземні інвестиції, *(тис.дол.США)*; V_{11} – забезпеченість населення житлом, *у середньому на 1 особу/м²*; V_{12} – кількість діючих сільськогосподарських підприємств; V_{13} – продукція сільського господарства в районах, *у постійних цінах млн.грн*; V_{14} – обсяги експорту товарів, *(тис.дол.США)*; V_{15} – обсяги імпорту товарів, *(тис.дол.США)*; V_{16} – вантажооборот автомобільного транспорту, *млн/Ткм*; V_{17} – оптовий товарооборот, *млн.грн*; V_{18} – роздрібний товарооборот, *млн.грн*; V_{19} – обсяг реалізованих послуг у розрахунку на одну особу, *грн*; V_{20} – кількість громадян не зайнятих трудовою діяльністю, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, *осіб*; V_{21} – потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, *осіб*; V_{22} – навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію), *осіб*; V_{23} – середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, *грн*; V_{24} – населення у віці молодшому за працездатний, *осіб*; V_{25} – населення у працездатному віці, *осіб*; V_{26} – населення у віці молодшому за працездатний, *осіб*; V_{27} – безробітні зареєстровані в державній службі зайнятості, *осіб* [5]. Усі розрахунки проводилися за допомогою програми Statistica 6.0. Частина статистичних показників, таких як V_{14} , V_{15} , V_{19} отримана шляхом обрахунків.

Спочатку було визначено факторні навантаження оптимальної кількості чинників шляхом обрахунку дисперсії. Для цього ми використали підхід «інтерпретацію і інваріантності». Його зміст полягає у виділенні головних чинників по мірі можливості їх пояснення, не залежно від кількості значущих показників навантажень. Окрім такого критерію слід враховувати правило, за яким при визначенні кількості чинників кумулятивний відсоток дисперсії повинен складати не менше 75 % тобто $\frac{3}{4}$. У нашому випадку доцільним є визначення 5 чинників із сумарною часткою у загальній дисперсії 91 % (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники факторного аналізу

Чинник	Абсолютне значення дисперсії	Загальна дисперсія, %	Кумулятивна дисперсія	Кумулятивний %
I	16,33207	60,48914	16,33207	60,48914
II	3,19741	11,84226	19,52948	72,33140
III	2,16618	8,02287	21,69565	80,35428
IV	1,65536	6,13095	23,35101	86,48522
V	1,24103	4,59642	24,59204	91,08165

Для більш якісного виявлення набору основних чинників використавши варімаксний (varimax) спосіб ми здійснили процедуру обертання осей координат і отримали наступні результати (табл. 2). Наступним завданням було визначення набору показників, які формують кожен із п'яти факторів, проте варто зазначити, що показники значення

дисперсії яких менше 0,7 та більше (- 0,7) при аналізі фактору не враховуються.

З огляду на те, які показники складають кожен із чинників ми визначили їх специфіку. Так, **I чинник**, дисперсія якого склала 14,0%, а її внесок у сумарну дисперсію – 51,9%, можна розглядати як *соціально-економічний*, який формує регіональний

ринок праці. До нього увійшли показники демографічного та соціально-економічного блоку, а також показники ринку праці: кількість постійного населення (з абсолютним значенням дисперсії (0,96413), кількість міського населення (0,89144), густота населення (0,68589), кількість суб'єктів ЄДРПОУ (0,97592), прямі іноземні інвестиції (0,83406), обсяги експорту товарів (0,83063), обсяги імпорту товарів (0,94207), вантажооборот автомобільного транспорту (0,97203), оптовий товарооборот (0,97199), роздрібний товарооборот (0,95543), кількість громадян не зайнятих трудовою діяльністю, які перебували на обліку в державній

службі зайнятості (0,83378), потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (0,82518), населення у віці молодшому за працездатний (0,94392), населення у працездатному віці (0,95920), населення у віці старшому за працездатний (0,92352) та безробітні зареєстровані в державній службі зайнятості (0,91657). Враховуючи набір різних за своїм змістом показників можна зробити висновок, що перший чинник є основним, оскільки тут мають місце такі складові як кількісний та якісний склад населення регіону, його економічна активність, основні складові показники ринку праці, торгівля та інвестиції.

Таблиця 2

Матриця факторних навантажень

Показники	Чинник I	Чинник II	Чинник III	Чинник IV	Чинник V
V ₁	0,96413	0,178678	-0,030773	0,143961	-0,058202
V ₂	-0,13563	-0,035864	-0,071755	-0,005990	-0,916147
V ₃	-0,49646	-0,517929	-0,099903	-0,554291	0,259624
V ₄	0,89144	0,356901	0,087263	0,109800	0,213260
V ₅	-0,16899	-0,570214	-0,170742	0,040288	-0,740655
V ₆	0,68589	0,450317	0,164143	0,279993	0,421017
V ₇	0,27519	-0,026376	0,924076	0,088720	0,137092
V ₈	0,00348	-0,045004	0,972586	-0,051421	0,028256
V ₉	0,97592	0,097597	0,064997	0,027814	0,128012
V ₁₀	0,83406	0,125496	-0,013352	0,249337	0,298659
V ₁₁	-0,27810	-0,821596	-0,013521	-0,316521	0,103026
V ₁₂	-0,11292	-0,927409	0,137550	0,114961	-0,110980
V ₁₃	-0,19122	-0,890522	-0,028107	-0,006002	-0,283652
V ₁₄	0,83063	-0,064786	0,188391	0,254927	-0,005677
V ₁₅	0,94207	0,039615	0,100309	0,171510	0,133356
V ₁₆	0,97203	0,017471	0,115750	0,071204	0,013913
V ₁₇	0,97199	0,086356	0,065412	0,016490	0,118809
V ₁₈	0,95543	0,206594	0,052101	0,040978	0,120189
V ₁₉	0,53548	0,399170	0,240122	0,195954	-0,045655
V ₂₀	0,83378	0,405657	0,131927	0,076562	0,201977
V ₂₁	0,82518	0,311833	0,211244	0,235576	0,303653
V ₂₂	-0,15485	0,101400	-0,037263	-0,890263	0,026911
V ₂₃	0,33080	0,370420	-0,084474	0,668426	0,238683
V ₂₄	0,94392	0,246607	-0,029721	0,150526	-0,074063
V ₂₅	0,95920	0,203583	-0,038168	0,155407	-0,028763
V ₂₆	0,92352	-0,053058	-0,068840	0,087961	-0,188448
V ₂₇	0,91657	0,264499	0,094694	0,046048	0,225906
Загальна дисперсія	14,01877	4,112778	2,114123	2,104179	2,242197
Доля загальної дисперсії	0,51921	0,152325	0,078301	0,077933	0,083044

II чинник, із дисперсією у 4,1%, і її внеском у сумарну дисперсію – 15,2%, склали такі показники як кількість сільського населення, з абсолютним значенням дисперсії (-0,570214), забезпеченість населення житлом (-0,821596), кількість діючих сільськогосподарських підприємств (-0,927409) та продукція сільського господарства (-0,890522). Враховуючи показники які формують даний чинник, його можна трактувати як *сільськогосподарський*. Для Волинської області аграрний сектор відіграє винятково важливу роль, оскільки формує досить високу зайнятість населення у сільській місцевості, частка якого складає 47,9 % від загальної кількості населення. Крім того, продукція сільського госпо-

дарства є важливою складовою як внутрішньої, так і зовнішньої торгівлі Волинської області.

III чинник – *міграційний*, оскільки сформований із таких показників як міграційний приріст, абсолютне значення дисперсії якого (0,924076) та міграційне скорочення (0,972586). Дисперсія даного чинника складає 2,1%, а її внесок у сумарну дисперсію – 7,8%. Даний чинник є вагомим у окремих прикордонних районах.

IV чинник з огляду на його складові є чинником основних показників *ринку праці* із дисперсією у 2,1%, і її внеском у сумарну дисперсію – 7,8%. Його складовими показниками є навантаження на одне вільне робоче місце, з абсолютним значенням

II чинник (сільськогосподарський) найбільше проявляється у м. Володимир-Волинськ, м. Ковель, м. Нововолинськ та Камінь-Каширському районі. Якщо високий вплив даного чинника у Камінь-Каширському, Маневіцькому, Ратнівському та Шацькому районах можна пояснити високою часткою сільського населення, а також сільськогосподарською спеціалізацією виробництва, то у містах, окрім високих показників забезпеченості населення житлом, варто враховувати наявність об'єктів переробки сільськогосподарської сировини і випуску готової продукції.

III чинник (міграційний) найбільший вплив має на м. Ковель, м. Володимир-Волинський, а також Володимир-Волинський, Ковельський, Луцький, Ківерцівський і Турійський адміністративні райони. Це пояснюється у першу чергу прикордонним положенням а також інтенсивністю міграційних процесів. Так, для Луцького району переважно мятникових міграцій, а для інших районів зовнішніх трудових

міграцій сезонного характеру. Найменший прояв даний чинник має у Локачинському, Любомльському та Рожищенському районах.

Дія IV чинника (ринку праці) найбільше проявляється у м. Нововолинськ, крім того у Луцькому, Локачинському та Любешівському районах. Це зумовлено високими показниками ринку праці, які формують даний чинник у цих районах. Натомість у Турійському, Старовижівському та Шацькому районах рівень прояву даного чинника є дуже низьким. Це пояснюється негативними показниками ринку праці у цих районах, а також значною віддаленістю від обласного центру з його багатогалузевим попитом на робочу силу.

V чинник (демографічний), який включає показники народжуваності та кількості сільського населення, найбільший прояв має у м. Володимир-Волинський, м. Нововолинськ, Іваничівському, Локачинському, Турійському та Шацькому районах з хорошою демографічною ситуацією.

Таблиця 3

Таблиця факторних ваг

Адміністративні райони і міста	Чинник I	Чинник II	Чинник III	Чинник IV	Чинник V
м. Луцьк	4,058887	0,44911	0,08460	-0,23094	0,65504
м. Володимир-Волинський	-0,753620	1,27861	2,61257	0,46530	1,02692
м. Ковель	-0,004973	2,07383	0,56264	0,58295	-0,45409
м. Нововолинськ	-0,230484	1,14769	-0,82227	1,96331	1,83597
Володимир-Волинський	-0,547421	-1,32716	1,67724	0,39937	0,21742
Горохівський	0,193439	-1,90556	-0,46883	0,13858	0,47206
Іваничівський	-0,351667	-0,73710	-0,51947	0,04613	1,10579
Камінь-Каширський	-0,011542	0,40140	-0,54892	-0,10951	-2,10068
Ківерцівський	0,035783	-0,01767	0,69816	0,25622	-1,12023
Ковельський	-0,114624	-1,06179	0,46809	0,29576	0,07064
Локачинський	-0,502742	-0,78024	-1,04280	0,44768	1,15708
Луцький	0,567429	-1,60249	0,92850	1,27598	-1,26095
Любешівський	-0,472306	0,41892	-0,86849	0,43689	-0,84332
Любомльський	-0,333359	0,22543	-1,12686	0,27347	0,10240
Маневіцький	-0,206083	0,52578	-0,07363	-0,00428	-1,02227
Ратнівський	-0,140776	0,37077	-0,56737	-0,09285	-1,19883
Рожищенський	-0,147242	-0,04403	-1,04156	-0,69844	0,18264
Старовижівський	-0,304957	0,05534	-0,60701	-1,12375	0,08172
Турійський	-0,174572	-0,15898	0,99664	-2,86703	0,50189
Шацький	-0,559170	0,68815	-0,34124	-1,45483	0,59083

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, результати факторного аналізу показали, що у Волинській області на ринок праці впливають 5 основних чинників: соціально-економічний, сільськогосподарський, міграційний, чинник ринку праці та демографічний. Такий результат дослідження повністю відповідає історично-сформованій специфіці господарства нашої області, зокрема особливостям побуту населення, його мобільності.

Головним чинником ринку праці регіону є соціально-економічні умови, зокрема кількість населення та його густота та вікова структура, обсяги торгівельного обороту, інвестиції, а також попит та пропозиція робочої сили. Високий ступінь впливу такого чинника пояснюється тим, що усі його показ-

ники є визначальними для економіки регіону. Тому соціально-економічний чинник у територіальному відношенні визначає рівень розвитку ринку праці на усіх рівнях.

Група сільськогосподарських чинників об'єднала показники якості життя сільського населення, кількості сільськогосподарських підприємств та обсягів виробництва продукції. Дія даного чинника на рівні регіону є невеликою, проте для сільської місцевості він є одним із визначальних.

До групи міграційних чинників увійшли показники міграційного приросту і скорочення населення. Наявність такого чинника відповідає загальній міграційній ситуації регіону, а саме значній ролі зовнішньої та внутрішньої (мятникової) трудової міграції у загальній структурі доходів насе-

лення.

Група чинників які характеризують безпосередньо ринок праці налічує такі показники як оплата праці та навантаження на вільні робочі місця. Для Волинської області такі показники є визначальними більшою мірою серед сільської місцевості, де попит на робочу силу і оплата праці є дуже низькою.

Остання група чинників об'єднала показники демографічного блоку, а саме народжуваність та кількість сільського населення. Значення такого чинника пояснюється високою часткою населення

яке проживає у сільській місцевості де ситуація особливо критична.

Застосування факторного аналізу у суспільно-географічних дослідженнях зокрема у дослідженні ринку праці регіону, дозволяє виявити причинно-наслідковий зв'язок між соціально-економічними процесами та явищами. Результати нашого дослідження, можуть бути використані у процесі реалізації державної політики на ринку праці Волинської області.

Список використаних джерел:

1. Bezpala O.V. Osoblyvosti rozvytku rynku praci stolychnoho suspilno-geografichnoho rayonu: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Bezpala O.V. – К., 2009. – 25 с. [Безпала О.В. Особливості розвитку ринку праці столичного суспільно-географічного району: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Безпала О.В. – К., 2009. – 25 с.].
2. Zavaloka Yu.Yu. Suspilno-geografichni aspekty vykorystannya trudovoho potencialu Kharkivskoyi oblasti: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Zavaloka Yu.Yu. – Київ, 2008. – 16 с. [Заволока Ю.Ю. Суспільно-географічні аспекти використання трудового потенціалу Харківської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Заволока Ю.Ю. – Київ, 2008. – 16 с.].
3. Kashepov A.V. Rossyyskiy rynek truda: problemy formirovaniya i perspektivy / A.V. Kashepov // Obshchestvo i ekonomika. – 1997. – № 7-8. – С. 94-108 [Кашепов А.В. Российский рынок труда: проблемы формирования и перспективы / А.В. Кашепов // Общество и экономика. – 1997. – № 7-8. – С. 94-108].
4. Kolosyuk A.M. Analiz socialno-trudovikh vidnosyn na rynku praci Volynskoyi oblasti / A.M. Kolosyuk // Naukovyy visn. Volyn. nac. un-tu im. Lesi Ukrayinky. Seriya: Geografichni nauky. – 2010. – № 5. – С. 113-117 [Колосюк А.М. Аналіз соціально-трудових відносин на ринку праці Волинської області / А.М. Колосюк // Науковий вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. – 2010. – № 5. – С. 113-117].
5. Myskovets E.V. Analiz peredumov efektyvnogo funkcionuvannya regionalnoho rynku praci z ohlyadu na zminy haluzevoyi struktury (na prykladi Volynskoyi oblasti) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://archive.nbuv.gov.ua> [Мисковець Е.В. Аналіз передумов ефективного функціонування регіонального ринку праці з огляду на зміни галузевої структури (на прикладі Волинської області) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>].
6. Ofitsiynij sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>].
7. Pukhova A.G. Geograficheskiye aspekty formirovaniya rynka truda Nizhegorodskoy oblasti v novykh ekonomicheskikh usloviyakh: avtoref. dys. na soiskaniye nauch. stepeni kand. геогр. наук: спец. 25. 00.24 – «экономическая, социальная и политическая география» / Pukhova A.G. – Nizhniy Novgorod, 2007. – 26 с. [Пухова А.Г. Географические аспекты формирования рынка труда Нижегородской области в новых экономических условиях: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. геогр. наук: спец. 25. 00.24 – «экономическая, социальная и политическая география» / Пухова А.Г. – Нижний Новгород, 2007. – 26 с.].
8. Saychuk V.S. Regionalnyj analiz popytu ta propozyciyi robochoyi syly na rynku praci Khmelnytskoyi oblasti / V.S. Saychuk // Ekonomichna ta socialna geografiya: nauk. zb. – К., 2012. – Вип. 1 (64). – С. 219-228. [Сайчук В.С. Регіональний аналіз попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці Хмельницької області / В.С. Сайчук // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – К., 2012. – Вип. 1 (64). – С. 219-228].
9. Khomra O.U. Rynek praci zakhidnoho prykordonnya Ukrainy: terytorialni vidminnosti sytuatsiyi // Socialno-ekonomichni doslidzhennya u perekhidnyj period: Problemy i perspektivy transkordonnoho spivrobitnytstva v aspekti procesiv evropeyskoyi integratsiyi / NAN Ukrainy. In-t regionalnykh doslidzhen. – L.: Lutsk RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2000. – Вип. XV. – С. 273-278. [Хомра О.У. Ринок праці західного прикордоння України: територіальні відмінності ситуації // Соціально-економічні дослідження у перехідний період: Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів європейської інтеграції / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Л.: Луцьк РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту. ім. Лесі Українки, 2000. – Вип. XV. – С. 273-278].
10. Cherchuk L.M. Osnovni tendenciyi rozvytku molodizhnoho segmentu rynku praci Volynskoyi oblasti ta ocinka di-yevoosti mekhanizmiv derzhavnoho rehulyuvannya zaynyatosti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://archive.nbuv.gov.ua> [Черчук Л.М. Основні тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці Волинської області та оцінка дієвості механізмів державного регулювання зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>].

Summary

Yuriy Pasevich. APPLICATION OF FACTOR ANALYSIS IS IN MARKET OF LABOUR RESEARCH FRONTIER REGION (ON EXAMPLE OF VOLYN AREA).

The aim of the article is determination of factors of labour-market of region, exposure of features and degree them territorial display. Taking into account it, such tasks were set forth as, on the basis of indexes of socio-economic character, determination of basic factors of labour-market, and also exposure of territorial differences of degree of display of factors.

In research, for the exposure of connections and statistical dependence between main socially - by economic indicators and their degree of display to the market of labour, we used the method of factor analysis. It one of mathematical methods of multidimensional analysis that, on the basis of matrix of weekend of data, allows to decrease the amount of indexes (variables), define their intercommunications and distinguish the groups of objects near after the influence on the investigated process, signs that is named are factors.

Realization of factor analysis gives an opportunity to define factors with most influence on a labour-market, to educe features and degree them territorial display, and also to outline indexes that it is expedient to use for an estimation on the whole socially - economic situation of separate region.

In research, on the basis of the generalized and systematized statistical information, the factor analysis of factors of labour-market of the Volyn area is carried out. Certainly and the quality signs of basic factors are analysed that influence to the market of labour of region. Territorial differences and features of degree of display of factors of labour-market are educed and reasonable. Classification of administrative districts and cities of area is conducted on a degree and specific of display of factors. Mapping of the got results of research is carried out.

Keywords: labour-market, factor of labour-market, employment, unemployment, salary, frontier position, Volyn area.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовані регіональні особливості та найвагоміші соціально-економічні чинники формування історико-культурної спадщини Харківської області. Охарактеризована поява у регіоні історико-культурних об'єктів у різні історичні періоди. Застосовуючи хронологічний принцип пам'яткознавців та істориків, виділено періоди господарського освоєння території сучасної Харківської області, що мали найбільший вплив на формування своєрідного культурного ландшафту і залишили найбільшу кількість унікальних об'єктів історико-культурної спадщини.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, пам'ятки культури, об'єкти спадщини, регіональні особливості, соціально-економічні чинники, Харківська область.

Екатерина Шпурік. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье проанализированы региональные особенности и наиболее значимые социально-экономические факторы формирования историко-культурного наследия Харьковской области. Охарактеризовано появление в регионе историко-культурных объектов в разные исторические периоды. Применяя хронологический принцип памятниковедов и историков, выделено периоды хозяйственного освоения территории современной Харьковской области, оказавших наибольшее влияние на формирование своеобразного культурного ландшафта и оставивших наибольшее количество уникальных объектов историко-культурного наследия.

Ключевые слова: историко-культурное наследие, памятники культуры, объекты наследия, региональные особенности, социально-экономические факторы, Харьковская область.

Katerina Shpurik. FEATURES OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE FORMATION IN KHARKIV REGION. The article analyzes the regional characteristics and most significant socio-economic factors of historical and cultural heritage formation in Kharkiv region. The appearance of historical and cultural sites during different historical periods is characterized. periods of economic development on the territory of modern Kharkiv region, which had the greatest influence on the formation of distinctive cultural landscape and left the greatest number of unique objects, are determined applying the principle of chronological of historians.

Keywords: historical and cultural heritage, cultural monuments, heritage, regional characteristics, socio-economic factors, Kharkiv region.

Постановка проблеми. Сучасні підходи до розуміння спадщини виділяють її як сукупність природних і культурних елементів, через які соціальні групи визнають свою самобутність та зобов'язуються передавати її майбутнім поколінням. Від ступеня насиченості об'єктами спадщини, закономірностей їх просторового розподілу та особливостей історичного розвитку залежить цінність території [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню історико-культурної спадщини і факторам, що впливають на неї, присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, Ю.О. Веденіна [1], Т.І. Герасименко [2], О.В. Євдокимової [3], К.А. Поливач [4] та інших. У своїх дослідженнях науковці наголошують на те, що спадщина формується під впливом різних груп факторів: етнічних, соціальних, економічних, історичних, природних, географічних. Проте в Україні досі залишаються нерозкритими питання регіональних особливостей формування історико-культурної спадщини.

Метою статті є виявлення соціально-економічних чинників формування історико-культурної спадщини у межах Харківської області.

Виклад основного матеріалу. Погоджуючись із науковою думкою вищеназваних науковців, ми пропонуємо при розгляді спадщини в конкретному регіоні класифікувати найвагоміші чинники впливу на формування спадщини за групами:

- природні фактори;
- соціально-економічні чинники;
- фактори, пов'язані з історичними і культурними особливостями території (мова, менталітет,

фольклор, культура, історичні та архітектурні особливості).

Велику вагу має остання група факторів. Вони не тільки виступають своєрідним ярликом території та значною мірою зумовлюють її своєрідність, але й найбільше впливають на регіональні відмінності спадщини. Унікальні об'єкти, що сформовані протягом століть під комплексною дією всіх груп чинників, дозволяють певній території ефективно виділятися з-поміж багатьох інших, стають її символами, подібно до того як будівля Держпрому та Дзеркальний струмінь стали символами міста Харкова.

Детальніше розглянемо саме соціально-економічні фактори, які вплинули на утворення історико-культурної спадщини Харківської області.

На сьогодні Харківський регіон є відносно проблемним у забезпеченні об'єктами спадщини порівняно з Київською, Львівською областями та АР Крим, які в своєму історичному розвитку пройшли довший шлях і тому володіють багатим історико-культурним фондом. Проте цікавою є національно-етнографічна особливість Харківщини, яка проявляється у своєрідній етнографічній культурі (крім української, тут збереглась російська культура, відбувся синтез культурних традицій).

Для прикордонних регіонів, серед яких є Харківська область, характерні етнічне різноманіття, наявність районів компактного та спільного проживання етносів, міграційні потоки. Під впливом географічного положення, природних особливостей території та схожої історичної долі склалися унікальні регіональні особливості спадщини, які обумовлені, з одного боку, взаємодією етносів, з

іншого - формуванням локальних, ізольованих культур. Найбільший прояв цього має обласний центр – місто Харків, яке вирізняється серед багатьох населених пунктів кількістю та різноманітністю видів спадщини. Безперечно, Харків є унікальним містом, яке гармонійно поєднує в собі пам'ятки різних стилів та епох.

Отже, формування історико-культурної спадщини Харківської області від початку проходило під впливом соціально-економічних факторів, до яких можна віднести:

- культурно-історичні впливи;
- геополітичні фактори;
- особливості культурно-географічного положення.

Перш за все, специфіка історико-культурної спадщини Харківської області обумовлена особливостями її історичного розвитку, прикордонним положенням та хвилями переосвоєння території, що йдуть низкою внаслідок міграційних потоків. Це призвело до процесів міжетнічної інтеграції культур, асиміляції і виникнення центрів національної та релігійної культури. Протікаючи безупинно з VIII до кінця XX ст., ці процеси залишили особливий відбиток на об'єктах історико-культурної спадщини області.

В процесі картографування історико-культурної спадщини важливим є хронологічний показник. Його мета — дати часову характеристику пам'яток регіону за видами і полегшити їх пошук за відомим відрізком часу. Застосовуючи хронологічний принцип пам'яткознавців та істориків, можна виділити декілька періодів господарського освоєння території сучасної Харківської області, що мали найбільший вплив на формування своєрідного культурного ландшафту і залишили найбільшу кількість унікальних об'єктів природної та історико-культурної спадщини:

- *Найдавніші часи.* Вагома частка наявних пам'яток археології відноситься до цього періоду: поселення (стоянки, селища, городища) та поховальні об'єкти (кургани, могильники, поодинокі поховання). Зокрема, для області характерними є пам'ятники верхнього палеоліту, стоянки епохи мезоліту, понад 100 неолітичних стоянок, близько 300 пам'яток епохи бронзи; пам'ятки скіфської культури – городища, курганні скіфські поховання; пам'ятки черняхівської та салтівської культур, слов'янські поселення XI–XIII ст. Національне значення мають: Донецьке городище (II тис. – X ст. до н.е.), Салтівський та Великогомільшанський археологічні комплекси (IX ст. до н.е. – IV ст.) та деякі інші городища і курганні могильники тих часів.

- *Період заселення території. Етап руйнування сформованої культури і вторинного переосвоєння території під впливом української та російської культур (XVI – початок XVII ст.).* Це період утворення Слобідської України – заснування фортець, оборонних пунктів. 1635-1658 рр. – будівництво Белгородської лінії укріплень. Наслідком того часу є численні пам'ятки історії: залишки фортець, оборонні лінії. Саме тоді виникла більшість селищ сучасної Харківщини. З цього часу землі стали при-

кордонними між двома державами – Козацькою Україною і Московським царством. Приблизно з XVII ст. визначальними для історичної долі краю стали взаємовідносини між українською та російською культурами, бо як і в ті часи, так і на даний час для Харківського регіону характерним є прояв обох культурно-національних традицій.

- *Етап суцільного поміщицького сільськогосподарського і промислово-мануфактурного освоєння (XVII ст.).* Із заснування міста Харкова почалося активне будівництво Харківської фортеці та перших вулиць нинішнього історичного центру Харкова – вул. Римарської (Лимарська), Енгельса (у ті часи Різдвайний провулок), Коцарської. Перші будинки до нашого часу не збереглися, окрім Покровського собору, кам'яна будівля якого була зведена у 1689 р..

- *Етап промислового, ремісничо-промислового і сільськогосподарського освоєння території (XVIII – початок XX ст.).* Для цього періоду характерна поява пам'яток монументального мистецтва, містобудування та архітектури всіх типів: об'єктів житлової архітектури (садиб і житлових будинків), культових споруд, пам'яток садово-паркового і ландшафтного мистецтва, архітектурних монументів. На Харківщині відбувалася поява шедевральних монументальних споруд: Успенського і Благовіщенського соборів у Харкові, Спасо-Преображенського собору в Ізюмі, Палаців і комплексу будівель садиб у селищі Старий Мерчик та селі Шарівка та багатьох інших. Крім того, статус пам'ятки національного значення має меморіальний комплекс філософа і поета Г.С. Сковороди у Золочівському районі (останні роки свого життя він провів у садибі поміщика А.Ковалевського, де і помер у 1794 р.).

До періоду російського царату відносяться найдавніші зразки міської скульптури Харкова, що збереглися дотепер, зокрема, пам'ятники В.Н. Каразіну (1905), О.С. Пушкіну (1904) та М.В. Гоголю (1909).

- *Доба національно-демократичної революції (1917 р. — 1921 р.).* Повалення російського царизму відкрило перед українським народом перспективу вільного духовного розвитку, відродження державності. У зв'язку з цим особливої актуальності набули питання збереження історико-культурної спадщини.

- *Етап національного відродження (1921 р. — 1939 р.).* Статус Харкова як першої столиці Радянської України (від грудня 1919 до червня 1934 року), а значить функціонування у місті органів влади в цей період, зумовив спорудження великої кількості пам'ятників революціонерам, комуністичним і радянським державним діячам.

Видатною пам'яткою архітектури цього періоду є Держпром (або Будинок Державної промисловості) — перший радянський 13-поверховий хмарочос в стилі конструктивізму, одна з харківських висоток, збудована впродовж 1926-1928 років. У 1935 р. у Харкові з'являється визначна пам'ятка монументального мистецтва — пам'ятник Т.Г. Шевченку (скульптор М. Манізер).

При дослідженні спадщини радянського періоду слід звернути увагу на ті підприємства, зі створення яких починається історія тієї чи іншої галузі промисловості, енергетики, будівництва, транспорту (наприклад, Харківський тракторний завод тощо).

- *Воєнний період (1939-1945 рр. та післявоєнні часи - 50-60 рр. XX ст.)*. Друга світова війна призвела до появи більшості пам'яток історії, пов'язаних із цією трагедією. До пам'яток воєнної історії відносять наявні на території області: військові цвинтарі, братські та одиночні поховання воїнів; пам'ятні місця та об'єкти, пов'язані з дислокаціями військових частин, з'єднань, партизанських формувань і загонів народного ополчення, розміщенням військових штабів, шпиталів тощо; будинки та пам'ятні місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних військових діячів, Георгіївських кавалерів, Героїв Радянського Союзу; зразки зброї і воєнної техніки, що збереглися на місцях минулих боїв, а також встановлені на постаментах на честь бойових подвигів воїнів різних видів та родів військ; місця масових страт фашистськими окупантами радянських військовополонених та мирних жителів; розташування концтаборів, пам'ятні місця спалених гітлерівцями населених пунктів; місця поховань жертв фашизму, місця масових поховань іноземних воїнів. Для вшанування пам'яті загиблих воїнів майже в кожному селі збудовано меморіальні стели та пам'ятні знаки.

- *Етап аграрно-індустріального розвитку господарства з уніфікованим підходом до природокористування і руйнуванням елементів минулих об'єктів спадщини (60-70-ті роки XX ст. - 1991 р.)*. У радянські часи з'являються об'єкти історії виробництва і техніки: промислового, сільськогосподарського виробництва (підприємства, найважливіші будови тощо); зразки продукції виробництва, що встановлені на території підприємств чи населених пунктів; об'єкти і місця, пов'язані з розвитком торгівлі, побутового обслуговування, функціонуванням фінансово-економічних структур (торговельні ряди, місця ярмарків, банки, біржі); поховання визначних підприємців, інженерів, техніків та меморіальні будинки, пов'язані з їхнім життям і діяльністю. У розвитку скульптури головний акцент робився на її пропагандистських, ідеологічних можливостях. Практично в кожному місті та селищі міського типу були поставлені пам'ятники В.І. Леніну.

Таким чином, аналіз основних етапів радянського періоду (НЕПу, індустріалізації промисловості та колективізації сільського господарства, Великої Вітчизняної війни, післявоєнної відбудови народного господарства, 50-80-ті рр.) свідчить про те, що їм був властивий суттєвий монопольний диктат як економічного, так і соціально-політичного характеру. Це позначилось і на історико-культурній спадщині, зокрема на пам'ятках історії та архітектури, які відтворюють риси притаманні цьому часу.

- *Етап незалежної України (1991 р. - до наших днів)*. За часів незалежності ведеться активна

політика в сфері охорони, збереження та відновлення пам'яток. Відбудовуються знищені раніше пам'ятки (зокрема відновлюються шедеври храмової архітектури), з'являються нові оригінальні пам'ятники, встановлюються меморіальні дошки. У створених у цей період пам'ятниках і меморіалах знайшли відображення трагічні події минулих років — Голодомор (1932-1933 рр.), Чорнобильська катастрофа (1986 рік) та інші.

Специфічними є окремі групи пам'яток історії, бо їх наявність обумовлена подіями, що відбувалися протягом усіх історичних етапів. Наприклад:

Пам'ятки державного устрою та суспільного життя: адміністративні та інші будинки, в яких розміщувалися державні й громадські установи; поховання визначних державних і громадських діячів, а також будинки, пов'язані з їхнім життям та діяльністю; пам'ятні місця проголошення державних актів, що відігравали значну роль у житті України (наприклад, будинок на пл. Тевелева (нині пл. Конституції), де у 1917 р. відбувся Всеукраїнський з'їзд Рад, який проголосив Україну Радянською республікою).

Пам'ятки соціальних та національно-визвольних рухів: будинки, пов'язані з діяльністю політичних партій та інших організацій; будинки, де жили відомі громадсько-політичні діячі; пам'ятні місця революційних виступів та громадсько-політичних акцій — народних повстань, мітингів, демонстрацій тощо; поховання визначних громадсько-політичних діячів, учасників соціальних та національно-визвольних рухів, жертв політичних репресій та голодоморів.

Об'єкти науки і культури, представлені адміністративними будинками різних сфер діяльності: освітніх та навчальних закладів (університетів, інститутів, ліцеїв, пансіонів, бурс, семінарій, гімназій, училищ, шкіл тощо), що прославились іменами визначних учених, які викладали в їх стінах, а також відомих історичних осіб, які отримали в них освіту та наукову підготовку; наукових установ та лікувальних закладів (науково-дослідних інститутів, клінік, лабораторій), де працювали вчені, що зробили значний внесок у розвиток вітчизняної та світової науки, започаткували нові наукові напрями; культурно-освітніх установ (театрів, народних будинків, клубів, музеїв, бібліотек, наукових товариств, творчих спілок тощо). Зокрема, комплекс будівель Харківського університету; будинок у якому працював театр «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса та інші.

Окрема категорія пам'яток історії — житлові будинки і садиби з прилеглим ландшафтом, де народились, жили та працювали видатні вчені, письменники, художники, артисти, музиканти тощо; а також могили видатних представників науки, культури, релігійних діячів різних часів, які зробили внесок у розвиток суспільства (письменників: П.П. Гулака-Артемовського та Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, драматурга М.Л. Кропивницького, поетеси Х.О. Алчевської, історика Д.І. Багалія, архітектора О.М. Бекетова, художника С.І. Васильківського, офталь-

молога Гіршмана Л.Л., авіаконструктора і льотчика С.В. Гризодубова та інших) [5].

Отже, територія Харківської області відноситься до староосвоєних і має багате історичне минуле, відображене у численних пам'ятках історії та культури. Неодноразове переосвоєння земель зумовило специфічні особливості формування культури і, як наслідок, історико-культурної спадщини області. Хоча багато що безповоротно втрачено і продовжує зникати, історико-культурний потенціал області залишається значним. Він представлений пам'ятками різних культур, епох, різних конфесій, історичних періодів, що мають особливе національне і місцеве значення.

Існування двох типів культур - міської та сільської - зумовили формування характерної спадщини. Центральні частини міст області насичені об'єктами спадщини. Зокрема, велике місце займають пам'ятки культової архітектури (монастирі, храмові комплекси, церкви). На території всієї області наприкінці XVIII ст. за проектами кращих архітекторів зводилися палацові садиби, храми, розбивалися чудові парки, створювалися заводи, особливо в районах, де існували великі поміщицькі вотчини (Харитоненків, Шидловських, Донець-Захаржевських, Святополк-Мирських тощо).

Соціально-економічні чинники змінювали

умови і спосіб життя населення, що спричиняло зміну відношення до об'єктів спадщини. Роль та стан об'єктів історико-культурної спадщини у сільській місцевості та великих містах істотно відрізняється. Якщо в містах вони підлягають більшій увазі, охороні та збереженню, мають кращий стан, то в сільській місцевості об'єкти спадщини найчастіше виконують господарські функції (наприклад, будівлі використовують для господарських потреб) або зовсім зникають через руйнування. Отже, у Харківській області спостерігається зміна ролі спадщини у напрямку центр - периферія.

Висновки. Таким чином, з даної статті видно, як поетапно під впливом соціально-економічних чинників формувалась історико-культурна спадщина Харківської області. Збережені в регіоні пам'ятки відповідають певним історичним епохам і відображають різні періоди господарської та культурної діяльності населення. Найбільш численними є археологічні пам'ятки, представлені городищами, курганами, стоянками, могильниками, архітектурні пам'ятки (старовинні садиби, родові маєтки, церкви, монастирі), а також пам'ятки історії (місця історичних битв та укладання договорів, місця, пов'язані з перебуванням відомих людей; меморіальні комплекси та поховання).

Список використаних джерел:

1. Vedenin Yu.A. Osnovy geograficheskogo podkhoda k izucheniyu i sokhraneniyyu kulturnogo naslediya // Nasledie i sovremennost. Informacionnyy sbornik. – Вып. 12. – М.: Ин-т Наследия, 2004. – С. 3-21. [Веденин Ю.А. Основы географического подхода к изучению и сохранению культурного наследия // Наследие и современность. Информационный сборник. – Вып. 12. – М.: Ин-т Наследия, 2004. – С. 3-21].
2. Gerasimenko T.I. Problemy etnokulturnogo razvitiya transgranichnykh regionov: Monografiya. – SPb.: RTP LGU, 2005. – 235 s. [Герасименко Т.И. Проблемы этнокультурного развития трансграничных регионов: Монография. – СПб.: РТГП ЛГУ, 2005. – 235 с.].
3. Evdokimova E.V. Prirodnoe i istoriko-kulturnoe nasledie v regionalnom razvitii: na primere Smolenskoj oblasti: Avtoref. dis... kand. geogr. nauk: 25.00.24 / Mosk. gos. un-t im. M.V. Lomonosova. – М., 2002. – 22 s. [Евдокимова Е.В. Природное и историко-культурное наследие в региональном развитии: на примере Смоленской области: Автореф. дис... канд. геогр. наук: 25.00.24 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 2002. – 22 с.].
4. Polyvach K.A. Kulturna spadshchyna ta yiyi vplyv na rozvytok regioniv Ukrayiny: Monografiya / K.A. Polyvach. – К.: Ін-т географії, 2012. – 208 с. [Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України: Монографія / К.А. Поливач. – К.: Ін-т географії, 2012. – 208 с.].
5. Ofitsiyniy sayt Oblasnoho komunalnoho zakladu «Kharkivskiy naukovy-metodychniy centr okhorony kulturnoy spadshchyny» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.spadschina.kh.ua/> [Офіційний сайт Обласного комунального закладу «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spadschina.kh.ua/>].

Summary

Katerina Shpurik. FEATURES OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE FORMATION IN KHARKIV REGION.

Research of Ukrainian and foreign scientists is devoted to formation of historical and cultural heritage and its influential factors. However, in Ukraine questions of regional peculiarities of formation of historical and cultural heritage still remain unsolved. The aim of the article is to identify the socio-economic factors in the formation of historical and cultural heritage within Kharkiv region.

When considering heritage in a particular region, it is offered to classify the factors, which influence heritage formation, in groups: natural factors, socio-economic factors, factors associated with historical and cultural features of the territory. Unique objects generated over a period of centuries under the complex influence of all groups of factors allow certain territory to stand out effectively among many others; they become its symbols.

The socio-economic factors that have influenced the formation of historical and cultural heritage of Kharkiv region are studied in details. These include: cultural and historical influences, geopolitical factors, features of cultural and geographical location.

First of all, the specific of Kharkiv region heritage is conditioned on the peculiarities of its historical development, cross-border arrangements and waves of territory re-developing.

The study highlighted the historical periods which had the main influence on the formation of distinctive cultural landscape and left the greatest number of unique historical and cultural objects.

Thus, this article shows how under the influence of socio-economic factors the historical and cultural heritage of Kharkiv region has been formed step-by-step. Preserved monuments in the region correspond to certain historical periods and reflect different periods of economic and cultural activities of population.

Keywords: historical and cultural heritage, cultural monuments, heritage, regional characteristics, socio-economic factors, Kharkiv region.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА У СТРУКТУРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті визначено роль та місце сільськогосподарських підприємств Харківської області у структурі аграрного виробництва Харківської області. В основу розрахунків покладено показники динаміки загальної кількості сільськогосподарських підприємств усіх категорій, їх структуру за організаційно-правовими формами господарювання, територіальну організацію сільськогосподарських підприємств, де показано розподіл підприємств за їх щільністю та кількістю по районах області. Також в статті відображено частку сільськогосподарських підприємств Харківської області серед регіонів України.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарські організації, приватне підприємство, фермерське господарство, виробничі кооперативи, аграрне виробництво.

Вадим Ліхван. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В СТРУКТУРЕ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье определена роль и место сельскохозяйственных предприятий Харьковской области в структуре аграрного производства Харьковской области. В основу расчетов положены показатели динамики общего количества сельскохозяйственных предприятий всех категорий, их структуру по организационно-правовым формам ведения хозяйства, территориальную организацию сельскохозяйственных предприятий, где показано распределение предприятий по их плотности и количеству по районам области. Также в статье отражена доля сельскохозяйственных предприятий Харьковской области среди регионов Украины.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, сельскохозяйственные организации, частное предприятие, фермерское хозяйство, производственные кооперативы, аграрное производство.

Vadym Likhvan. FARMS IN THE STRUCTURE OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN KHARKIV REGION. The article defines the role and place of the agricultural enterprises of Kharkiv region in the structure of agricultural production Kharkiv region. The basis of calculation laid dynamic parameters of the total number of farms of all categories and their structure at organizational and legal forms, the territorial organization of agricultural enterprises, which shows the distribution of companies according to their density and number in the region. Also, the article shows the share of the agricultural enterprises of Kharkiv region among the regions of Ukraine.

Keywords: agricultural business, agricultural organizations, private enterprises, farms, cooperatives, agricultural production.

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор виробництва – один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив має дія природних та біологічних чинників.

Сільське господарство у Харківській області, як і в Україні загалом, займає одне з провідних місць серед галузей господарства (після промисловості), а також перше місце в структурі агропромислового комплексу. Досліджуючи сільське господарство Харківської області перш за все потрібно визначити функціональний та кількісний стан сільськогосподарських підприємств, а також їх територіальну організацію.

Метою дослідження є визначення ролі сільськогосподарських підприємств в структурі аграрного виробництва Харківської області, а також визначення частки підприємств Харківського регіону у господарстві країни.

Аналіз попередніх досліджень. Визначення ролі сільськогосподарських підприємств в структурі аграрного виробництва є одним із завдань економіко-географічних досліджень. Дослідження сільського господарства на сьогодні є досить актуальною темою, оскільки важка економічна та політична ситуація в країні ставить під загрозу функціонування і

розвиток галузі. Тому досліджувати дане питання варто комплексно, тобто в аспекті багатьох наук.

Попередніми дослідженнями агропромислового комплексу та головної його складової сільського господарства займаються ряд вчених, серед яких є як представники економічних та агротехнічних наук, так і представники суспільно-географічної школи. Серед досліджень економістів та аграрників варто виділити праці Р.А. Івануха, С.Л. Дусановського, Є.М. Білана, В.А. Кундіуса, Л.М. Меланчука та інших. Серед географів основи дослідження агропромислового комплексу та сільського господарства закладені в роботах Г.В. Балабанова, Н.І. Мезенцевої, В.П. Нагірної, М.Д. Пістуна, О.Г. Топчієва, А.П. Голікова, П.О. Сухого.

Виклад основного матеріалу. За попередніми розрахунками, у 2012 році частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки Харківської області склала 10,1% (у 2010 році – 6,4%, 2011 році – 9,1%). Сільське господарство Харківської області характеризується високим рівнем розвитку. Незважаючи на свій індустріальний характер, область дає близько 5-6% валової продукції сільського господарства всієї країни. Це є наслідком не тільки правильного та ефективного методу господарювання, але й значної кількості сільськогосподарських підприємств, що характерно для лісостепової зони. Підприємства, які спеціалізуються на сільському господарстві Харківської області спеціалізуються на виробництві зерна, цукрового буряка, соняшника, м'яса, молока, овочів та фруктів. За останні 10 років на території регіону кількість

сільськогосподарських підприємств постійно змінювалася, що є закономірним процесом для нашої країни за роки незалежності. Цей показник дуже залежний від багатьох факторів, а саме від економічної і фінансової ситуації в країні, її зовнішньоторгівельного напрямку розвитку, а також від агрокліматичних

умов, що має дуже сильний вплив на розвиток аграрного виробництва. За цими показниками змінюється як профіль спеціалізацій підприємств, так і статус організації. Від цього залежить і сама динаміка загальної кількості сільськогосподарських підприємств, що представлено на рис. 1.

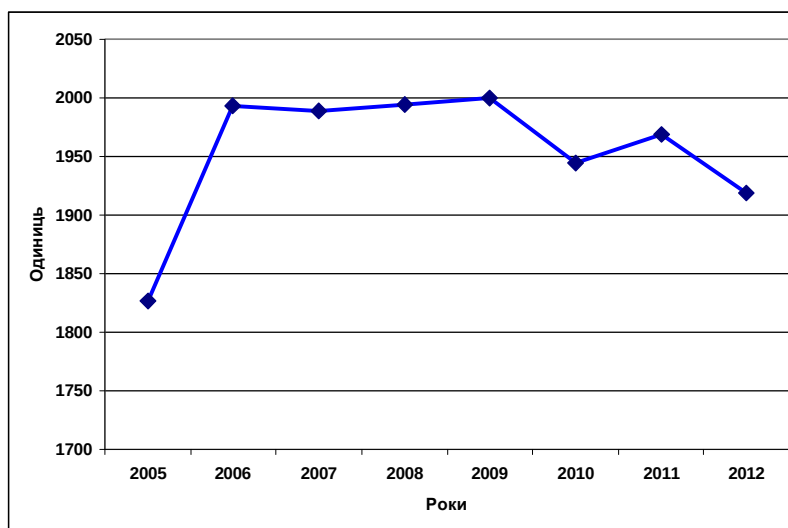

Рис. 1. Динаміка загальної кількості сільськогосподарських підприємств Харківської області за період 2005-2012 роки (побудовано автором за даними [3])

Станом на 1 січня 2013 року на території Харківської області зареєстровано 1919 сільськогосподарських підприємств. Якщо проаналізувати динаміку зміни загальної кількості сільськогосподарських підприємств, то можна зробити висновок: починаючи з 2006 року у 2012 році спостерігається найменша кількість зареєстрованих підприємств даного виду господарювання. Також користуючись рис. 1, можна стверджувати, що кількість сільськогосподарських підприємств поступово зменшуються на території Харківської області. Дану тенденцію можна пояснити тим, що сільськогосподарська продукція регіону (як і вся на території України) не є привабливою для споживчого сектору. Якщо продукція рослинництва в Україні ще користується попитом та має експортний потенціал, то продукція тваринництва взагалі неконкурентоспроможна на сучасному світовому ринку. Варто відзначити, що в Харківській області основна частина сільськогосподарських підприємств, які розформувались, мали спеціалізацію тваринництва.

Починаючи з 2006 року розподіл сільськогосподарських підприємств Харківської області за організаційно-правовими формами господарювання у відсотковому відношенні залишався сталим. Наприклад: протягом періоду 2005-2012 років частка виробничих кооперативів та підприємств державної форми господарювання не перевищувала 6%, а у 2012 році становила рівно 5%. Серед них основну частку становили фермерські підприємства – 62% (1174 одиниці) (рис. 2).

Велика кількість фермерських господарств пояснюється відносною легкістю створення саме цієї категорії господарства та вузькою спеціалізацією підприємств у порівнянні з іншими формами госпо-

дарювання. Практично всі фермерські господарства регіону спеціалізуються на рослинництві. Серед них майже 90% підприємств займаються вирощуванням зернових та технічних культур.

У територіальному відношенні найбільша концентрація сільськогосподарських підприємств спостерігається на півночі області. Про це говорять показники щільності підприємств та їх загальної кількості. Причиною такої диференціації є розміщення області у двох природних зонах (агрокліматичний фактор), що впливає на ряд показників: спеціалізацію підприємств, урожайність культур, валові збори продукції тощо. Частка фермерських господарств від загальної кількості підприємств становить більше 50% у всіх районах області за винятком Балаклійського, Ізюмського, Великобурлуцький та Зачепилівського районів. В цих районах значна частка господарств населення та приватних підприємств тощо (рис. 3).

Північні райони області мають вищі показники рентабельності продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах. Такі райони як Краснокутський, Вовчанський, Харківський, Печенізький, Чугуївський та Великобурлуцький мають середню рентабельність понад 30%. У більшості випадків це стосується рослинництва, оскільки майже у всіх районах, як зазначалося вище, виробництво продукції тваринництва є збитковим.

Частка сільськогосподарських підприємств Харківської області становить 3%, що є близьким до середньодержавного показника (рис. 4). Така частка зберігається з 2000 року, тобто зміна кількості господарств в Харківській області відбувається синхронно зі зміною їх кількості в державі. Тому можна зробити висновок, що зміна кількості сільськогоспо-

дарських підприємств регіону відбувається переважно через економічні та політичні причини, а не через несприятливі фізико-географічні чинники. Варто зазначити, що можливі інтеграції України до міжна-

родних організацій негативно вплинуть на розвиток власного сільського господарства та агропромислового комплексу в цілому.

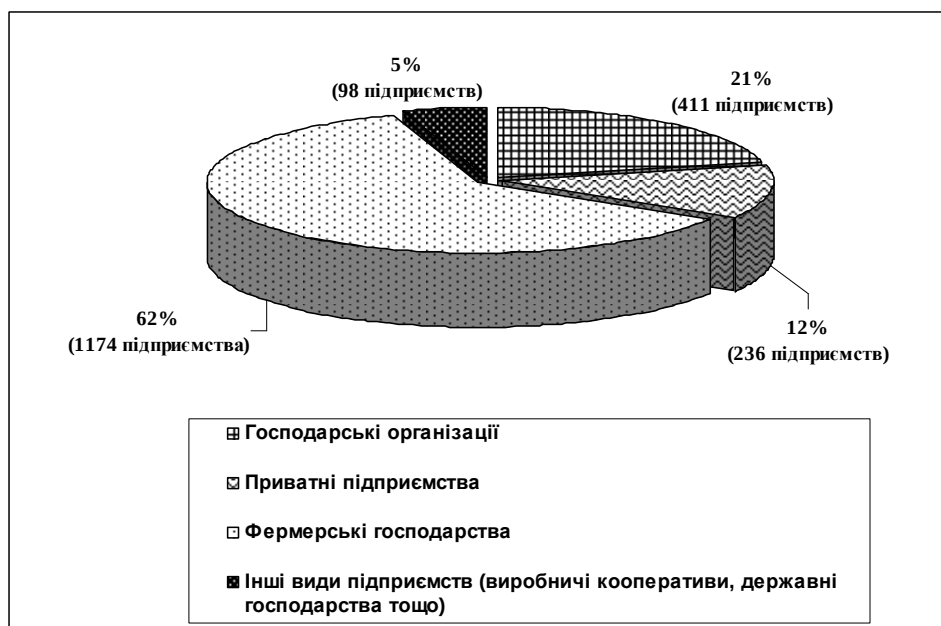

Рис. 2. Структура сільськогосподарських підприємств Харківської області за організаційно-правовими формами господарювання у 2012 році (побудовано автором за даними [3])

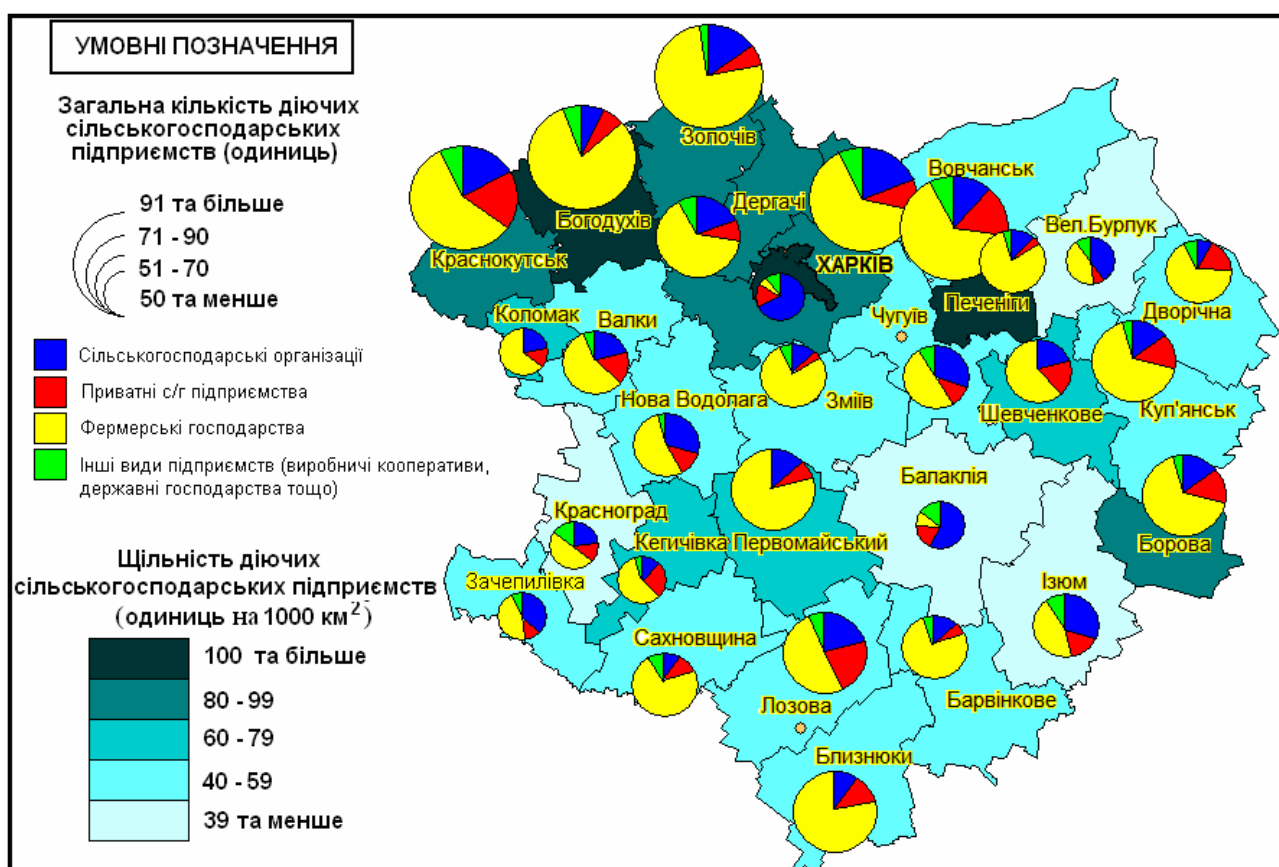

Рис. 3. Сільськогосподарські підприємства на території Харківської області у 2012 році (побудовано автором за даними [2])

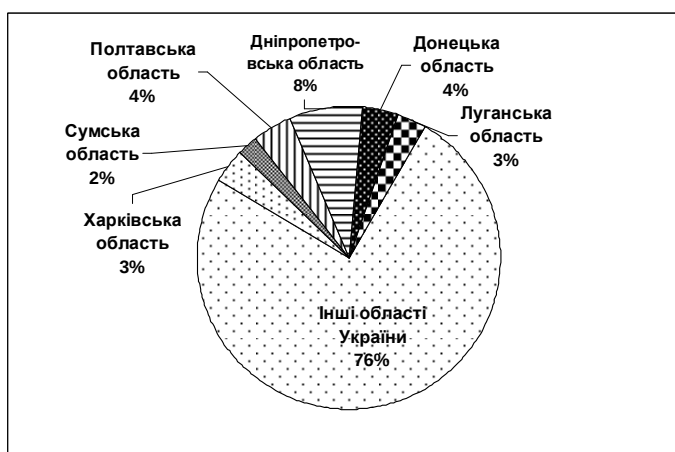

Рис. 4. Частка сільськогосподарських підприємств Харківської області серед регіонів України у 2012 році (побудовано автором за даними [1])

Маючи подібні результати досліджень, нестабільну економічну ситуацію в країні та тенденцію до збільшення процесу інтеграції України в різні європейські і світові організації, можна спрогнозувати, що кількість сільськогосподарських підприємств Харківської області, як і в цілому по Україні буде зменшуватися. В першу чергу це буде торкатися фермерських господарств, які не матимуть державної дотаційної підтримки, а також змоги конкурувати на ринку збуту продукції. Скорочення кількості торкнеться і підприємств державної форм власності, оскільки їх утримання буде збитковим для держави.

Висновки. Розвиток сільського господарства у Харківській області певною мірою пов'язаний з кількістю сільськогосподарських підприємств. Оскільки тваринництво області є збитковим, то скорочення кількості сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на тваринництві, виглядає логічним та відповідає умовам ринку. У Харківській області переважають за кількістю фермерські господарства, проте вони є менш захищеними державою. Державна підтримка аграрного сектору економіки Харківської області, як і в Україні в цілому, є недостатньою, що негативно впливає на подальший його розвиток.

Список використаних джерел:

1. *Oficiynyj sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy.* – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>].
2. *Sil'ske hospodarstvo Kharkivskoyi oblasti u 2012 roci (statystychnyj shchorichnyk)* / [pid zah. red. K.P. Volovikovoyi]. – Kh., 2013. – 153 s. [Сільське господарство Харківської області у 2012 році (статистичний щорічник) / [pid zah. red. K.P. Воловікової]. – Х., 2013. – 153 с.].
3. *Kharkivska oblast u 2012 roci (statystychnyj shchorichnyk)* / [pid zah. red. O.H. Mamontovoyi]. – Kh., 2013. – 535 s. [Харківська область у 2012 році (статистичний щорічник) / [pid zah. red. O.G. Мамонтової]. – Х., 2013. – 535 с.].

Summary

Vadym Likhvan. FARMS IN THE STRUCTURE OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN KHARKIV REGION.

Agricultural development in Kharkiv region in particular and in Ukraine as whole, is one of the leading sectors in economy (after industry) as well as takes first place in the structure of agriculture. Exploring the agriculture of Kharkiv region, at first we have to determine functional and quantitative state of farms and their territorial organization. The research of agricultural development in Kharkiv region is very relevant, especially in the research of its development in the regional context.

Agriculture of Kharkiv region is characterized by a high level of development. Despite of its industrial specialization, the region gives about 5,6% of gross agricultural output across the country. This is due not only to the proper and effective methods of management, but also by significant number of farms, which is typical for steppe zone. Companies that specialize in agriculture of Kharkiv region specializes in the production of grain, sugar beet, sunflower, meat, milk, vegetables and fruits. Over the past 10 years the number of farms in the region are constantly changing and tended to decrease. Agricultural development of Kharkiv region is directly proportional to the number of farms. A gradual decrease of farms leads to inhibition of the industry in the region.

It should be noted that the present government policy on foreign activity is affecting on further development of agriculture, not only in Kharkiv region, but also in Ukraine as a whole.

Keywords: agricultural business, agricultural organizations, private enterprises, farms, cooperatives, agricultural production.

УДК 911.3:37(477.82)

Андрій Майстер

ОЦІНКА ФАКТОРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються проблеми територіальної диференціації рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської області. Наведено визначення понять «сільськогосподарське освоєння території» і «рівень сільськогосподарської освоєності території». Проведено факторний аналіз сільськогосподарського освоєння території області. Здійснено оцінку впливу факторів на рівень сільськогосподарської освоєності території. Розраховано факторні ваги і виявлено вплив окремих факторів у розрізі районів Волинської області.

Ключові слова: територія, сільськогосподарське освоєння території, рівень освоєності, фактор, Волинська область.

Андрей Майстер. ОЦЕНКА ФАКТОРОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ОСВОЕНИЯ ТЕРРИТОРИИ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье рассматриваются проблемы территориальной дифференциации уровней сельскохозяйственного освоения территории Волинской области. Приведены определения понятий «сельскохозяйственное освоение территории» и «уровень сельскохозяйственной освоенности территории». Проведен факторный анализ сельскохозяйственного освоения территории области. Осуществлена оценка влияния факторов на уровень сельскохозяйственной освоенности территории. Рассчитано факторные веса и выявлено влияния отдельных факторов в разрезе районов Волинской области.

Ключевые слова: территория, сельскохозяйственное освоение территории, уровень освоенности, фактор, Волинская область.

Andrij Majster. APPRAISAL OF THE AGRICULTURAL DEVELOPMENT FACTORS OF TERRITORY OF THE VOLYN REGION. In the article the problem of territorial differentiation of agricultural development levels of territory of the Volyn region are considered. The concepts «agricultural development of territory» and «the level of the agricultural development of territory» are defined. A factor analysis of the agricultural development of territory of the Volyn region is made. The appraisal of the factors influence on the agricultural development level of territory is realized. The factor weights are calculated and influence of individual factors in the context of areas of the Volyn region is determined.

Keywords: territory, agricultural development of territory, level of development, factor, Volyn region.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливим елементом аналізу особливостей розвитку сільськогосподарського виробництва будь-якого регіону є аналіз параметрів сільськогосподарської освоєності території. Волинська область належить до історичних ареалів розвитку агропромисловості на території України. Для області характерна значна територіальна диференціація рівнів сільськогосподарської освоєності території, зумовлена різним впливом природно-географічних і соціально-економічних факторів. Тому важливим стає аналіз факторів сільськогосподарського освоєння території. Дослідження такої тематики дадуть змогу детальніше зрозуміти причини територіальної диференціації рівнів сільськогосподарської освоєності території.

Аналіз попередніх досліджень. Значний внесок у розробку основ суспільно-географічного дослідження аграрного розвитку України та її окремих регіонів здійснили такі українські вчені, як Г.В. Балабанов, В.П. Нагірна, Н.І. Мезенцева, М.М. Паламарчук, М.Д. Пістун, які займалися дослідженням проблем територіальної організації сільського господарства й агропромислових комплексів України. Дослідженням проблем спеціалізації сільськогосподарського виробництва окремих регіонів України займалися Л.М. Богадьорова, С.І. Пенюк, І.І. Ранця, П.О. Сухий та ін. Проблемами розвитку сільських територій, зокрема їх депресивності, займався М.О. Барановський. Вагомий внесок у дослідження сільськогосподарського розвитку Волинської області, зокрема агроресурсного потенціалу здійснили такі вчені, як Я.О. Мольчак і А.Г. Потапова [3]. Дослідженням проблем земельно-ресурсного потенціалу

області займається Н.С. Сек. У наукових працях Я.С. Лижник і А.М. Слащука висвітлено проблеми формування фермерських господарств, їх класифікація і типізація, створення агропромислових кластерів на території області. Проблеми сільськогосподарської освоєності території Волинської області висвітлені у працях В. Й. Лажника й А. А. Майстра [1; 2]. Проте дослідження факторів сільськогосподарського освоєння території Волинської області із застосуванням методів факторного аналізу не проводилися.

Метою дослідження є аналіз факторів сільськогосподарського освоєння території Волинської області із застосуванням методів факторного аналізу. У процесі дослідження розв'язувалися такі **завдання:**

- виявити ступінь впливу окремих факторів на рівень сільськогосподарської освоєності території;
- розрахувати дисперсію кожного з факторів для визначення оптимальної кількості факторів;
- визначити факторні навантаження показників, які впливають на сільськогосподарське освоєння території;
- розрахувати значення факторів (факторні ваги) для районів Волинської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сільськогосподарське освоєння території є складним просторово-часовим процесом, що полягає у насиченні певної території об'єктами та видами сільськогосподарської діяльності людини. Під рівнем сільськогосподарської освоєності території в найбільш загальному вигляді слід розуміти розподіл продуктивних сил на сільській території відповідно до природних, економічних та соціальних умов, що відбиває ступінь її насиченості основними економічними та

інфраструктурними елементами [4, 98].

Для оцінки рівня сільськогосподарської освоєності території нами було використано усереднений синтетичний показник, отриманий за агломеративно-ієрархічною процедурою нормування вихідних показників, який часто використовується під час класифікації різноманітних географічних об'єктів. Методика його застосування в географічних науках добре розроблена В.С. Тікуновим [6, 57].

Інтегральний індекс рівня сільськогосподарської освоєності території є узагальнюючим показником, який характеризує процес сільськогосподарського освоєння. Тому аналіз впливу факторів проводився відповідно до рівня сільськогосподарської освоєності території.

Для оцінювання величини індексів рівня сільськогосподарської освоєності територій районів Волинської області використувувалися вихідні часткові показники, які відображають як абсолютні параметри сільськогосподарської діяльності населення, так і відносні, розраховані на одиницю площі сільськогосподарських угідь і на душу населення. Для розрахунків було залучено 58 абсолютних і відносних показника, які характеризують різноманітні види та форми сільськогосподарської діяльності (показники валового обсягу продукції сільського господарства, виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, чисельності і густоти сільського населення, кількості сільськогосподарських підприємств тощо). Статистичні дані було взято за 2012 р. із загальнодоступної статистичної бази [5].

Перший етап проведення факторного аналізу для оцінки впливу факторів сільськогосподарського освоєння території передбачав виявлення взаємозв'язку між рівнем сільськогосподарської освоєності та показниками сільськогосподарського розвитку. До аналізу було включено 39 показників, які можуть здійснювати вплив на сільськогосподарське освоєння території. За результатами проведеного кореляційного аналізу до факторної моделі було включено 29 показників. Відбрали показники з коефіцієнтом кореляції від 0,40 і вище.

Другий етап факторного аналізу полягав у розрахунку дисперсії кожного з факторів. За результатами дисперсії можна визначити оптимальну кількість факторів сільськогосподарського освоєння території. За абсолютним значенням дисперсії (за критерієм Кайзера) варто обирати фактори із показником дисперсії більше 1. Фактори, які не виділяють дисперсію, еквівалентну хоча б дисперсії одного показника, відкидаються. За результатами загальної дисперсії варто залишити чотири фактори. За кумулятивним відсотком дисперсії слід обирати фактори, які сумарно охоплюють 75 % вихідної інформації. У нашому дослідженні перші два фактори пояснюють 77,3 % загальної дисперсії. За критерієм «кам'янистого осипу» Кеттеля (графік дисперсії) оптимальною кількістю факторів розселенського освоєння території є два або три.

Таким чином, трьома методами визначено оптимальну кількість факторів сільськогосподарського освоєння території (2–4). У нашому випадку найдодільніше скористатися критерієм Кайзера (абсолют-

не значення дисперсії) і залишити чотири фактори сільськогосподарського освоєння території.

Третій етап аналізу включав розрахунок факторних навантажень із застосуванням процедури обернення осей координат, за допомогою методу варімакс (табл. 1). Отримані факторні навантаження показують, які показники становлять зміст кожного з чотирьох факторів. Показник включається до того фактора, факторне навантаження на який є найбільшим. Показники, факторне навантаження яких менше за 0,70, слід виключати з аналізу, оскільки вони мають слабкий вплив. Хоча в деяких випадках слід включати показники із факторним навантаженням меншим за 0,70. Все залежить від індивідуальних характеристик дослідження.

Першу групу факторів сільськогосподарського освоєння території формують показники виробництва ріпаку на 1 га (0,95), розораності сільгоспугідь (0,94) і території (0,94), виробництва ріпаку (0,92), кількості сільськогосподарських підприємств на 1000 кв. км (0,91), площі ріллі (0,89), виробництва цукрових буряків на 1 га (0,89), ріпаку на 1 особу (0,87), густоти сільських поселень (0,86), виробництва зернових на 1 особу (0,84) і загалом (0,84), цукрових буряків загалом (0,84) і на 1 особу (0,81) і кількості сільськогосподарських підприємств на 1000 осіб (0,71).

Другу групу факторів складають показники виробництва овочів на 1 га (0,96) і загалом (0,85), чисельності (0,73) і густоти (0,71) сільського населення. Третя група факторів – показники кількості сільських поселень (0,91), виробництва молока (0,82), загальної площі ріллі (0,82). На нашу думку, варто також включити до цієї групи показники кількості сільськогосподарських підприємств (0,65) і валового обсягу продукції сільського господарства (0,65). До четвертої групи факторів увійшли показники виробництва м'яса на 1 га (0,91) і загалом (0,88). За силою впливу на сільськогосподарське освоєння території групи факторів можна розподілити наступним чином: на першому місці буде виробничо-рослинницький фактор (45,4 % загальної дисперсії), на другому – розселенсько-територіальний (16,8 %), на третьому – демографічний (14,9 %) і на четвертому – виробничо-тваринницький (14,2 %).

Третім етапом факторного аналізу став розрахунок факторних ваг, які показують, який фактор і в яких районах Волинської області найбільше виражений (табл. 2). Найбільший вплив мають фактори з показниками 0,90 і вище. Показники зі знаком „-” мають найменший вплив відповідного фактору. Значення показників, які наближені до 0, співпадають із загальнообласними.

Найбільший прояв виробничо-рослинницький фактор сільськогосподарського освоєння території має у Локачинському, Іваничівському, Горохівському і Луцькому районах. Демографічний фактор – у Луцькому і Камінь-Каширському районах. Розселенсько-територіальний фактор найбільше проявляється у Горохівському, Ковельському і Луцькому районах. Виробничо-тваринницький фактор має значний вплив лише у Володимир-Волинському районі. Переважна більшість факторних ваг поліських районів

Волинської області мають від'ємні значення, що вказує на незначний вплив визначених факторів на сільськогосподарське освоєння території. Для поліських районів характерні специфічні природні умови –

значна залісненість і заболоченість території, густа річкова і озерна мережа. Така специфіка природних умов негативно позначається на сільськогосподарському освоєнні території.

Таблиця 1

Факторні навантаження показників, що характеризують вплив на формування рівнів сільськогосподарської освоєності території*

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Розораність сільгоспугідь	0,94444	0,100066	0,217745	0,101582
Розораність території	0,89438	0,097267	0,306131	0,091589
Загальна площа ріллі	0,52369	0,038741	0,816810	0,167197
Площа багаторічних насаджень	0,57062	0,630743	0,290157	-0,044237
Площа багаторічних насаджень на 1 особу	0,66777	0,365808	0,303718	0,328613
Валовий обсяг сільгосппродукції	0,39082	0,254458	0,645779	0,579620
Поголів'я ВРХ на 100 га	-0,02066	0,531963	0,618583	-0,204306
Виробництво зернових	0,83716	0,177427	0,421111	0,227230
Виробництво зернових на 1 га	0,93711	0,187597	0,105465	0,222587
Виробництво зернових на 1 особу	0,84296	-0,048586	0,009352	0,501641
Виробництво цукрових буряків	0,83676	0,255177	0,280019	0,292735
Виробництво цукрових буряків на 1 га	0,89215	0,246738	0,081058	0,284109
Виробництво цукрових буряків на 1 особу	0,80644	0,105603	-0,014551	0,555887
Виробництво овочів	0,16561	0,848267	0,444387	0,108994
Виробництво овочів на 1 га	0,18286	0,962759	-0,084883	0,044537
Виробництво овочів на 1 особу	0,52778	0,402158	-0,095363	0,641186
Виробництво ріпаку	0,91528	0,120341	0,218753	0,144677
Виробництво ріпаку на 1 особу	0,87329	0,003296	-0,101337	0,328982
Виробництво ріпаку на 1 га	0,95192	0,130160	0,032299	0,107654
Виробництво м'яса	0,27994	-0,151717	0,233487	0,881611
Виробництво м'яса на 1 га	0,30857	-0,112015	0,072340	0,910392
Виробництво молока	0,11711	0,468754	0,824269	-0,122547
Чисельність сільського населення	-0,14971	0,727185	0,551221	-0,170473
Кількість сільських поселень	0,13924	0,074608	0,908221	0,239392
Густота сільських поселень	0,86460	0,110222	0,249747	0,131455
Густота сільського населення	0,56162	0,709161	0,265334	-0,228669
Кількість сільськогосподарських підприємств	0,59462	0,131104	0,649086	0,268382
Кількість сільськогосподарських підприємств на 1000 кв. км	0,90819	0,178204	0,284905	0,185209
Кількість діючих сільськогосподарських підприємств на 1000 осіб	0,71481	-0,103868	0,153956	0,555089
Загальна дисперсія	13,15420	4,310619	4,857941	4,119747
Відсоток загальної дисперсії	0,45359	0,148642	0,167515	0,142060

Розраховано за допомогою програми Statistica 6.0.

Таблиця 2

Значення факторів (факторні ваги) для районів Волинської області*

Райони	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Володимир-Волинський	0,42316	0,11026	-0,17068	3,455779
Горохівський	1,31483	-0,94126	2,18281	-0,545084
Іваничівський	1,39236	0,51910	-0,82589	-0,763622
Камінь-Каширський	-1,16492	1,63048	-0,02506	0,193690
Ківерцівський	-0,20603	0,05428	0,19444	-0,569305
Ковельський	-0,53682	-0,50333	1,37239	0,072073
Локачинський	2,12524	-0,34745	-1,43074	0,196604
Луцький	1,18969	2,31574	0,97219	-0,528890
Любешівський	-0,98391	0,75564	-0,85017	0,121375
Любомльський	-0,53230	-0,69395	-0,26058	-0,344060
Маневіцький	-1,03820	-0,19610	0,34865	-0,171314
Ратнівський	-0,96108	0,55058	0,13217	-0,090447
Рожищенський	-0,22344	0,00110	0,09229	-0,162569
Старовижівський	-0,37337	-0,74172	-0,58923	-0,592323
Турійський	-0,18869	-1,66378	0,58454	0,537577
Шацький	-0,23653	-0,84959	-1,72712	-0,809481

* Розраховано за допомогою програми Statistica 6.0.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сільськогосподарське освоєння території Волинської області значний вплив здійснюють фактори виробництва сільськогосподарської продукції, розселенсько-територіальні та демографічні. Для територій, для яких вищезгадані фактори мають

сприятливий вплив, характерні високі рівні сільськогосподарської освоєності території, тоді як для територій із несприятливим впливом – низькі рівні освоєності. Перспективи подальших досліджень вбачаються у більш детальному аналізі прояву факторів у розрізі районів Волинської області.

Список використаних джерел:

1. Lazhnik V.Y. Osoblyvosti terytorialnoyi dyferenciatsiyi rivnya silskohospodarskoyi osvoyenosti terytoriyi Volynskoyi oblasti / V.Y. Lazhnik, A.A. Mayster // *Suspilno-, fizyko-geografichni ta geoekologichni problemy staropromyslovykh rayoniv: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* – Luhansk : DZ LNU im. Tarasa Shevchenka, 2011. – S. 85-90. [Лажнік В.Й. Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоєності території Волинської області / В.Й. Лажнік, А.А. Майстер // *Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* – Луганськ: ДЗ ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 85-90].
2. Majster A.A. Porivnyalnyi analiz silskohospodarskoyi osvoyenosti terytoriyi Volynskoyi oblasti ta Lyublynskoho voyevodstva Polshchi / A.A. Majster // *Potencial suchasnoyi geografii u rozvyazanni problem rozvytku regioniv: Materialy Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, prysvyachenoyi 95-richyu Nats. akad. nauk Ukrainy, 3-5 zhovtnya 2013 r., m. Kyiv, Ukrayina.* – K.: Logos, 2013. – S. 251-256. [Майстер А.А. Порівняльний аналіз сільськогосподарської освоєності території Волинської області та Люблінського воєводства Польщі / А.А. Майстер // *Потенціал сучасної географії у розв'язанні проблем розвитку регіонів: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених, присвяченої 95-річчю Нац. акад. наук України, 3-5 жовтня 2013 р., м. Київ, Україна.* – К.: Логос, 2013. – С. 251-256].
3. Molchak Ya.O. Konstruktyvno-geografichnyi analiz ta ocinka pryrodnoho agroresursnoho potencialu Volynskoyi oblasti: monografiya / Ya.O. Molchak, A.H. Potapova. – Lutsk: RVV LNTU, 2010. – 216 s. [Молчак Я.О. Конструктивно-географічний аналіз та оцінка природного агроресурсного потенціалу Волинської області: монографія / Я.О. Молчак, А.Г. Потапова. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. – 216 с.].
4. Smagin B.I. Osvoyennost territorii regiona: teoreticheskiye i prakticheskiye aspekty / B.I. Smagin, S.K. Neuymin. – Michurinsk: Izd-vo MichGAU, 2007. – 124 s. [Смагин Б.И. Освоенность территории региона: теоретические и практические аспекты / Б.И. Смагин, С.К. Неймин. – Мичуринск: Изд-во МичГАУ, 2007. – 124 с.].
5. Statystychnyi shchorichnyk Volyn – 2012 / za red. V.Yu. Naumenka. – Lutsk: Holov. upr. statystyky u Volyn. obl., 2012. – 560 s. [Статистичний щорічник Волинь – 2012 / за ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк: Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2012. – 560 с.].
6. Tikunov V.S. Razrabotka algoritmov raspoznavaniya, klassifikatsii i kartografirovaniya geograficheskikh kompleksov s pomoshyu EVM // *Novye metody v matematicheskoy kartografii (matematiko-kartograficheskoye modelirovaniye i avtomatizatsiya).* – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. – S. 52–69. [Тикунов В.С. Разработка алгоритмов распознавания, классификации и картографирования географических комплексов с помощью ЭВМ // *Новые методы в математической картографии (математико-картографическое моделирование и автоматизация).* – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 52–69].

Summary

Andrij Majster. APPRAISAL OF THE AGRICULTURAL DEVELOPMENT FACTORS OF TERRITORY OF THE VOLYN REGION.

Volyn region characterized by significant territorial differentiation of agricultural development levels of territory, which are to the influence of natural-geographic and socio-economic factors caused. Agricultural development is a complex spatio-temporal process of territory satiation of objects and types of agricultural activity. Under the concept of agricultural development level of territory understand the allocation of productive forces on the territory according to the natural, economic and social conditions.

For the agricultural development of territory of the Volyn region exercise influence production-crop, settlement-territorial, demographic and production-animal factors. The greatest influence of the production-crop factor of the agricultural development of territory is in Lokachi, Ivanychi, Gorohiv and Luck areas. The demographic factor – in Luck and Kamin-Kashyrskyj areas. The settlement-territorial factor is the most evident in Gorohiv, Kovel and Luck areas. The production-animal factor has a significant influence only in Volodymyr-Volynskyj area. Territories with favorable influence of these factors have high levels of the agricultural development of territory, while the territories with adverse influence – low levels.

Keywords: territory, agricultural development of territory, level of development, factor, Volyn region.

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГІВ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

В статті розглядаються особливості прогнозування обсягів залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. Дається загальна методика виконання прогнозу за допомогою трендових моделей. Наводяться ключові поняттєві та теоретичні основи прогнозування. Детально поданий алгоритм виконання прогнозу. Представлені результати прогнозування обсягів залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, подана стисла характеристика інвестиційної ситуації в Україні.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, прямі іноземні інвестиції, прогнозування, прогнозні трендові моделі.

Ірина Полевич. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ОБЪЕМОВ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ. В статье рассматриваются особенности прогнозирования объемов привлечения прямых иностранных инвестиций в экономику Украины. Дается общая методика выполнения прогноза с помощью трендовых моделей. Приводятся ключевые понятийные и теоретические основы прогнозирования. Подробно представлен алгоритм выполнения прогноза. Представлены результаты прогнозирования объемов привлечения прямых иностранных инвестиций в экономику Украины, дана короткая характеристика инвестиционной ситуации в Украине.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, прямые иностранные инвестиции, прогнозирование, прогнозные трендовые модели.

Iryna Polevych. PREDICTION OF THE VOLUMES OF ATTRACTING THE DIRECT FOREIGN INVESTMENT INTO THE ECONOMY OF UKRAINE. The article deals with the features of prediction of the volumes of attracting the direct foreign investment into the economy of Ukraine. A general method of prediction performance using the trend models are given. Key concepts and theoretical foundations of prediction are represented. Detailed algorithm of prediction performance is submitted. The results of prediction of the volumes of attracting the direct foreign investment into the economy of Ukraine and a brief description of the investment situation in Ukraine are presented.

Keywords: investment, direct foreign investment, prediction, prediction trend models.

Вступ. Сучасна інвестиційна діяльність є вагомим чинником світового та регіонального економічного розвитку. На рівні національних економік прямі іноземні інвестиції проявляються здебільшого як експорт капіталу та його імпорт. Залежно від ступеня зрілості національної економіки, рівня її інтегрованості у світове господарство формується мотивація та політика щодо інвестицій за кордон та іноземних інвестицій в країну. Від сьогоднішніх масштабів та темпів міжнародної інвестиційної діяльності значною мірою залежать напрямки розвитку світового господарства у майбутньому. Країни з перехідною економікою, на які сьогодні звертається увага світового співтовариства, не в змозі самостійно вийти з економічної кризи, яка охопила всі галузі економіки та соціальну сферу. До таких країн належить Україна, яка сьогодні потребує значних обсягів капітальних вкладень в пріоритетні галузі для подальшого процесу розширеного відтворення. В той же час неприпустимо розглядати Україну як сировинний придаток розвинутих країн або орієнтуватися лише на залучення зовнішніх інвестицій в економіку країни. З розвитком ринкових відносин та підвищенням рівня конкуренції на міжнародних ринках необхідно більше уваги приділяти збалансованості участі нашої держави у міжнародному поділі праці. Одним з найважливіших чинників такого збалансування і виступають прямі іноземні інвестиції (ПІІ), чим і зумовлюється надзвичайно висока актуальність проблеми прямого іноземного інвестування для розвитку молоді незалежної держави. Крім того, не втрачають актуальності питання прогнозування обсягів залучення ПІІ в економіку України.

Виклад основного матеріалу. Сутність прогнозних трендових моделей полягає в тому, що тенденція розвитку певного процесу, виражена у відповідному динамічному ряді, відображається математичною функцією залежності даного показника від часу. При цьому тренд описує усереднену для достатньо тривалого періоду спостережень тенденцію розвитку в часі. Підставляючи до математичної функції порядковий номер року з прогнозованого горизонту, за допомогою нескладних розрахунків отримують прогнозні значення показника. В основі побудови трендових моделей лежить метод аналітичного вирівнювання, що є фактично різновидом згладжування. Процес підбору математичної функції, що найкращим чином відбиває тенденцію і дозволяє визначити тренд, називається апроксимацією (від лат. *approximo* – наближаюсь). Схема апроксимації така:

- за динамікою щорічних абсолютних приростів (скорочення) досліджуваного показника визначається тип розвитку даного процесу та відповідний набір математичних функцій, що його характеризують:

- постійне зростання/спадання, яке визначається постійним або близьким до такого щорічним абсолютним приростом показника ($y_t = a + bt$);

- зростання/спадання, що зменшується, яке визначається зменшенням щорічного абсолютного приросту показника. Його характеризує логарифмічна ($y_t = a + b \ln t$); степенева ($y_t = at^b$) математичні функції, а також гіперболи 1-го та 2-го порядку ($y_t = a + b/t$, $y_t = a + b/t + ct^2$);

- зростання/спадання, що збільшується, яке визначається збільшенням щорічного абсолютного приросту показника. Його відбивають експотенційна ($y_t = a + e^b t$) та параболічні ($y_t = a + bt + ct^2$ та $y_t = a + bt + ct^2 + dt^3$) математичні функції;

- змішане зростання/спадання, яке визначається

ся стрибкоподібною (нестабільною) динамікою щорічного абсолютного приросту показника. Його найкращим чином відбиває лінійна математична функція;

- зростання/спадання з якісними змінами характеристик протягом досліджуваного періоду (перехід від зростання до спадання чи навпаки). Щорічний абсолютний приріст при цьому змінює знак (з плюса на мінус, або з мінуса на плюс). Такий тип розвитку характеризують математичні функції, що мають точку перегину (наприклад, логістична функція).

За критерієм апроксимації обирається лише та функція, яка найкращим чином відбиває головну тенденцію. Як критерій апроксимації звичайно використовують або мінімум середньоквадратичної помилки, або мінімум залишкової дисперсії, або максимум коефіцієнта детермінації тощо. При цьому на остаточний вибір функції впливає і той факт, чи буде використовуватися побудована трендова модель лише для ретроспективного аналізу, чи також і для прогнозування. У першому випадку вимагається, щоб функція добре згладжувала весь вихідний динамічний ряд. Якщо ж необхідним є ще й прогноз, то перевага надається функції, яка має кращі характеристики щодо критерію апроксимації для останньої частини динамічного ряду. Це пояснюється тим, що тенденція розвитку, що складається в кінці ретроспективного періоду, впливає, як правило, найбільшою мірою на майбутній розвиток; для обраної математичної функції методом найменших квадратів розраховуються конкретні параметри моделі (коефіцієнти а, б, с, d). Для основних функцій формули розрахунку параметрів моделі виведені і є загальновідомими. Так, наприклад, для лінійної функції $\hat{Y} = a + b * t$:

$$a = \frac{\sum y_i \sum t_i^2 - \sum t_i \sum y_i t_i}{n \sum t_i^2 - (\sum t_i)^2}$$

$$b = \frac{n \sum y_i t_i - \sum y_i \sum t_i}{n \sum t_i^2 - (\sum t_i)^2}$$

Для логарифмічної функції $Y = a + b * \log t$ параметри моделі визначають за такими формулами:

$$a = \frac{\sum y_i \sum \log^2 t_i - \sum \log t_i \sum y_i \log t_i}{n \sum \log^2 t_i - (\sum \log t_i)^2}$$

$$b = \frac{n \sum y_i \log t_i - \sum y_i \sum \log t_i}{n \sum \log^2 t_i - (\sum \log t_i)^2}$$

Важливою складовою трендового прогнозного моделювання є оцінка моделі, що включає, зокрема, такі процедури:

- аналіз залишкової компоненти динамічного ряду. Залишкова компонента (різниця між реальними і розрахунковими даними) має задовольняти ряд формальних вимог, а саме: незалежність, постійність дисперсії, підпорядкування закону нормального розподілу. Якщо ці вимоги не виконуються, то відпові-

дна трендова модель не є адекватною реальному процесу і не може бути використана для прогнозування. Звичайно це пов'язане із значними відхиленнями, що мають випадковий характер і в більшості випадків пов'язані з помилками у статистичній базі даних. Для запобігання їх впливу такий динамічний ряд попередньо згладжують, і вже згладжений динамічний ряд використовують як базовий для визначення математичної функції;

- визначення похибки апроксимації у періоді ретроспекції, що розраховується за такою формулою:

$$\hat{A} = \frac{\sum \left| \left(Y_t - \hat{Y}_t \right) / \bar{Y}_t \right|}{m},$$

де Y_i – значення вихідного динамічного ряду, $\bar{Y}_t$ – значення, розраховані за моделлю, m – величина періоду ретроспекції. Якщо $\hat{A}$ менше 10 %, то побудована модель є придатною для практичного використання з метою прогнозування.

Нарешті, найважливішою складовою процесу трендового моделювання розробка прогнозу. Прогнозні значення показника розраховуються шляхом підстановки в математичну формулу порядкового номеру року з прогнозного горизонту. Отримане таким чином значення показника (Y) називається трендовим (точковим). Для визначення діапазону можливих прогнозних значень користуються звичайною формулою довірчого інтервалу прогнозу:

$$\hat{Y}_t = \hat{Y}_t \pm t_\alpha * S_y,$$

де S_y – середньоквадратичне відхилення, t_α – табличне значення критерію Стюдента з рівнем довіри α . Останнє знаходиться у спеціальних таблицях відповідно до рівня довіри та величини періоду ретроспекції. Крайні значення довірчого інтервалу прогнозу називають песимістичним та оптимістичним.

Головні переваги даного методу прогнозування - це простота розрахунків та можливість вибору з великої кількості функцій. Основний же недолік трендових моделей пов'язаний не з математичною неадекватністю апроксимації, а зі складністю "уловлення" зміни стадій, що характерні для перебігу більшості суспільно-географічних процесів. По-перше, завжди існує проблема вибору оптимальної для поставленої мети довжини динамічного ряду, що здійснюється лише емпіричним шляхом. А, по-друге, для того ж, щоб функції тренду відбивали специфіку розвитку процесу впродовж ретроспективного періоду, динамічний ряд попередньо розбивається на кілька частин (відповідно стадіям розвитку) і для кожної з них розраховуються окремі функції тренду.

При прогнозуванні з використанням трендових моделей часто застосовується метод «стрибка за довірчі границі екстраполяції». Суть його полягає в отриманні заздалегідь абсурдних значень показника (наприклад, від'ємні значення обсягів виробництва продукції) шляхом екстраполяції виявленої тенденції. Чим абсурднішими є кінцеві результати, тим імовірнішим є те, що саме нині відбувається зміна стадії розвитку досліджуваного процесу.

Одна з важливих вимог до функції тренду – це її «гладкість». Однак не завжди вдається підібрати одну таку функцію з невеликою кількістю параметрів для всього часового інтервалу, а різні математичні функції доволі складно з'єднати відповідним чином. У такій ситуації, коли протягом досліджуваного періоду змінюється кілька стадій розвитку процесу, завдання апроксимації динамічного ряду можна вирішити за допомогою інтерполяційної, або апроксимуючої сплайн-функції, частинами якої є багаточленні (поліноми) одного або різних ступенів. Для прогнозування звичайно використовується остання частина сплайн-функції. При цьому її важливу перева-

гою порівняно зі звичайною математичною функцією (чи їх сукупністю) є те, що при визначенні параметрів останньої частини сплайну вловлюється перехід від кожної попередньої стадії розвитку до наступної. За допомогою сплайнів зручно «відновлювати» і відсутні через пробіли у статистиці елементи динамічного ряду.

Обробивши дані щодо залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України за 1996–2013 роки, методом трендів було проведено прогнозування, щодо відповідного показника на 5 років вперед, тобто з 2014 – 2018 роки включно.

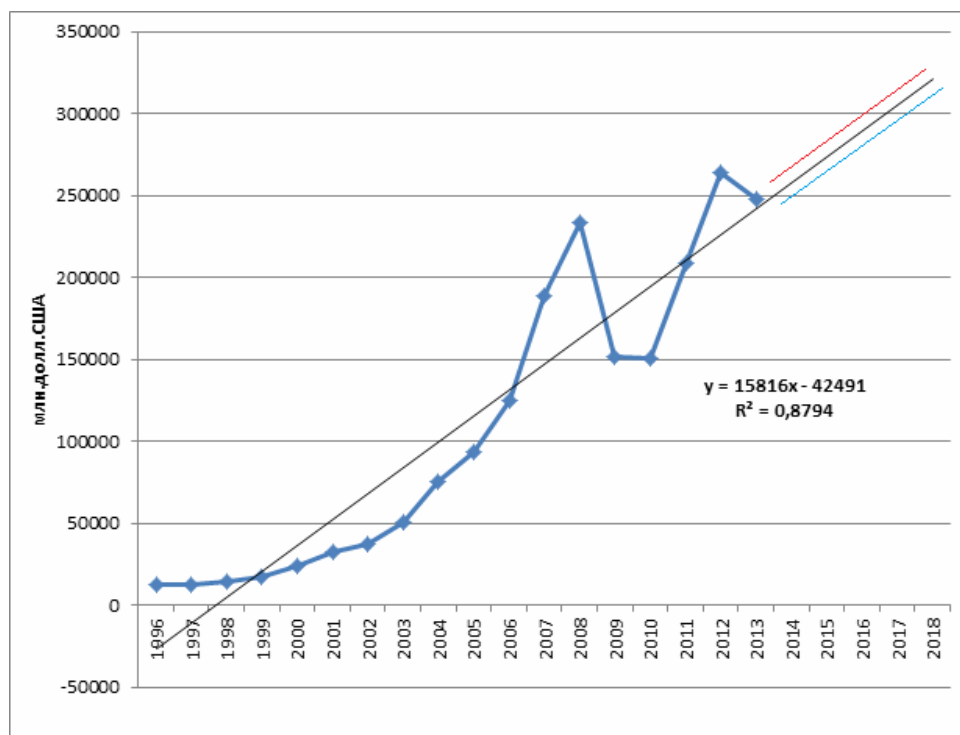

Рис. 1. Прогнозовані обсяги залучення ПІІ в економіку України з 2014 по 2018 рр. (побудовано автором)

З отриманих даних, зображених вище, на (рис. 1) виходить, що обсяги прямих іноземних інвестицій і надалі будуть збільшуватися, тип розвитку даного процесу характеризується, як постійне зростання, яке визначається постійним або близьким до такого щорічним абсолютним приростом показника, в даному випадку прямих іноземних інвестицій. Прогнозуючи можливі обсяги прямих іноземних інвестицій, що будуть залучені в економіку України методом трендового аналізу робиться два прогнози: оптимістичний та песимістичний. Песимістичний прогнозує дані з урахуванням можливих «труднощів», в нашому випадку економічної кризи, політичної напруги в країні, інших негативних факторів.

Висновки. Починаючи з 90-х років, з часів отримання незалежності, Українська економіка та її промисловість пережили низку криз та різноманітних проблем глобального масштабу з періодичністю приблизно у 6-7 років: 1991 рік – отримання незалежності, через розпад СРСР. Разом з розпадом Союзу зникли і економічні зв'язки, з'явилася політична нестабільність, з'явилися колосальні показники інфля-

ції тощо. 1998 рік – дефолт в Російській федерації, що суттєво відбивається на економіці України. Хоча в цей період до дефолту в Україні не доходить, 1998 рік можна вважати кризовим. В період з 2004 по 2005 рр. спостерігається політична нестабільність під час президентських виборів, які проходили дуже важко, з послідовними значними кадровими змінами на всіх рівнях і у всіх установах пов'язаних з процесом змін в керуванні державою. Останні кризові явища відбувалися стосовно міжнародної фінансової кризи 2008-2009 рр. Отже маємо ситуацію, коли певне кризове явище (міжнародна економічна криза) потроху минає, і нових суттєвих негараздів, що можуть вплинути на залучення ПІІ в Україну потрібно чекати не раніше 2016 року, відповідно використання оптимістичного прогнозу є актуальним. Також дуже важливим фактом є те, що жодні кризові явища, починаючи з часів отримання незалежності Україною суттєво не вплинули на залучення прямих іноземних інвестицій в економіку нашої держави, що є ще одним фактором на користь використання оптимістичного прогнозу. Таким чином можна сміливо

говорити про те, що оптимістичний прогноз, щодо залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України є найбільш оптимальним та цілком ймовірним. Безумовно, реалії нашого сьогодення є насправді більш складними і вимагають додаткових суспі-

льно-географічних досліджень. Мова йде про нестабільність геополітичної ситуації в Україні наприкінці 2013 – початку 2014 рр. Останні події суттєво вплинули на комфортність інвестиційної ситуації в Україні, підвищенні інвестиційних ризиків тощо.

Список використаних джерел.

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>].
2. Mezentsev K.V. Regionalne prognozuvannya socialno-ekonomichnoho rozvytku: Navchalnyj posibnyk. – K.: VPC Kyivskij universytet, 2004. – 82 s. [Мезенцев К.В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ Київський університет, 2004. – 82 с.]
3. Modelirovanie ekonomicheskoy dinamiki / T.S. Klebanova, N.A. Dubrovina, O.Yu. Polyakova i dr. – Kharkov: INZhEK, 2005. – 243 s. [Моделирование экономической динамики / Т.С. Клебанова, Н.А. Дубровина, О.Ю. Полякова и др. – Харьков: ИНЖЕК, 2005. – 243 с.]
4. Osetskij V.L. Investytsiyi ta innovatsiyi: problemy teorii i praktyky. – K.: IAE UAAN, 2003. – 413 s. [Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 413 с.]
5. Osnovy investytsiyno-inovatsiynoyi diyalnosti: [navch. posib. dlya stud. vysh. navch. zakl.] / V.H. Fedorenko, D.V. Stepanov, M.P. Denysenko ta in.; za nauk. red. V.H. Fedorenko. – K.: Alerta, 2004. – 431 s. [Основи інвестиційно-інноваційної діяльності: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В.Г. Федоренко, Д.В. Степанов, М.П. Денисенко та ін.; за наук. ред. В.Г. Федоренко. – К.: Алерта, 2004. – 431 с.]

Summary

Iryna Polevych. PREDICTION OF THE VOLUMES OF ATTRACTING THE DIRECT FOREIGN INVESTMENT INTO THE ECONOMY OF UKRAINE.

With the development of market relations and increased competition in international markets, there is a need to pay more attention to the balance of Ukrainian participation in the international division of labor. One of the most important factors in this balancing acts the direct foreign investment, and this condition an extremely high relevance of prediction of the volumes of attracting the direct foreign investment into the economy of Ukraine.

The essence of trend prediction models is in tendency of development of a process, expressed in the appropriate dynamics of number, displays by the mathematical functions of depending of the indicator on time. With this trend describes averaged sufficiently long period of observation over time. The most important part of the trend modelling process is the simulation of prediction. Predictive value of the index is calculated by substituting in a mathematical formula the serial number of the forecast horizon.

Processed the data of direct foreign investment into the economy of Ukraine for 1996-2013 years by the trend method was conducted the prediction on the corresponding figure for 5 years in advance, that is, from 2014 - 2018 inclusive. As a result of the prediction turns out that direct foreign investment will continue to grow, type of this process is characterized as a permanent growth, defined constant or close to that absolute annual growth rate. Predicting of potential direct foreign investment, which will be involved in the economy of Ukraine by the method of trend analysis has two predictions: optimistic and pessimistic. Pessimistic predict the data in view of possible "difficulties", in this case the economic crisis, political tensions in the country and other negative factors.

Keywords: investment, direct foreign investment, prediction, prediction trend models.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНВЕСТИВАННЯ ГОСПОДАРСТВА ГАЛИЧИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано історичні аспекти становлення інвестиційної діяльності в Галичині в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Розкрито головні інвестиційно привабливі галузі господарства та особливості формування інвестиційного клімату в період Австрійської монархії на території Галичини. Встановлено, що головними інвесторами краю були західноєвропейські та австрійські компанії. Вказано на роль кооперативів, товариства «Просвіта», великих кредитних спілок та банків у становлення господарства регіону.

Ключові слова: інвестиції, іноземний капітал, господарство, Галичина, кооперація, «Просвіта».

Олег Горовий. ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВА ГАЛИЧИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ – НАЧАЛЕ ХХ ВЕКА. В статье проанализированы исторические аспекты становления инвестиционной деятельности в Галичине во второй половине ХІХ – в начале ХХ века. Раскрыты главные инвестиционно привлекательные отрасли хозяйства и особенности формирования инвестиционного климата в период Австрийской монархии на территории Галичины. Установлено, что главными инвесторами края были западноевропейские и австрийские компании. Указано на роль кооперативов, общества «Просвита», крупных кредитных союзов и банков в становлении хозяйства региона.

Ключевые слова: инвестиции, иностранный капитал, хозяйство, Галичина, кооперация, «Просвита».

Oleh Horovyi. HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL BACKGROUND OF INVESTMENT IN HALYCHYNA IN THE LATE NINETEENTH – EARLY TWENTIETH CENTURY. The article analyzes the historical aspects of the formation of investment in Halychyna in the late nineteenth – early twentieth century. Revealed major investment attractive industry sector and especially the formation of the investment climate in the Austrian monarchy in Halychyna. Established, that the main investors of the region were Western European and Austrian companies. Indicated on the role of cooperatives societies «Prosvita», large credit unions and banks in the formation of the region.

Keywords: investment, foreign capital, economy, Halychyna, cooperation, «Prosvita».

Актуальність теми. Проблема залучення інвестицій є актуальною для будь-якої держави світу та окремих її регіонів. Важливим у дослідженні господарського комплексу різних територіальних елементів є не лише перспектива, але й ретроспектива інвестиційної діяльності. В кінці ХІХ – на початку ХХ століття іноземні та вітчизняні інвестори були зацікавлені у природних та трудових ресурсах Галичини, тому регіон був одним із найбільш інвестиційно привабливих в тодішній розділеній Україні, а грошові потоки надходили не тільки із Австрії, але й з інших європейських країн. Вивчення інвестиційної діяльності (ІД) в минулому дозволить проводити аналіз сучасного стану та майбутніх перспектив ІД у регіоні і дасть можливість прогнозувати можливість формування в Галичині інвестиційних кластерів та територій пріоритетного розвитку.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення ІД Галичини є одним із завдань суспільно-географічних досліджень. Дослідження ІД регіону здійснено у працях українських економікогеографів та економістів – І.А. Бланка, Ю.Д. Качаєва, Я.Д. Крупки, Л.М. Немець, Я.Б. Олійника, А.В. Омельченка, А.А. Пересади, О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія; російських дослідників: Бочарова В.В., Бабуріна В.Л.; закордонних теоретиків: І. Бернара, Л. Гітмана, К. Макконела та ін. Суспільно-географічні дослідження ІД регіону в ретроспективі представлені обмеженою кількістю наукових праць, тому існуючий рівень знань сутності ІД не дозволяє відповісти на ряд запитань, що стосуються умов протікання інвестиційних процесів з урахуванням регіональної специфіки та історичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Після включення до складу Австрійської монархії, Галичина

довгий час залишалася її аграрно-сировинним придатком. Розподіл Західної України між Російською та Австрійською імперіями і пограничне положення Галичини негативно вплинули на використання її економічного потенціалу. На розвиток господарства великий вплив мала економічна політика імперії Габсбургів, внаслідок якої західноукраїнські підприємці були позбавлені додаткових пільг, якими користувалися австрійські виробники. Важливим інструментом економічної боротьби була також митна політика, яка створювала позитивні умови для збуту австрійської промислової та сільськогосподарської продукції в економічно відсталій Галичині та одночасно ставила у гірші умови дрібні та середні підприємства цього регіону. В цей період в Європі швидкими темпами поширювалась індустріалізація, проте в Галичині надалі панувало мануфактурне виробництво. З регіону експортували вовну, а поверталася вона готовим дорогим одягом, целюлоза – папером, деревина – бочками для пива, сірниками тощо. Дешевша і якісніша продукція фабрично-заводської промисловості західних провінцій імперії заповнила ринки збуту і тому місцева продукція цукрової, легкої, целюлозно-паперової, сірникової, машинобудівної, порцеляново-фаянсової промисловості не витримувала жорсткої конкуренції і потроху занепадала. Активно розвивалися в Галичині ті галузі господарства, які витримували жорстоку конкуренцію: нафтовидобувна, озокеритова, лісопильна, соляна, борошномельна, спиртово-горілчана. Ці галузі орієнтувались на виробництво напівфабрикатів, які пізніше експортувались в західні регіони імперії. Заінтересовані в розвитку цих галузей промисловості австрійські підприємці вже в 60-х рр. ХІХ ст. почали вкладати в них інвестиції [2, с. 668].

У кінці 80-х рр. ХІХ ст. в Карпатах

розпочинається розвиток лісопильної та лісозаготівельної промисловості. Наприкінці XIX ст. вирубка лісу тут досягла 6 млн. м³. Основою експорту була ділова деревина, більшість якої вивозилася за межі Східної Галичини. Зростання інвестицій у меблеву промисловість були мізерними, внаслідок чого готові вироби із дерева ввозилися з-за кордону [8, с. 72]. Винятком була фабрика синдикату «Мундус», яка була побудована на іноземні кошти і займала монопольне становище на ринку. Іноземні підприємці скуповували тисячі гектарів карпатського лісу і хижацько винищували ці площі. Лише у 1912 р. площа лісів скоротилася на 1100 гектарів [2, с. 668].

Найбільш розвинутою галуззю промисловості в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. була гірничо-видобувна, зокрема нафтова. Ще Степан Рудницький у праці «Економічні основи Галицької державності» вказував, що «ціле галицьке Підкарпаття – це одно велике нафтове поле 10 000 км простору» [1, с. 361]. Внаслідок промислового перевороту, видобування нафти ручним способом припинилося. У 1874-1912 рр. в регіоні добуто 16,5 млн. т нафти, що становило 2,43 % світового видобутку [14, с. 28-29]. Іноземні капіталісти розгорнули особливу боротьбу за володіння галицькими нафтопромислами. Було створено ряд акціонерних товариств з видобутку і переробки нафти: «Польська спілка з реалізації нафти», «Малопольське нафтове товариство», фірми «Карпати», «Вакуум», «Франко-Полонія» та ін. Після проголошення автономії Галичини (1861 р.) Крайовий сейм утвердив право землевласників на добування нафти, проте селяни не виявляли бажання освоювати нову галузь і здавали

свої землі в оренду, здебільшого дрогобицьким єврейським підприємцям. На початку XX ст. іноземним капіталістам було надано контроль над 86% галицької нафтової промисловості. Перше місце займав західноавстрійський капітал (31,8 %), друге – англійський (21,69 %), третє – французький (15,5 %), четверте – німецький (12,5 %), п'яте – бельгійський (2 %), шосте – американський (1,8 %). [12, с. 89-90]. Іноземні нафтові корпорації виплачували великі дивіденди. Наприклад, англійська компанія «Прем'єр» виплатила своїм акціонерам 40% дивідендів, австрійське акціонерне товариство «Опіаг» – 40 %, німецький концерн «ДЕА» – 25 %. Чистий прибуток від нафти, вивезений іноземними капіталістами у 1913р. становив 2/3 загальної суми прибутків крайового бюджету Галичини [10, с. 65].

Істотні зміни у нафтовидобутку відбулися в кінці 70-х рр. XIX ст., що пов'язано із початком застосування цієї галузі промисловості глибинного буріння та парових двигунів, завдяки чому оснащення праці зросло. Якщо у 1851 р. в усій нафтовій промисловості Галичини було задіяно чотири парових машини, то у 1904 р. – 347. Проте значне застосування парових машин призвело до зростання безробіття населення, яке здебільшого було зайняте у ручному видобутку нафти [6, с. 496-497].

На початку XX ст. нафтова промисловість галицького краю зазнала реконструкції – закриваються дрібні нерентабельні нафтові копанки, зростає потужність парових двигунів та бурильної техніки. Внаслідок цих дій видобуток нафти суттєво зріс (рис. 1).

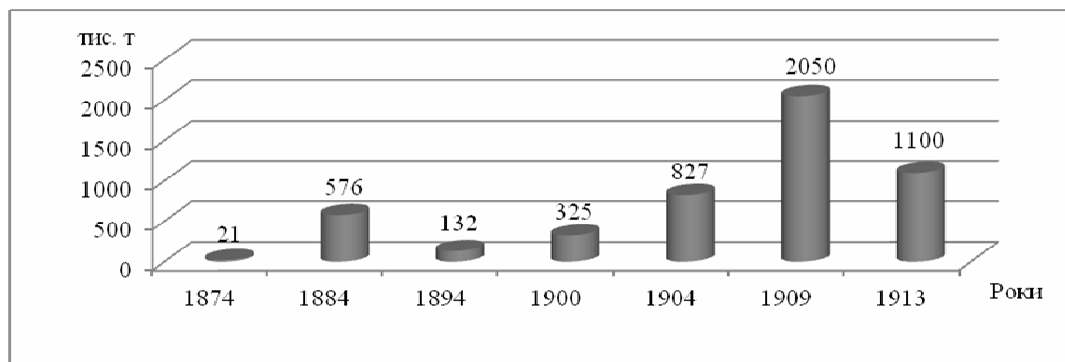

Рис. 1. Видобуток нафти в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст.
(побудовано автором на основі даних [6, 12])

З 90-х рр. XIX ст. розпочався процес концентрації промислового виробництва, підтвердженням чого стало утворення в 1892 р. нафтового картелю з метою нормування цін. Виникають акціонерні компанії, зокрема у нафтовидобувній промисловості: «Галицьке-Карпатське товариство», «Східниця», Галичина» [6, с. 496].

Велику увагу привертала до себе прикарпатський озокерит. У 1877 р. та 1882 р. було утворено дві іноземні фірми, які контролювали видобуток унікального мінерального ресурсу Прикарпаття. В кінці 1880-х рр. на базі цих фірм була створена

«Компанія комерсіаль Франс» з центром у Парижі, яка зосередила в своїх руках головну частку видобутку озокериту. В 1895 р. компанія продала всі бориславські озокеритні шахти австрійському Лендбанку [2, с. 669].

Галуззю переробної промисловості, яка активно розвивалась у цей період, була харчова. Особливо розвивалась борошномельна, тютюнова, цукрова. У 1870 р. на території Галичини діяло більше 40 парових млинів, потужність двигунів у яких становила більше 800 к.с. З середини 1870-х рр. у цій галузі настає епоха застою, проте на зміну паровим

млинам приходять водяні [6, с. 498]. Майже у кожному селі були невеликі гуральні (спиртзаводи), у містах (Ходорів, Тлумач) розбудовувались цукрові заводи, тютюнові фабрики (Винники), прядильні та ткальні.

Розвиток промислового виробництва зумовив активне будівництво залізниць. У 1861 році була прокладена перша залізниця на території України – Перемишль – Львів, яка мала сполучити Гамбург із Одесою. Для цього галицькі магнати і впливові громадські діячі на чолі із Л.Сапегою і А.Потоцьким

утворили акціонерне товариство «Цісарсько-королівської привілейованої Галицької залізниці імені Карла Людвіга», яке 7 квітня 1857 р. отримало дозвіл на будівництво залізничної магістралі. У 1866 р. прокладено залізничну вітку зі Львова до Чернівців і далі – до Одеси, у 1869 р. – до Бродів, а у 1871 р. – підавстрійське місто Підволочиськ з'єдналось із підросійським Волочиськом, у 1873 р. пролягла залізниця до Мукачеве [11, с.236-296]. Зростання довжини залізничного полотна на території Галичини можна побачити на рис. 2.

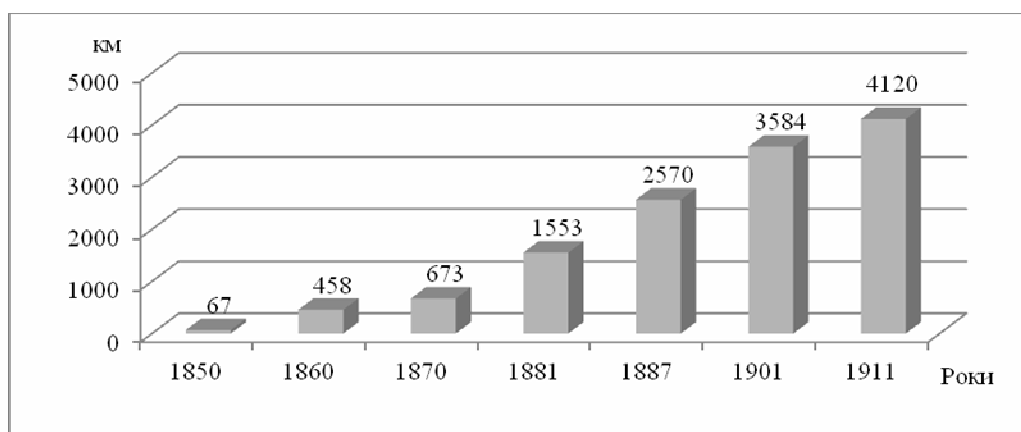

Рис. 2. Будівництво залізниць в Галичині в другій половині XIX – на поч. XXст.
(побудовано автором на основі даних [13])

Фінансування залізниць здійснювалось як державою, так і приватними структурами. Так, у газеті «КієвлянинЪ» (1866 р., №104), читаємо: «Бродовские банкиры Кальеры финансировали строительство ж.д. Львов—Тернополь до Волочиска» [7].

Великомасштабне промислове і транспортне виробництво зумовило зростання потреб в інвестиціях. Це стало поштовхом для розвитку інвестиційної інфраструктури, основними формами якої були банки, страхові організації, торгові та фондові біржі тощо.

Внаслідок зростання торговельного обігу та грошового обігу в Галичині набули поширення лихварство та кредитні операції. Лихварство суттєво гальмувало розвиток кредитування, проте з утворенням перших банків лихварство в Галичині зазнає краху.

У другій половині XIX ст. виникають перші філії банків, які здебільшого були австрійськими: Австрійського народного банку (1853 р.), Австрійського банку торгівлі та промисловості (1862 р.), Англо-Австрійського банку (1865 р.). Було організовано також низку акційних банків. У 1867 р. виник Іпотечний банк, у 1868 р. – Селянський банк.

Іноземний капітал підпорядковував собі кредитно-банківську систему Галичини – у 1910р. у Галичині було 10 філій і 12 представництв емісійного Австро-Угорського банку, 14 філіалів, 6 експозитур, 4 міняльні контори і 72 уповноважені представництва західноавстрійських комерційних банків [9].

Найбільші грошові вкладення на території краю здійснював утворений у 1883 р. Крайовий банк.

Він сприяв активному розвитку господарства, оскільки надавав позики та кредити місцевим та закордонним підприємцям. У кінці XIX ст. він долучився до організації промислових та торговельних палат на західноукраїнських землях. У 1844 р. було створено Галицьку ощадну касу – одну із найстаріших західноукраїнських фінансових установ. Діяльність Каси була спрямована на підтримку закладів сліпих, глухонімих, сиріт, убогих, лікарень, благодійних товариств. У 1885 р. Галицька Ощадна каса виступила головним інвестором Державної промислової школи [4, с. 19-39].

Активну роль у створенні страхових та кредитних організацій в Галичині відігравала українська громадськість, що проявлялось у створенні різноманітних страхових спілок та кредитних організацій. У 1891 р. було засновано кооперативний банк «Дністер», який сприяв матеріальному і духовному піднесенню українців, оскільки надавав найкращі умови для отримання кредитів [9, с. 78]. У 1898 р. був організований Крайовий кредитовий союз, який став центром українського кредитування та кооперації поряд із страховим товариством «Дністер». Засновувались також банки, метою яких було надання кредитів для купівлі-продажу та застави землі, випуск векселів, організація інвестиційних потоків у торговельно-промислові палати та кооперативні підприємства – Львівський парцеляційний банк (1890р.) та Український акційний земельний іпотечний банк (1909р.) [2, с. 676-678].

Важливу роль у наповненні господарства Галичини інвестиціями відіграв український коопера-

тивний рух та діяльність культурно-просвітницьких організацій. Зокрема «Просвіта» значну роль приділяла економічним проблемам західноукраїнських земель. Після появи в Австрії першого кооперативного закону, діячі «Просвіти» почали цікавитися ідеями кооперації. На початку 90-х рр. XIX ст. Товариство організовує будівництво складів (шпихлірів) для збіжжя, рільничо-господарських і промислових спілок, крамниць, де селяни могли придбати дешевий і добрий товар. Філії «Просвіти» зобов'язувались допомагати селянам при закупівлі насіння, машин і господарських знарядь та відшукувати для них джерела заробітку. Вже в 1897 р. на базі 522 читалень «Просвіти» діяло 146 крамниць, 124 позикові каси, 60 комор. У 1903 р. кількість крамниць зросла до 450, а в 1908 р. – до 466 [3].

У 1873 р. був утворений перший український кредитний кооператив «Віра» в Тисмениці, який став виключно українським кооперативом і став джерелом внутрішньодержавних інвестицій. 1883 р. Іван Нагірний організував споживчий кооператив «Народня Торговля».

Найкраще українська кооперація розвивалася у сільській місцевості, зокрема активно організовувались сільськогосподарські (зокрема молочні) кооперативи, оскільки Галичина в цей період залишалася аграрним краєм Австрії. У 1899 р. засновано українське товариство «Сільський господар», основною метою діяльності якого була допомога у веденні ефективного сільського господарства, організація курсів і шкіл для селян, видавнича діяльність. У 1910 р. «Сільський господар» нараховував 85 філій. Помітно зростала кількість кооперативів і їх членів. У 1914 р. загальна чисельність працівників у системі української кооперації, сягнула близько 200 тис. ос., функціонувало 2 тис. кооперативів, згуртованих у чотири союзні центри:

- Краєвий Союз Ревізійний – 557 кооперативів.
- Русский Ревизийный Союз – 106

кооперативів.

- Патронат Хліборобських Спілок – 1486 кооперативів.

- Патронат Ремісничих Спілок – 39 кооперативів [5].

Висновки. Економічний розвиток Галичини в кінці XIX – на початку XX ст. залишався доволі низьким. Галузева структура господарства була односторонньою і це явище позначилось на ІД в регіоні. Тип господарювання в Галичині мав характер типовий для колоніальних володінь. Головну частку промислової продукції становили галузі видобувної промисловості і первинної переробки продукції – нафтова, лісова, озокеритна. Родовищами мінеральних ресурсів володіли здебільшого іноземні капіталісти, які вкладали кошти у їх розробку та використання, а також будівництво до них шляхів сполучення. Ці явища є свідченням того, що на початку XX ст. в Галичині не завершилося становлення фабрично-заводської системи.

Загалом господарство Галичини зробило значний крок вперед за досліджуваний період, проте промисловий переворот в регіоні проходив повільніше, ніж у Наддніпрянській Україні і до Першої світової війни не завершився.

Головними інвесторами Галичини залишалися держави Західної Європи (Великобританія, Бельгія, Нідерланди) та США, проте вони не розглядали у своїх економічних та політичних планах Галичину або Україну як незалежну державу, а сама територія розглядалася як джерело сировини і дешевих людських ресурсів.

Вкладення капіталу здійснювали і внутрішні інвестори – австрійські та польські підприємці, які використовували дешеву робочу силу Галичини, а також українські кооперації та товариство «Просвіта», які вели ефективну економічну політику, спрямовану на захист українського населення і вкладення інвестицій для розвитку господарства.

Список використаних джерел:

1. Akademik Stepan Rudnytskyj / za red. prof. O. Shabliya. – Lviv: Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka, 2007. – 408 s. [Академік Степан Рудницький / за ред. проф. О. Шаблія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 408 с.]
2. Ekonomichna istoriya Ukrainy: istoryko-ekonomichne doslidzhennya: v 2 t. / [red. rada: V.M. Lytvyn (holova), H.V. Boriak, V.M. Heyets ta in.; vidp. red. V.A. Smoliy, avt. kol.: T.A. Balabushevych, V.D. Baran, V.K. Baran ta in.]; NAN Ukrainy, In-t istoriyi Ukrainy. – K.: Nika-Centr, 2011. – T. 1. – 696 s. [Економічна історія України: історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Гець та ін.; відп. ред. В.А. Смолій, авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.]; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.]
3. Heley S. «Prosvita» i kooperatyvnyj rukh u Halychyni (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/21/030Helej.pdf> [Гелей С. «Просвіта» і кооперативний рух у Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/21/030Helej.pdf>]
4. Kotlobulatova I.P. Lvivski skarbnytsi / I.P. Kotlobulatova. – Lviv: LA «Piramida», 2002. – 92 s. [Котлобулатова І.П. Львівські скарбниці / І.П. Котлобулатова. – Львів: ЛА «Піраміда», 2002. – 92 с.]
5. Kozakevych Y. Rozvytok ukraïnskoho kooperatyvnoho rukhu v Polshchi (1918-1939 rr.) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2008-1/num/kozakevich.htm> [Козакевич Й. Розвиток українського кооперативного руху в Польщі (1918-1939 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2008-1/num/kozakevich.htm>]

6. Lanovyk B.D. *Ekonomichna istoriya Ukrainy i svitu: [pidruchnyk]* / B.D. Lanovyk, Z.M. Matysiakivych, R.M. Mateiko; za red. B.D. Lanovyka. – K.: 1999. – 737 s. [Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу: [підручник] / Б.Д. Лановик, З.М. Матисякевич, Р.М. Матейко; за ред. Б.Д. Лановика. – К.: 1999. – 737 с.]
7. Makhun S. «Chavunka», yaka zminyla svit [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/chavunka,_yaka_zminila_svit__zarodzen-nya_i_stanovlennya_zalznits_v_ukrayini.html [Махун С. «Чавунка», яка змінила світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/chavunka,_yaka_zminila_svit__zarodzen-nya_i_stanovlennya_zalznits_v_ukrayini.html]
8. Molchanov V.B. *Ekonomichna istoriya: [navch. posib.]* / V.B. Molchanov. – Zhytomyr, 2003 [Молчанов В.Б. Економічна історія: [навч. посіб.] / В.Б. Молчанов. – Житомир, 2003]
9. Shevchyk I.R. *Zakhidnoukrayinski banky ta kredytni kooperatyvy u 1848-1939 rr.* / I.R. Shevchyk // *Nauk. visn. NLTU.* – 2010. – Вип. 20. – С. 328-341 [Шевчик І.Р. Західноукраїнські банки та кредитні кооперативи у 1848-1939 рр. / І.Р. Шевчик // *Наук. вісн. НЛТУ.* – 2010. – Вип. 20. – С. 328-341]
10. Syroyid P.Y. *Inozemni kapitaly v ekonomici Skhidnoyi Halychyny (pochatok XX st.)* / P. Syroyid // *Ukrayinskyj istorychnyj zhurnal.* – 1962. - № 4. – С. 65 [Сироїд П.І. Іноземні капітали в економіці Східної Галичини (початок XX ст.) / П. Сироїд // *Український історичний журнал.* – 1962. - № 4. – С. 65]
11. Zhaloba I.V. *Infrastruktorna polityka avstriyskoho uryadu na pivnichnomu skhodi monarkhiyi v ostanniy chverty XVIII – 60-kh rokakh XIX st. (na prykladi shlyakhiv spoluchennya.* / I.V. Zhaloba. – Chernivtsi: Knyhy – XXI, 2004. – 520 s. [Жалоба І.В. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чвертї XVIII – 60-х роках XIX ст. (на прикладі шляхів сполучення. / І.В. Жалоба. – Чернівці: Книги – XXI, 2004. – 520 с.]
12. Zlupko S.M. *Vid arkheolohiyi do ekonomiky, regioniky, kibernetiky i ekohomolohiyi: [vybrani doslidzhennya]* / S.M. Zlupko. – Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2001. – 584 s. [Злупко С.М. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики і екогомології: [вибрані дослідження] / С.М. Злупко. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 584 с.]
13. *Rocznik stsytystyki Galicji. T.II* / Lwów, 1889. – S. 224.
14. Rymar Z. *Galicyskiy przemysł naftowy.* – Kraków, 1915. – S. 28-29.

Summary

Oleh Horovyi. HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL BACKGROUND OF INVESTMENT IN HALYCHYNA IN THE LATE NINETEENTH – EARLY TWENTIETH CENTURY.

Research of investment in the region is an important element in the implementation of state and regional policy and a priority for the economic development of any area. The paper presents the results of studies on characteristics of investment in Halychyna in the late XIX – early XX century. The major industries of the studied period, which formed the basis of the economy of Halychyna and attracted domestic and foreign capital have been analyzed. Retrospective investment indicates a largely agricultural development of the region and a significant influence on it of foreign investors – Western European, North American and Austrian. The role of West Ukrainian investment cooperation, infrastructure development, the industrial revolution and its impact on investment has been indicated.

The study of investment in the past allow for analysis of the current state and future investment in the region and will enable to predict the possibility of forming clusters in Halychyna investment and priority development areas.

Keywords: investment, foreign capital, economy, Halychyna, cooperation, «Prosvita».

УДК 911.3

Наталія Добровольська

ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ГІС-МОДЕЛЮВАННЯ

Стаття присвячена питанню екологічної оптимізації землеробства Харківської області в аспекті раціонального використання природних умов та отримання економічного прибутку. Обґрунтовано проведення геоінформаційного моделювання поверхні як основи для подальшої розробки схем землеустрою на прикладі окремих адміністративних районів Харківської області. Приділено увагу найважливішій екологічній проблемі землеробства Харківської області – інтенсифікації ерозійних процесів, яка відбувається внаслідок нераціонального розміщення сільськогосподарських угідь та їхньої значної розораності.

Ключові слова: оптимізація землеробства, природні умови, рослинництво, сільськогосподарські угіддя, раціональне землекористування, геоінформаційне моделювання, ерозійні процеси.

Наталія Добровольська. ПОДХОДЫ К ОПТИМИЗАЦИИ ЗЕМЛЕДЕЛИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГИС-МОДЕЛИРОВАНИЯ. Статья посвящена вопросу экологической оптимизации земледелия Харьковской области в аспекте рационального использования природных условий и получения экономической прибыли. Обосновано проведение геоинформационного морфометрически-гидрологического моделирования поверхности как основы для дальнейшей разработки схем землеустройства на примере отдельных административных районов Харьковской области. Уделено внимание важнейшей экологической проблеме земледелия Харьковской области – интенсификации эрозионных процессов, которая происходит вследствие нерационального размещения сельскохозяйственных угодий и их значительной распаханности.

Ключевые слова: оптимизация земледелия, природные условия, растениеводство, сельскохозяйственные угодья, рациональное землепользование, геоинформационное моделирование, эрозионные процессы.

Natalya Dobrovolska. APPROACH TO OPTIMIZATION HUSBANDRY OF KHARKIV REGION USING GIS MODELING. The article is devoted to the problem of the ecological optimization of husbandry Kharkiv region in terms of rational use of natural conditions and economic gain. Holding geoinformation morphometric-surface hydrological modeling as a basis for further development of land management schemes at selected administrative districts of Kharkiv region is proved. Paying attention to important environmental problems of agriculture Kharkiv region – the intensification of erosion processes, which is due to irrational location of farmland and their considerable plowing.

Keywords: optimization of husbandry, natural conditions, plant growing, agricultural land, land use, geoinformation modeling, erosion processes.

Постановка проблеми. Поява землеробства прискорила соціально-економічний розвиток і прогрес суспільства, інтенсифікувавши процеси природокористування, а також спричинила виникнення нової форми господарювання, яка призвела до глибоких змін первинних ландшафтів, деградації та виснаження земель. Сучасні вимоги до ведення землеробства визначаються, з одного боку, намаганням отримати максимальний економічний прибуток, а з іншого, – необхідністю збереження стану довкілля за рахунок оптимальних співвідношень площ та конфігурацій природних та антропогенно перетворених угідь. При цьому все важливішого значення набуває раціональна територіальна організація сільськогосподарських угідь, яка повинна враховувати місцеві природні передумови. Враховуючи складний флювіальний рельєф Харківської області, на якому активно розвивається ерозія земель, що зумовлює значні економічні втрати у землеробстві, високу розораність території та нераціональне розміщення сільськогосподарських угідь, все більшої актуальності набуває потреба всебічного дослідження різних морфометричних характеристик рельєфу та гідрологічного режиму території як природних передумов формування землеробства.

Метою дослідження є аналіз результатів проведеного геоінформаційного моделювання поверхні в окремих адміністративних районах Харківської області як основи для подальшої оптимізації розміщення сільськогосподарських угідь.

Аналіз попередніх досліджень. Провідним напрямом розвитку теорії землеробства вже багато років є пошук шляхів його екологічної оптимізації. Активність досліджень у цьому напрямку пов'язана з усвідомленням людством обмеженості природних ресурсів та негативного впливу сільськогосподарської діяльності на природу. Дослідженнями залежності та розвитку землеробської діяльності від природних умов в різні часи займалися О.М. Каштанов, В.І. Кірюшин, О.О. Жученко, М.І. Лопирьов, В.І. Кисіль та інші науковці [5, 6, 7, 8, 11].

Виклад основного матеріалу. Харківська область має сприятливі кліматичні, водні, ґрунтові передумови формування системи землеробства, які за умови збереження та підтримання їхнього природного стану є важливим фактором отримання високоякісної продукції рослинництва.

У рельєфі переважають плоскі вододільні простори, які досить рівномірно розчленовані річковими долами і балками, басейни яких у верхів'ях часто мають деревоподібну форму в плані. Самі долини відрізняються чітко вираженою асиметрією: вони мають звичайно круті праві схили і пологі, майже завжди терасовані ліві схили. Підвищений розвиток ярів призводить до посилення розчленованості поверхні, збільшення стоку вод та знищення родючого ґрунтового покриву, що є головною проблемою у землеробстві Харківської області. Неоптимальне розташування сільськогосподарських угідь на ерозійно небезпечних землях призводить до втрати врожаю. У структурі землеробства загальні щорічні

збитки від ерозії складають по країні від 3,5 до 5 млрд. гривень, а втрати чистого прибутку — близько 2 млрд. гривень [2].

На поширення ерозійних процесів також впливає постійне збільшення частки розораних земель у структурі сільськогосподарських угідь. За розрахунками вчених, на сьогодні для повного забезпечення продуктами харчування на 1 особу достатньо 0,4–0,5 га ріллі [1]. В середньому в світі цей показник є меншим і дорівнює 0,3 га/особу. За даними на 2012 рік в Україні цей показник становить 0,72 га/особу, в Харківській області – 0,7 га/особу, що свідчить про перевищення екологічно допустимої розораності території. Висока розораність спричиняє прискорення поверхневого стоку, що в свою чергу призводить до інтенсифікації ерозійних процесів. Станом на 1 січня 2012 року на території Харківської області налічувалося 1192,4 тис. га еродованих земель, що складає 38 % від загальної площі області, та 13,7 тис. га підтоплених земель, або 0,4 % [4].

Таким чином, для планування розміщення сільськогосподарських угідь вкрай важливо змодельовувати режим поверхневого стоку для вилучення з користування ділянок з недостатнім зволоженням або перезволоженням.

Для порівняння морфометричних характеристик рельєфу та гідрологічного режиму як важливих передумов оптимізації розташування сільськогосподарських угідь в окремих адміністративних районах Харківської області в якості дослідницьких районів було обрано Чугуївський, Печенізький та Великобурлуцький. Ці

райони є сусідніми, розташовані у схожих природних умовах, проте мають різний рівень сільськогосподарського освоєння та спеціалізацію рослинництва.

Під час аналізу територіальних економічних та екологічних особливостей розвитку землеробства Харківської області у попередніх дослідженнях було доведено, що Чугуївський район за розвитком рослинництва є одним з лідерів, Великобурлуцький має середні показники, а Печенізький є одним з аутсайдерів [3]. Спеціалізація Печенізького району – зернові культури, Чугуївського – зернові та олійні культури, в той же час Великобурлуцький район не має чітко вираженої спеціалізації, проте в ньому поряд з олійними та зерновими культурами спостерігається значне виробництво цукрових буряків [10].

Обрані райони розташовані у басейні р. Сіверський Донець, тобто дані райони мають чітко виражений флювіальний рельєф, врахування окремих морфометричних характеристик якого є необхідним для подальшого розвитку та оптимізації землеробства.

На підставі побудованої цифрової моделі рельєфу для Чугуївського, Печенізького та Великобурлуцького районів у програмному забезпеченні *GIS-Module Ukrainian* були побудовані похідні карти: яружно-балкова мережа, відношення периметру до схилу (або індекс топографічного зволоження території), швидкості та потужності поверхневого стоку (рис. 1–6).

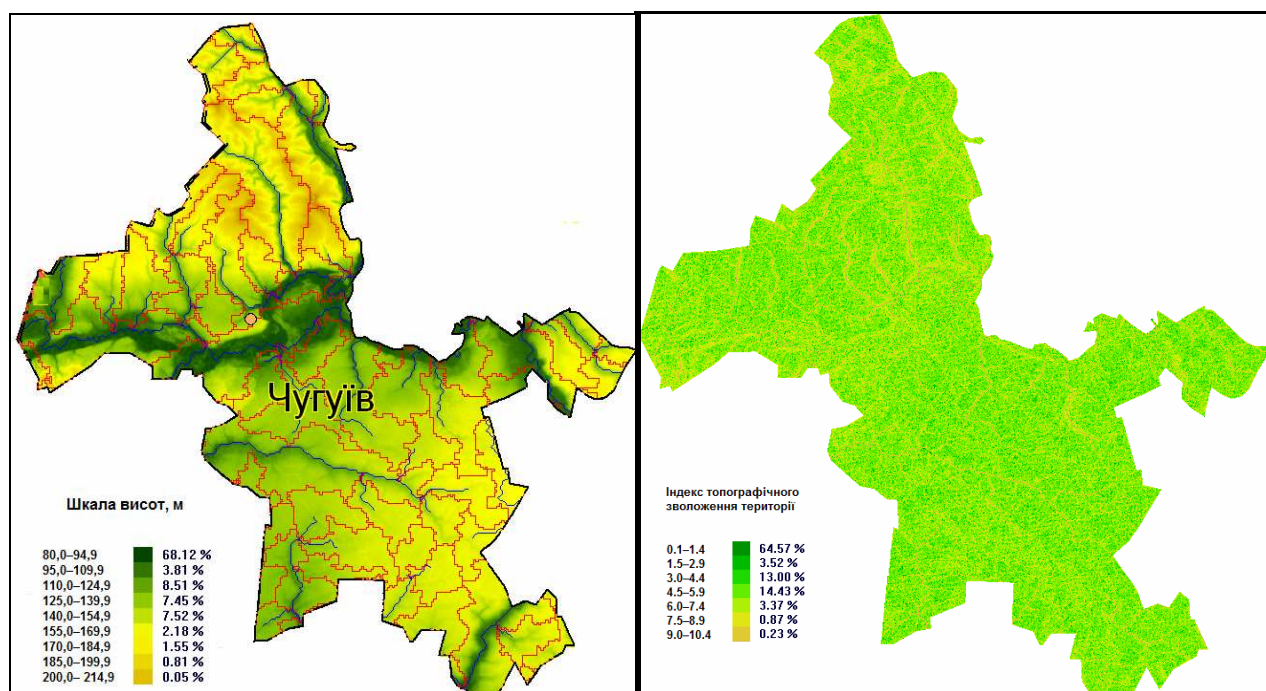
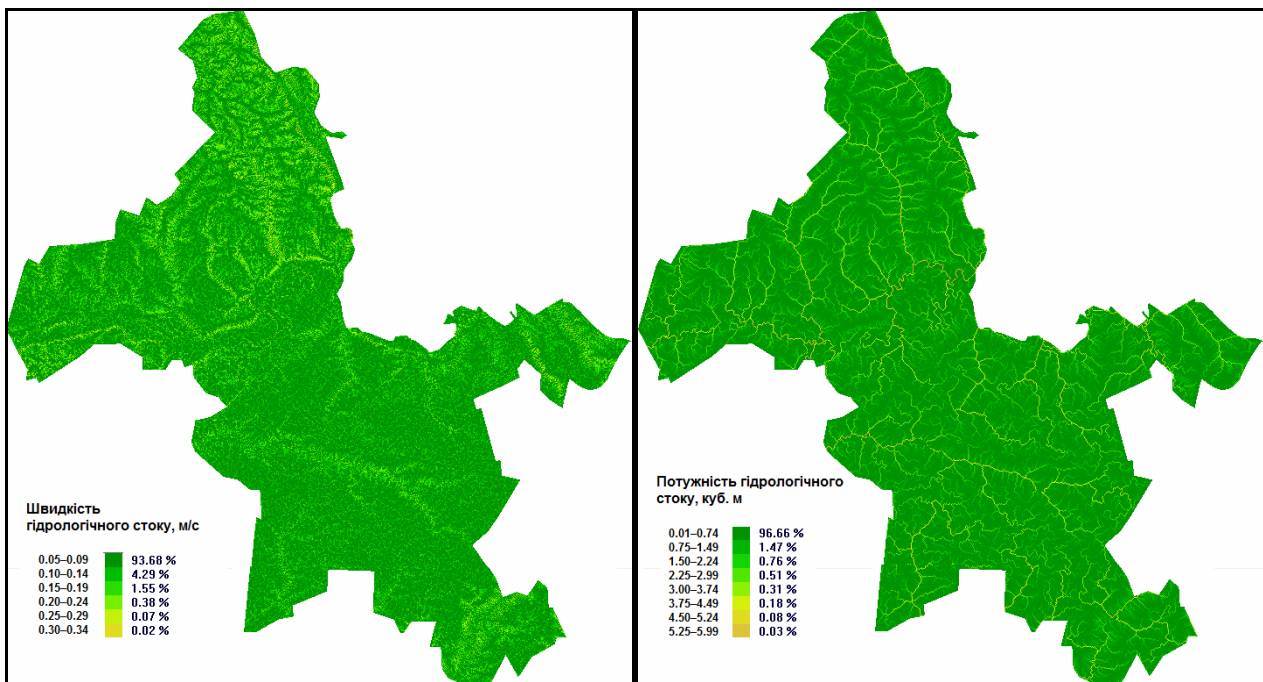
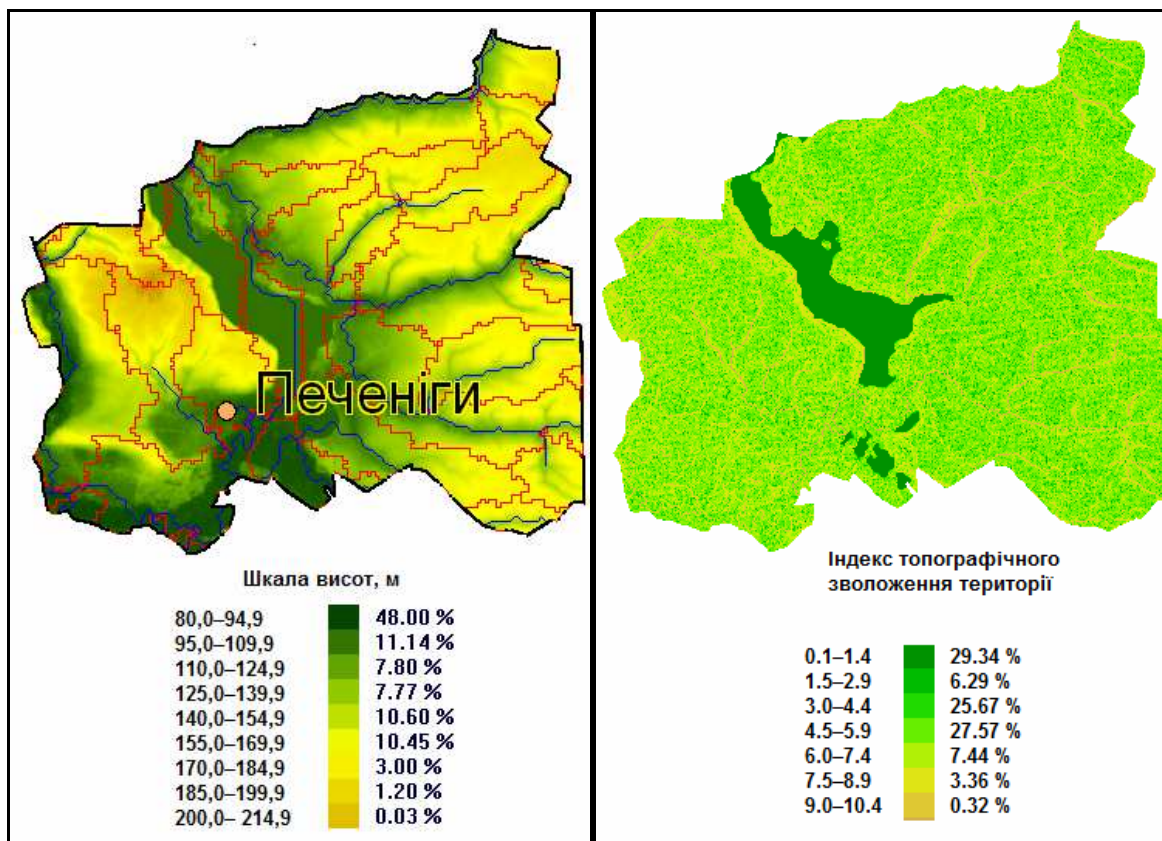

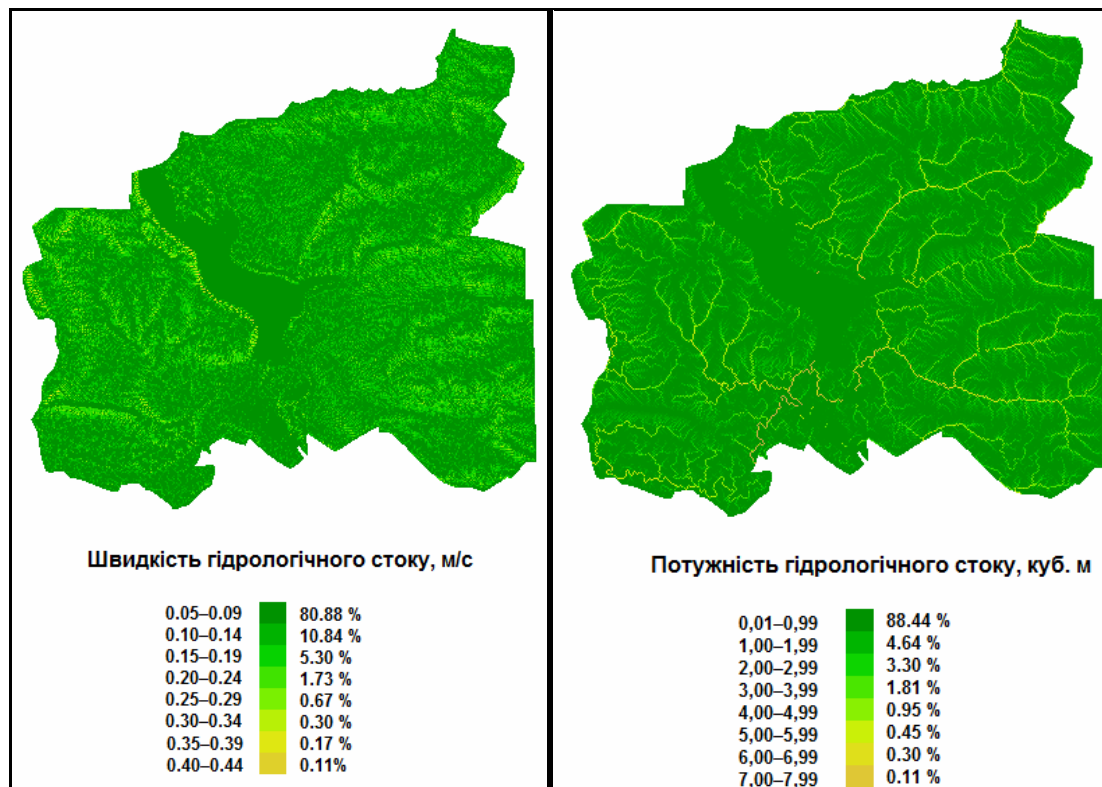
Рис. 1. а) Цифрова модель рельєфу та яружно-балкова мережа Чугуївського району
б) Індекс топографічного зволоження території Чугуївського району.

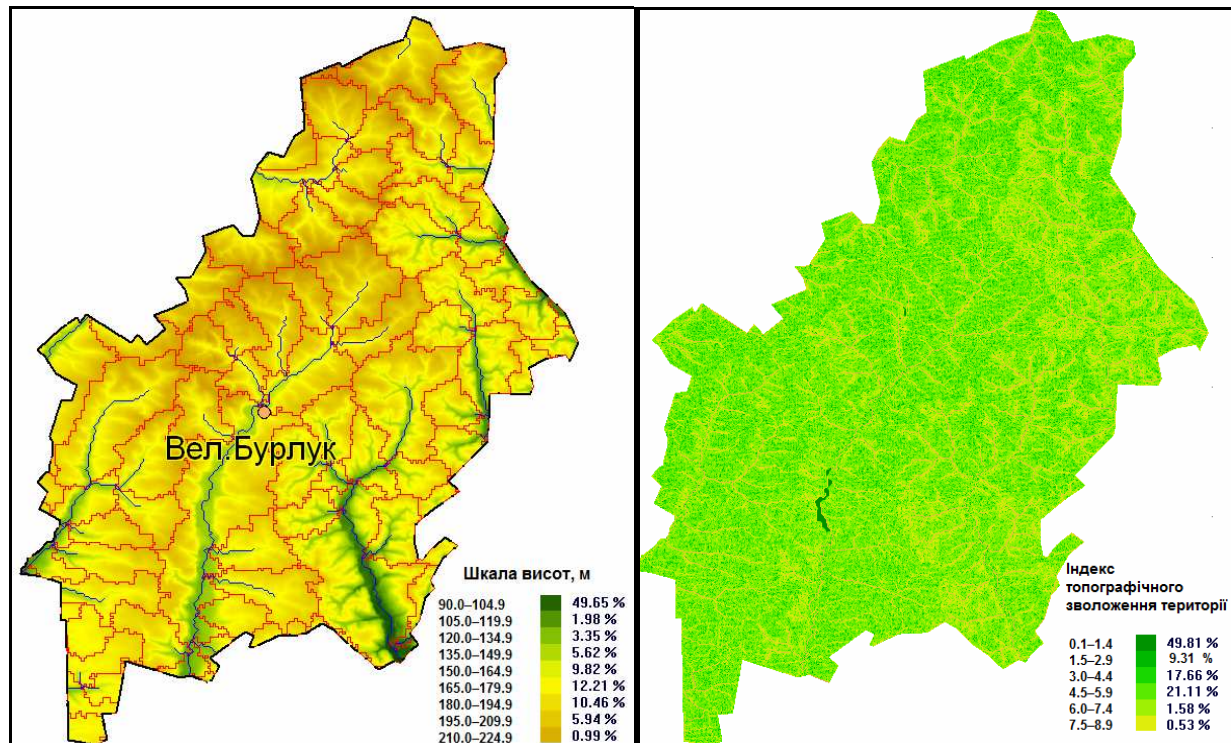
а) б)
Рис. 2. а) Середня швидкість гідрологічного стоку Чугуївського району (м/с)
б) Середня потужність гідрологічного стоку Чугуївського району (м³/сек)

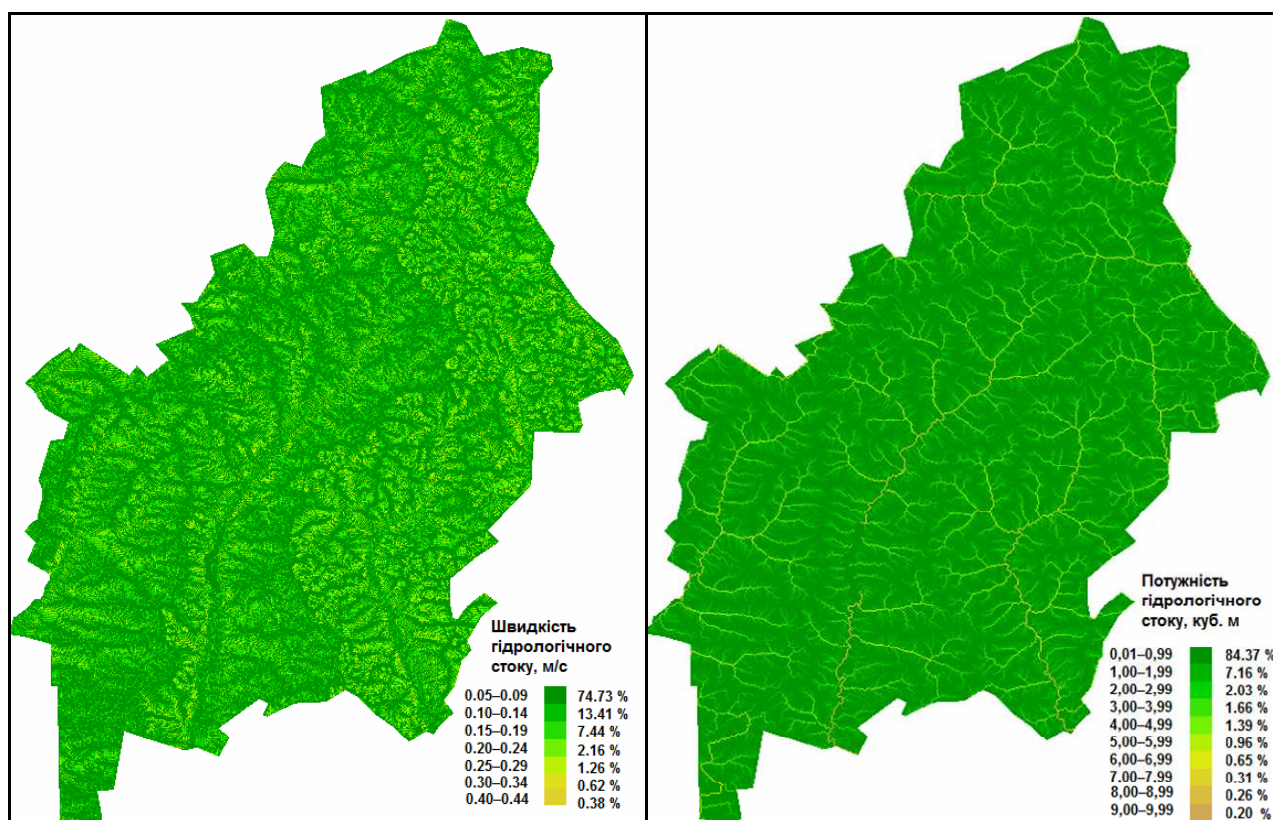
а) б)
Рис. 3. а) Цифрова модель рельєфу та яружно-балкова мережа Печенізького району
б) Індекс топографічного зволоження території Печенізького району

а) б)
Рис. 4. а) Середня швидкість гідрологічного стоку Печенізького району (м/с)
б) Середня потужність гідрологічного стоку Печенізького району (м³/сек)

а) б)
Рис. 5. а) Цифрова модель рельєфу та ґрунто-балкова мережа Великобурлуцького району
б) Індекс топографічного зволоження території Великобурлуцького району.

а)

б)

Рис. 6. а) Середня швидкість гідрологічного стоку Великобурлуцького району (м/с)
б) Середня потужність гідрологічного стоку Великобурлуцького району (м³/сек)

Індекс топографічного зволоження території відбиває здатність певних ділянок ґрунтового покриву поверхні водозбору бути зволеними, тобто, максимальним значенням індексу відповідають найбільш зволені ділянки.

Для ведення ефективної землеробської діяльності необхідним є врахування особливостей характеру поверхневого стоку, особливо важливим є оцінити здатність ґрунту до інфільтрації надлишків стоку. Моделювання швидкості стоку, для розрахунку якого встановлюється логарифмічна залежність між швидкістю стоку та інтенсивністю зливи, дозволяє оцінити перезволожені та недостатньо зволожені сільськогосподарські угіддя.

Потужність стоку розраховуються в логарифмованих значеннях обсягів рідкого стоку (m^3) за проміжок часу (c), що відповідає загальноприйнятому визначенню *потужності водного потоку як відношення роботи цього потоку до проміжку часу, протягом якого ця робота виконується*, тобто $N=A/t$, де N – потужність водного потоку; A – його робота, а t – проміжок часу [9].

Різниця мінімальних та максимальних висот в Чугуївському, Печенізькому та Великобурлуцькому районах майже однакова та становить близько 135 м. Проте характеристики поверхневого стоку в цих районах дещо різняться.

За індексом топографічної звоженості у Чугуївському районі низькі показники до 1,5 має близько 65% території, ще 30% мають середні показники індексу до 6,0. Схожа ситуація у Велико-

бурлуцькому районі: 50% території має індекси до 1,5, ще майже 50% – до 6,0. Зовсім інша ситуація спостерігається у Печенізькому районі: лише 30% території мають низькі значення індексу топографічної звоженості – до 1,5, більше 50% території мають значення до 6,0, а близько 11% – найбільші значення індексу до 9,0. Такі дані свідчать, що у Печенізькому районі значна частина території має високу звоженість, через що надлишки стоку прискорюють ерозійні процеси.

Найнижча швидкість поверхневого стоку у Чугуївському районі – майже на 95% території середня швидкість гідрологічного стоку не перевищує 0,1 м/с. В той же час території, які мають середні швидкості стоку, у Печенізькому та Великобурлуцькому районах займають близько 80% та 75 % відповідно. Максимальні середні швидкості досягають 0,45 м/с.

Потужність гідрологічного стоку в Чугуївському районі лише на 3% території перевищує значення $1 m^3$, максимальні значення сягають $6 m^3$. В Печенізькому районі потужність стоку вище $1 m^3$ спостерігається на 12% території, максимальні значення – до $8 m^3$. Найбільш потужний гідрологічний стік відбувається у Великобурлуцькому районі – майже 15% території мають його значення вище $1 m^3$, а максимальна потужність гідрологічного стоку досягає $10 m^3$.

Ці дані свідчать, що Печенізький та Великобурлуцький райони мають більшу ерозійну небезпеку та значний щорічний поверхневий змив, що

спричиняє постійну втрату ґрунтової родючості. В той же час Чугуївський район має меншу загрозу зменшення урожаю через поверхневий змив, що підтверджується високими показниками урожайності сільськогосподарських культур в даному районі.

Зважаючи на великі збитки через значну еродованість сільськогосподарських угідь, на підставі саме запропонованих моделей необхідно розробляти та впроваджувати протиерозійні заходи, а також розробляти схеми землеустрою з урахуванням показників поверхневого стоку, що стане основою для подальшого формування екологічно збалансованого високопродуктивного землеробства.

Висновки. Характерними особливостями землеробства Харківської області виступає високий рівень розораності, виснаження земель та ерозійна небезпека сільськогосподарських угідь, що в свою чергу відбивається у значних затратах на агрономію заходи. Нагальна проблема для кожного району Харківської області – відсутність сучасних схем землеустрою, розроблених за науковими принципами, які б враховували усю сукупність природних особливостей досліджуваної території.

Засоби ГІС-моделювання дають змогу відобразити окремі морфометричні характеристики рельєфу та змоделювати особливості поверхневого стоку, на підставі яких можна оцінити, які ділянки сільськогосподарських угідь необхідно виключити з землеробського використання.

В якості тестових районів було обрано Чугуївський, Печенізький та Великобурлуцький райони, для яких було проведено морфометрично-гідрологічне моделювання поверхні, яке виявило більш сприятливі природні умови Чугуївського району для ведення землеробської діяльності, порівняно з іншими районами, що також було підтверджено у попередніх дослідженнях на підставі аналізу економічних показників виробництва рослинництва.

Таким чином, проведене дослідження може стати основою для детальних розробок схем землеустрою на підставі оптимізації схем сільськогосподарських земель, впровадження яких на практиці має сприяти досягненню максимальної економічної ефективності виробництва продукції рослинництва, а також збереженню природних властивостей природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Akishin A.S. *Zemelnye resursy Rossii i Volgogradskoy oblasti i formirovaniye novoy agropredovolstvennoy politiki (2005—2012 gody): Uchebnoye posobie* / A.S. Akishin, M.M. Podkolzin, A.S. Akishin. – Volgograd: Volgogradskoe nauchnoye izdatelstvo, 2008. – 196 s. [Акишин А.С. *Земельные ресурсы России и Волгоградской области и формирование новой агропродовольственной политики (2005—2012 годы): Учебное пособие*. / А.С. Акишин, М.М. Подколзин, А.С. Акишин. – Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2008. – 196 с.].
2. Grabak N.H., Topikha I.N., Davidenko V.M., Shevel I.V. *Osnovy vedennya silskoho hospodarstva ta okhorona zemel.* – К.: Profesional, 2006. – 570 s. [Грабак Н.Х., Топиха І.Н., Давиденко В.М., Шевель І.В. *Основи ведення сільського господарства та охорона земель*. – К.: Професіонал, 2006. – 570 с.].
3. Dobrovolska N.V. *Grupuvannya administrativnykh rayoniv Kharkivskoyi oblasti za osoblyvostyami rozvytku zemlerobstva* // Region-2014: suspilno-geografichni aspekty: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv (3-4 kvitnya 2014 roku, m. Kharkiv) / Hol. red. kolegii L.M. Nemets. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2014. – S. 10-13. [Добровольська Н.В. *Групування адміністративних районів Харківської області за особливостями розвитку землеробства* // Регіон-2014: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (3-4 квітня 2014 року, м. Харків) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 10-13].
4. *Ekologichnyy pasport regionu. Kharkivska oblast. 2012 r.* [Elektronniy resurs] / Ministerstvo ekologiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrainy – Rezhim dostupu: <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/kharkivska> [Екологічний паспорт регіону. Харківська область. 2012 р. [Електронний ресурс] / Міністерство екології та природних ресурсів України – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/kharkivska>].
5. Zhuchenko A.A. *Adaptivnoye zemledelie*. // *Osnovy sistem zemledeliya Stavropolya pod obschey redaktsiey V.M. Penchukova i G.R. Drozhko.* – Stavropol, 2005. – 113 s. [Жученко А.А. *Адаптивное земледелие*. // *Основы систем земледелия Ставрополя под общей редакцией В.М. Пенчукова и Г.Р. Дрошко.* – Ставрополь, 2005. – 113 с.
6. Kashtanov A.N., Zaslavskiy M.N. *Pochvovodookhrannoye zemledelie.* – М.: Rosselkhozizdat, 1984. – 462 s., il. [Каштанов А.Н., Заславский М.Н. *Почвоводоохранное земледелие*. – М.: Россельхозиздат, 1984. – 462 с., ил.].
7. Kiryushin V.I. *Ekologicheskie osnovy zemledeliya.* – М.: Kolos, 1996. – 368 s. [Кирюшин В.И. *Экологические основы земледелия*. – М.: Колос, 1996. – 368 с.].
8. Kisil V.I. *Agrokhimichni aspekty ekologizatsiyi zemlerobstva* / V.I. Kisil. – Kh.: 13 tipografiya, 2005. – 167 s. [Кисіль В.І. *Агрохімічні аспекти екологізації землеробства* / В.І. Кисіль. – Х.: 13 типографія, 2005. – 167 с.].
9. *Kompleksnoye ispolzovanie i okhrana vodnykh resursov* / Pod. red. O.L. Yushmanova / – М.: Agropromizdat, 1985. – 304 s. [Комплексное использование и охрана водных ресурсов / Под. ред. О.Л. Юшманова / – М.: Агропромиздат, 1985. – 304 с.].
10. Likhvan V.F. *Vyznachennya specializatsiyi silskoho hospodarstva Kharkivskoyi oblasti.* / V.F. Likhvan, N.V. Dobrovolska, Yu.I. Kandyba // *Chasopys socialno-ekonomichnoyi geografii: Mizhregionalnyy zbirnyk naukovykh prats.* – Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, 2013. – Vyp. 14 (1). – 2013. – S. 97-103. [Ліхван В.Ф.

Визначення спеціалізації сільського господарства Харківської області / В.Ф. Ліхван, Н.В. Добровольська, Ю.І. Кандиба // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – Вип. 14 (1). – 2013. – С. 97-103.

11. Lopirev M.I. Pochvozashchitnaya organizatsiya territorii sklonov / M.I. Lopirev; Centr. Giprozem. – Voronezh, 1977. – 111 s. [Лопірев М.І. Почвозащитная организация территории склонов / М.И. Лопірев; Центр. Гипрозем. – Воронеж, 1977. – 111 с.]

Summary

Natalya Dobrovolska. APPROACH TO OPTIMIZATION HUSBANDRY OF KHARKIV REGION USING GIS MODELING.

The article deals with an important issue of ecological optimization of husbandry in Kharkiv region that must be tended to receive the maximum economic profit and to save state of environment at the expense of the optimal balance of areas and configuration of the natural and anthropogenic transformed lands.

The intensive erosion processes were proved to injure soil fertility annually due to combination of natural conditions and excess of the ecologically permissible degree of agricultural lands plow in Kharkiv region; so lands most suffered from erosion processes need to exclude from agricultural use.

Three research districts were selected to conduct modeling of morphometric characteristics of relief and hydrological regime of the territory – Chuguiv's'kyi, Pechenezhsky and Velikoburluksky having various agricultural specialization and different economic indicators of crop yields.

For each region digital models of relief have been built; based on them with help of software *GIS-Module Ukrainian* derivative maps were built: ravine and gully network, relation of the perimeter to the slope (or index of topographic moistening of a territory), models of speed and capacity of surface runoff.

Based on the conducted modeling and analysis of its results Chuguiv ditrict was concluded to have less erosion hazard and threat of yield reduction due to surface washout.

Based on considered models erosion control measures were offered to introduce, as well as to work out land management schemes taking into account indicators of surface washout to be a basis for further forming of the ecologically sustainable high-productive husbandry.

Keywords: optimization of husbandry, natural conditions, plant growing, agricultural land, land use, geoinformation modeling, erosion processes.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В роботі представлені результати суспільно-географічного дослідження системи освіти Луганської області. З позиції суспільної географії запропоновано тлумачення сутності поняття «освіта». Проведено аналіз функцій освіти, на основі узагальнення їх класифікацій виділено соціокультурні, соціоекономічні та соціополітичні функції. Окрема увага приділена характеристичі ноосферно-світоглядної функції освіти. Використовуючи методи просторово-часового аналізу, виконано групування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за рівнем розвитку системи освіти. Визначені проблеми та запропоновані напрями удосконалення системи освіти регіону.

Ключові слова: освіта, функції освіти, рівень розвитку освіти, територіальні особливості, групування.

Вікторія Панкратьєва. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ. В работе представлены результаты общественно-географического исследования системы образования Луганской области. С позиции общественной географии предложено толкование сущности понятия «образование». Проведен анализ функций образования, на основе обобщения их классификаций выделены социокультурные, социально-экономические и социополитические функции. Отдельное внимание уделено характеристике ноосферно-мировоззренческой функции образования. Используя методы пространственно-временного анализа, выполнено группирование районов и городов областного подчинения Луганской области по уровню развития системы образования. Определены проблемы и предложены направления усовершенствования системы образования региона.

Ключевые слова: образование, функции образования, уровень развития образования, территориальные особенности, группирование.

Victoria Pankratieva. TERRITORIAL FEATURES AND WAYS OF IMPROVEMENT OF EDUCATION SYSTEM IN LUGANSK REGION. The article deals with the results of the socio-geographical research of education system in Lugansk region. From the perspective of social geography proposed the interpretation of the essence of the concept of "education". The analysis of the functions of education, based on a generalization of the classifications identified socio-cultural, socio-economic and socio-political functions was conducted. Special attention is paid to the characteristics of the noosphere and ideological functions of education. Using the methods of space-time analysis performed grouping of districts and cities of regional subordination of Lugansk region on the development of the education system. Identified the problems and proposed directions for improvement of the education system in the region.

Keywords: education, functions of education, level of education, territorial features grouping.

Актуальність. Постановка проблеми. Освіта є однією з основ формування економічного, соціокультурного та духовного фундаменту суспільства. Завдяки зміцненню та нарощуванню освітнього потенціалу стає можливим забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Підвищення рівня освіти населення позитивно впливає на покращення ряду соціальних характеристик суспільства, таких як стан здоров'я, рівень злочинності, показники безробіття, громадянська позиція тощо. Освіченість населення позначається на якості його життя, впливає на його конкурентоздатність на національному та міжнародному ринках праці, є передумовою переходу від індустріального до інформаційного суспільства, в якому головна роль належить знанням та методам і способам їх передачі від покоління до покоління. У зв'язку з цим важливим завданням сьогодення є забезпечення доступності освіти для кожного громадянина України відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, створення умов для самореалізації кожної особистості на основі навчання упродовж життя [2]. Це вимагає проведення комплексних суспільно-географічних досліджень системи освіти України та її регіонів, актуальність та важливість чого підтверджується необхідністю оптимізації мережі дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів у відповідності з освітніми потребами населення конкретних територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Освіта виступає об'єктом дослідження різних наук, зокрема педагогіки, соціології, філософії тощо. На сьогоднішній день підготовлено значну кількість публікацій, присвячених аналізу різних аспектів системи освіти України, зокрема роботи А. Байназарова, П. Вірченка, Н. Горожанкіної, О. Заячук, О. Корнус, Т. Мельниченко, К. Січкаренка, В. Стецького, О. Трусій, Н. Флінти тощо. З позиції суспільної географії проведені регіональні дослідження системи освіти Харківської, Тернопільської, Чернівецької, Дніпропетровської та інших областей. Проте дослідження системи освіти Луганської області мають фрагментарний характер.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Мета даної роботи – виявити територіальні особливості системи освіти Луганської області, визначити проблеми її розвитку та запропонувати напрями її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Існуюче в науковій літературі різноманіття підходів щодо тлумачення сутності поняття «освіта» викликано системністю та багатогранністю аналізу даного об'єкту. Традиційно, освіта розглядається у декількох аспектах: у якості соціального інституту; як освітня діяльність та її результати, що трактуються поняттям «освіченість»; як система освіти – ієрархічна сукупність освітніх організацій, пов'язаних між собою управлінням; як різновид соціального процесу [4]. Застосовуючи суспільно-географічний підхід, пропонуємо розглядати освіту як складову соціогеопроецесу, що

проявляється у послідовній зміні рівня освіченості населення у відповідності з історико-географічними, етно-культурними, ментальними та соціально-економічними особливостями певної території.

Сутність освіти проявляється, передусім, в її функціях, які визначаються неоднаково, що залежить від соціально-економічних особливостей розвитку країн і регіонів та історичних періодів їхнього існування. В науковій літературі існує чимало спроб визначити та охарактеризувати функції освіти. Зокрема, В. Луговий, аналізуючи освіту як соціальний інститут, розмежував її зовнішні та внутрішні функції, виділивши наступні: «соціально-організаційна», «цілеспрямована соціалізація індивідів», «індивідуальне окультурення людини», «індивідуальне культурне піднесення людини», «природоохоронна», «повнота передачі надбань культури суб'єкту діяльності» та «забезпечення саморозвитку освітньої системи». До внутрішніх функцій освіти ним віднесено педагогічно-творчу; фіксації і збереження педагогічної інформації; транслуючо-залучаючу; суб'єкто-відтворюючу; функцію самоорганізації та саморозвитку [1].

На думку Л. Хижняк, головними функціями освіти є культурна (трансляція знань і культурних зразків), соціальна (участь у процесах соціалізації особистості), економічна або професійна (підготовка і перепідготовка кадрів, формування соціально-професійної структури суспільства), ідеологічна (виховання громадянина, лояльності до наявних інститутів, підтримка моральних норм), соціально-селективна (освіта є каналом соціальної мобільності та інструментом відтворення соціальної нерівності). Дані функції чітко розмежовуються між підсистемами освіти. Так, дошкільна та загальна середня освіта реалізують переважно соціальну та культурну функцію, професійно-технічна та вища освіта – економічну функцію [6].

В роботі Т. Тухтарової зазначено, що до функцій освіти належать: пізнавальна, виховна, гуманізаційна, розвиваюча, перетворююча, прогностична, координуюча, адаптивна, профорієнтаційна, підготовки до трудової, суспільно-політичної діяльності та інше. Усі вони взаємопов'язані і взаємодіють у різних варіаціях [5].

Функції освіти, згідно з їх класифікаціями, об'єднано у три групи: соціокультурні функції – визначають особливості формування суспільства та забезпечують розвиток його соціального, культурного та духовного середовища; соціоекономічні функції – проявляються у становленні територіально-виробничої структури суспільства, а також у формуванні інтелектуально-професійного потенціалу соціуму; соціополітичні функції – забезпечують входження суспільства у глобальний та європейський освітній простори на засадах соціальної безпеки та просторової мобільності населення. Також слід окремо наголосити на *ноосферно-світоглядній функції освіти*, що проявляється у здатності освіти забезпечити формування світових, цивілізаційних, загальнолюдських цінностей та норм поведінки. Дана функція освіти націлена на створення цілісного ноосфе-

рного світогляду людини, за рахунок чого стає можливим вирішення ряду сучасних проблем суспільства. Враховуючи складні соціально-економічні та геополітичні процеси, що сьогодні відбуваються в світі, лише освіта в змозі забезпечити формування світогляду людини, його менталітету з урахуванням особливостей конкретних територій та відповідно до соціального замовлення та соціально-економічних потреб країн та окремих регіонів.

Система освіти регіону, зокрема Луганської області, тісно пов'язана з особливостями його системи розселення населення, господарського освоєння території, спеціалізації економіки тощо. Суспільно-географічне дослідження регіональної системи освіти потребує застосування як традиційних, так і новітніх підходів та методів.

Аналіз системи освіти Луганської області виконано у декілька етапів. На першому етапі розкриті теоретико-методичні аспекти дослідження, сформована інформаційна база даних, що включає 108 показників за період 2007-2011 рр. у розрізі районів та міст обласного підпорядкування. На другому етапі встановлені особливості сучасного стану системи освіти Луганської області на основі аналізу її компонентно-функціональної структури. На наступному етапі дослідження виявлені територіальні особливості розвитку системи освіти регіону. З цією метою застосовано методи моделювання траєкторії розвитку суспільно-географічних об'єктів у багатовимірному нормованому просторі, графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів та ранжування суспільно-географічних об'єктів за показником їх сумарного рейтингу [3].

Для аналізу відібрані параметри, які попередньо були розраховані за допомогою перших двох вказаних методів:

1. Косинус кута між траєкторією руху об'єкту та оптимальною траєкторією.
2. Шлях, пройдений об'єктом за визначений період часу.
3. Відстань поточної точки руху об'єкту від початку координат.
4. Відрізок дистанції до точки максимального розвитку.
5. Критерій прогресу.
6. Площа багатокутників.
7. Сума індексів.
8. Інформаційна ентропія.

За кожним параметром здійснено ранжування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за період 2007 – 2011 рр. та обраховано їх сумарний рейтинг. За значенням сумарного рейтингу проведено знову ранжування районів та міст. Підсумковий рейтинг уявляє собою суму рейтингів соціогеосистем за значенням їх сумарних рейтингів по кожному параметру. Відомо, що чим менше значення рейтингу, тим стан розвитку системи кращий. Результати розрахунків наведено у табл. 1, табл. 2 та на рис. 1 та рис. 2.

Таблиця 1

Значення сумарного рейтингу районних соціогеосистем

	Рейтинги								Сумарний рейтинг
	Косинус кута між траскторіями руху	Пройдений шлях	Відстань від початку координат	Відстань до точки максимального розвитку	Коефіцієнт прогресу	Площа багатокутників	Сума індексів	Інформаційна ентропія	
Антрацитівський	10	13	16	12	14	14	12	12	103
Біловодський	11	17	11	11	11	11	11	11	94
Білокуракинський	5	14	10	15	13	15	15	16	103
Краснодонський	6	15	15	13	15	12	13	13	102
Кремінський	3	10	9	7	9	9	7	9	63
Лутугинський	2	4	3	2	2	2	2	1	18
Марківський	18	16	14	17	16	16	17	17	131
Міловський	17	11	17	18	17	17	18	18	133
Новоайдарський	1	18	18	16	18	18	16	15	120
Новопсковський	13	5	6	8	6	6	9	7	60
Перевальський	9	2	4	4	4	4	4	3	34
Попаснянський	7	8	13	10	10	10	10	10	78
Сватівський	16	6	8	6	7	7	6	6	62
Свердловський	14	1	1	1	1	1	1	5	25
Слов'яносербський	15	9	7	9	8	8	8	8	72
Станично-Луганський	8	7	5	5	5	5	5	4	44
Старобільський	4	12	2	3	3	3	3	2	32
Троїцький	12	3	12	14	12	13	14	14	94

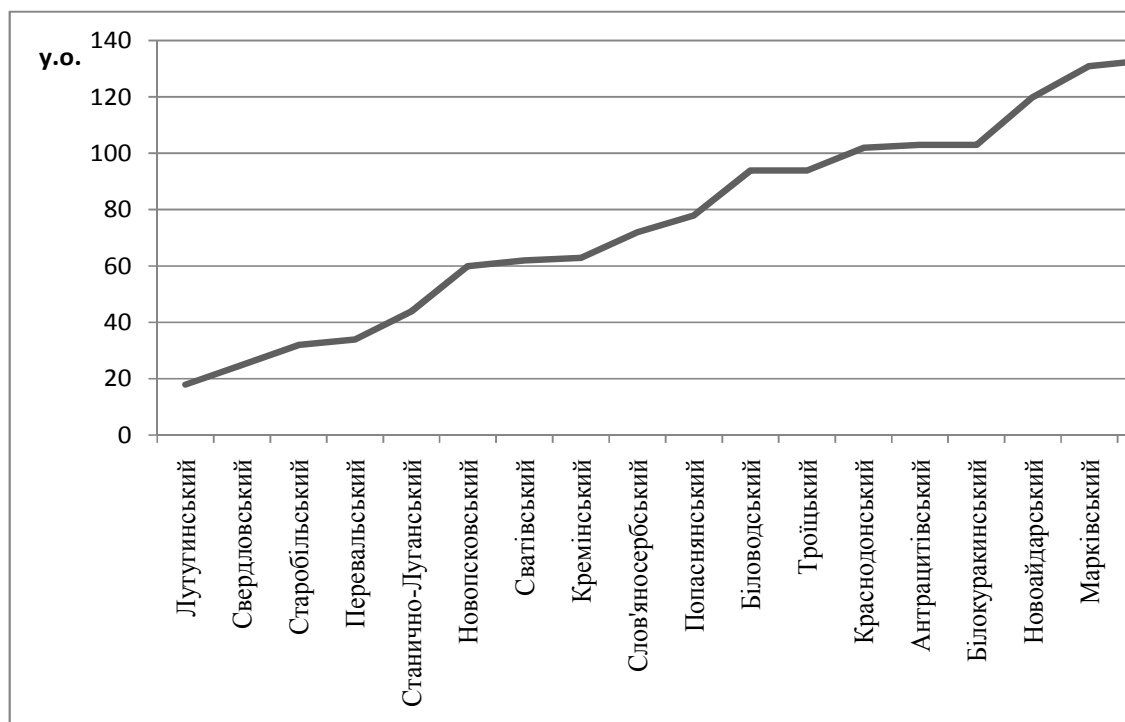

Рис. 1. Ранжування районних соціогеосистем Луганської області за сумарним рейтингом (побудовано за власними розрахунками автора)

Таблиця 2

Значення сумарного рейтингу міських соціогеосистем

	Рейтинги								Сумарний рейтинг
	Косинус кута між траєкторіями руху	пройдений шлях	Відстань від початку координат	Відстань до точки максимального розвитку	Коефіцієнт прогресу	Площа багатокутників	Сума індексів	Інформаційна ентропія	
Алчевськ	12	10	4	7	4	5	5	4	51
Антрацит	6	9	8	8	8	8	8	5	60
Брянка	7	5	12	13	12	13	12	13	87
Кіровськ	2	12	14	14	14	14	14	14	98
Красний Луч	14	2	3	3	3	3	3	2	33
Краснодон	5	6	10	10	10	10	10	10	71
Лисичанськ	3	4	5	5	5	4	6	6	38
Луганськ	4	1	1	1	1	1	1	9	19
Первомайськ	13	3	11	11	11	11	11	12	83
Ровеньки	1	8	6	4	6	6	4	3	38
Рубіжне	9	11	13	12	13	12	13	11	94
Свердловськ	11	7	2	2	2	2	2	1	29
Сєверодонецьк	10	14	7	6	7	7	7	7	65
Стаханов	8	13	9	9	9	9	9	8	74

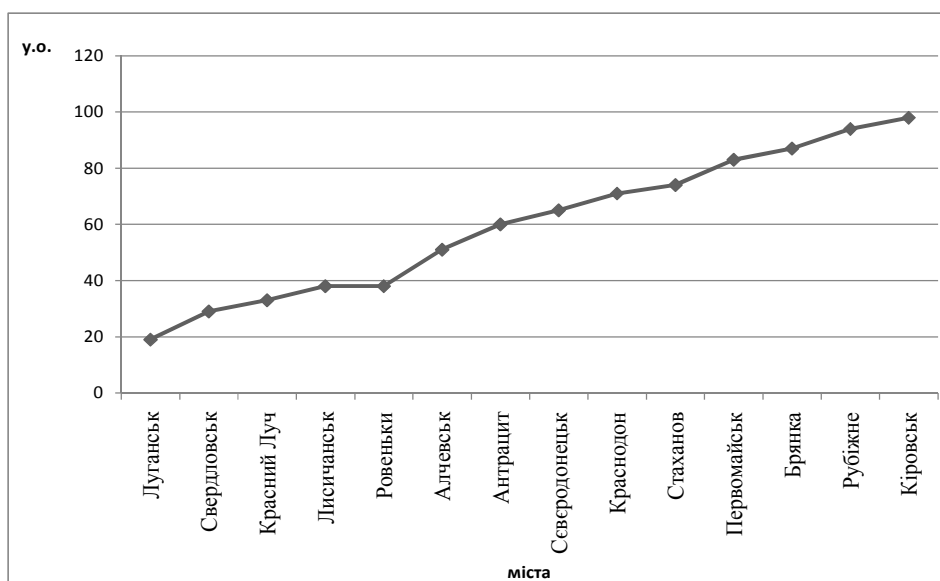

Рис. 2. Ранжування міських соціогеосистем Луганської області за сумарним рейтингом (побудовано за власними розрахунками автора)

Результати ранжування покладено в основу групування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за рівнем розвитку системи освіти (рис. 3).

До першої групи з високим рівнем розвитку системи освіти увійшли м. Луганськ, а також Лутугинський, Свердловський, Старобільський, Перевальський, Станично-Луганський райони. Для даних

соціогеосистем характерні високі показники критерію прогресу, що свідчить про ефективність розвитку їх систем освіти. Крім цього, м. Луганськ та вказані райони виділяються з-поміж інших міст та районів Луганської області за основними критеріями, що аналізуються, з чого можна робити висновок про високий рівень розвитку їх систем освіти.

Другу групу утворили міста Красний Луч, Сє-

веродонецьк, Лисичанськ, Алчевськ та Краснодон, а також Новопсковський, Сватівський, Кременський, Слов'яносербський, Попаснянський райони. Рівень розвитку системи освіти даної групи оцінюється як достатній, міста та райони цієї групи за основними параметрами дещо поступаються лідерам.

До групи з середнім рівнем розвитку системи освіти потрапили міста Алчевськ, Антрацит, Северо-

донецьк, Краснодон, Стаханов, а також Біловодський, Троїцький, Краснодонський, Антрацитівський, Білокуракинський райони.

Низький рівень розвитку системи освіти спостерігається в містах Первомайськ, Брянка, Рубіжне, Кіровськ, а також в Новоайдарському, Марківському, Міловському районах, які займали останні місця в рейтингу за основними параметрами.

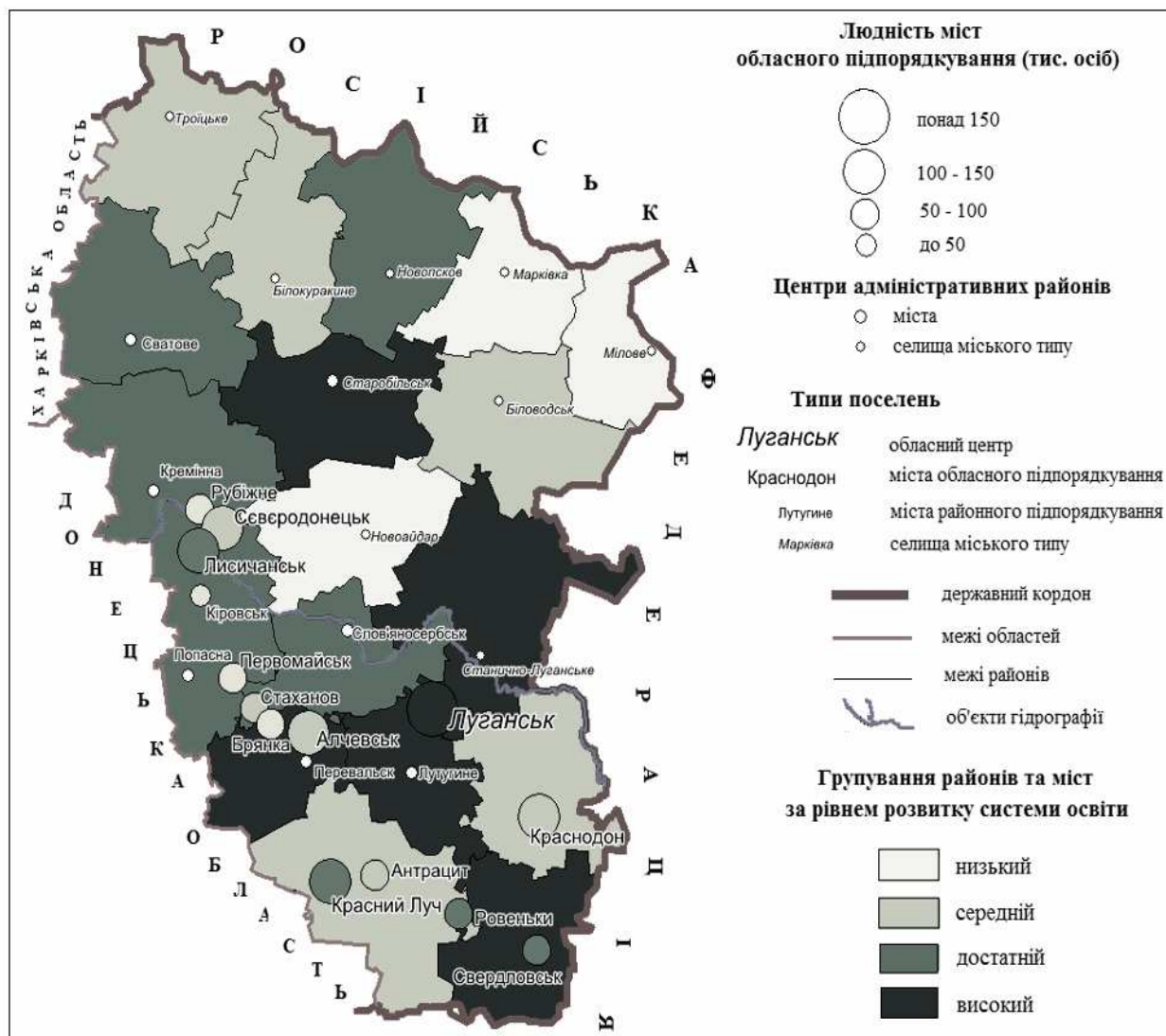

Рис. 3. Групування районів та міст обласного підпорядкування Луганської області за рівнем розвитку системи освіти (побудовано за власними розрахунками автора)

Проведене дослідження свідчить про територіальні відмінності у розвитку системи освіти Луганської області, які мають бути враховані під час стратегічного планування розвитку системи освіти регіону.

Слід зазначити, що однією з важливих проблем розвитку системи освіти Луганської області є не відповідність кількості дошкільних навчальних закладів потребам населення, особливо в сільській місцевості. Слід розширити мережу дошкільних закладів в тих районах, де спостерігається їх дефіцит. Найбільш гострою ця проблема є в Перевальському, Сватівському, Біловодському, Лутугинському, Попаснянському, Новопсковському районах, де наванта-

ження у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 осіб значно перевищує середньо обласні значення.

В системі загальної середньої освіти необхідним є створення шкільних округів та забезпечення транспортного підвезення учнів із віддалених районів сільської місцевості, особливо в північних районах області. Перспективним є функціонування навчально-виховних комплексів, в яких поєднуються дошкільна, загальна середня та позашкільна підсистеми освіти. Побідні форми оптимізації мережі закладів системи освіти можна запропонувати в районах та містах обласного підпорядкування з високим та достатнім рівнем розвитку системи освіти для по-

дальшого їх ефективного розвитку.

Мережа професійно-технічної освіти потребує об'єднання закладів шляхом їх укрупнення на основі попереднього аналізу регіонального ринку праці відповідно до потреб у кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях вищої категорії. Пріоритетним завданням підсистеми професійно-технічної освіти є прогнозування кадрових потреб у районно-галузевому розрізі, передусім в промислово-розвинених південно-східних, південних та південно-західних районах області, підготовка фахівців за новими перспективними професіями, що мають попит на регіональному ринку праці.

Проблеми удосконалення підсистеми вищої освіти Луганської області пов'язані з необхідністю оптимізації мережі вищих навчальних закладів регіону з урахуванням перспектив інноваційного розвитку його економіки у форматі «наука – освіта – виробництво – бізнес», який передбачає створення регіональних освітніх та навчально-виробничих комплексів навколо університетських центрів та провідних вищих навчальних закладів. Для ефективного функціонування закладів освіти усіх підсистем освіти Луганської області необхідним є оновлення та модернізація їх матеріально-технічної бази у відповідності з

сучасними тенденціями та вимогами інформатизації та комп'ютеризації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене суспільно-географічне дослідження системи освіти Луганської області дозволило встановити територіальні особливості її розвитку та запропонувати напрями її удосконалення.

Виявлено, що високий рівень розвитку системи освіти характерний для районів півдня, південного сходу та південного заходу області, за винятком Антрацитівського та Краснодонського районів, а також для Старобільського району. В переважній більшості райони з достатнім рівнем розвитку системи освіти розташовані на заході регіону, а з низьким та середнім – на півночі. Міста обласного підпорядкування також диференційовані за рівнем розвитку системи освіти, безперечним лідером є м. Луганськ.

Встановлені територіальні особливості розвитку системи освіти Луганської області слід враховувати під час розробки регіональної, а також районних і міських програм розвитку як системи освіти в цілому, так і окремих її підсистем, приділяючи більш детальну увагу проблемним у цьому відношенні територіям.

Список використаних джерел:

1. Lugoyj V.I. Upravlinnya osvityou: navch. posibnik dlya slukhachiv, aspirantiv, doktorantiv specialnosti «Derzhavne upravlinnya» / V.I. Lugovij. – K.: Vyd-vo UADU, 1997. – 302 s. [Луговий В.І. Управління освітою: навч. посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління» / В. І. Луговий. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.].
2. Nacionalna strategiya rozvitku osvity v Ukraini na 2012 – 2021 roky [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf [Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf].
3. Nemets K.A. Prostorovyj analiz u suspilnyj geografiyi: novi pidkhody, metody, modeli: Monografiya / Nemets K.A., Nemets L.M. – Kharkiv: KhNU, 2013. – 225 s. [Нємець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: Монографія / Нємець К.А., Нємець Л.М. – Харків: ХНУ, 2013. – 225 с.].
4. Smirnova N.V. Strukturno-funkcionalnye kharakteristiki obrazovatel'nogo processa // Teoreticheskij zhurnal «Credo» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://credonew.ru/content/view/742/53/> [Смирнова Н.В. Структурно-функціональні характеристики освітнього процесу // Теоретический журнал «Credo» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://credonew.ru/content/view/742/53/>].
5. Tukhtarova T.K. Vplyv osvity na ekonomichne zrostantnya krayiny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102467.doc.htm [Тухтарова Т.К. Вплив освіти на економічне зростання країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102467.doc.htm].
6. Khizhnyak L.M. Derzhavna osvityna politika v umovakh globalizaciyi: poshuky optymalnoyi modeli / L.M. Khizhnyak // Derzhavne budivnytstvo. – 2007. - № 1. – Ч. 2. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/02.pdf [Хижняк Л.М. Державна освітня політика в умовах глобалізації: пошуки оптимальної моделі / Л.М. Хижняк // Державне будівництво. – 2007. - № 1. – Ч. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/02.pdf].

Summary

Victoria Pankratieva. TERRITORIAL FEATURES AND WAYS OF IMPROVEMENT OF EDUCATION SYSTEM IN LUGANSK REGION.

The article deals with the results of the socio-geographical research of education system in Lugansk region. From the perspective of social geography proposed the interpretation of the essence of the concept of "education", which is understood as a part of sociogeoprocess, manifested in a consistent change in the level of education in accordance with the historical and geographical, ethnic, cultural, mental and socio-economic characteristics of the area.

The analysis of the functions of education, based on a generalization of the classifications identified socio-cultural, socio-economic and socio-political functions was conducted. Special attention is paid to the characteristics of the noosphere and ideological function of education, which is manifested in the ability of education to ensure the formation of the world, civilization, human values and norms of behavior.

Using the methods of space-time analysis performed grouping of districts and cities of regional subordination of Lugansk region on the development of the education system. We found that high developmental levels of the education system is typical for southern, south-eastern and south-western districts, except Antratsitovsky and Krasnodonsky districts and for Starobilsk district. The cities of region subordination are also differentiated by the level of the education system, the undisputed leader is the city of Lugansk

Identified the problems and proposed directions for improvement of the education system in the region. Established territorial characteristics of the education system of Lugansk region should be considered during the development of regional and district and municipal development programs like education system as a whole and its individual sub-systems, paying more attention on problem districts in this respect.

Keywords: education, functions of education, level of education, territorial features grouping.

Рецензії

УДК 911.3

Людмила Немець, Юрій Кандиба

МАЛА БАТЬКІВЩИНА ОЧИМА ВИДАТНОГО СУСПІЛЬНОГО ГЕОГРАФА

Село на золотому Поділлі: земля і люди [монографія] /

О.І. Шаблій. – Львів: Аверс, 2011. – 712 с.

Монографія «Село на золотому Поділлі: земля і люди» вийшла у світ у 2011 році, проте ми змогли познайомитися з нею значно пізніше, а ще потрібен був час, щоб опанувати це величне творіння відомого суспільного географа, справжнього патріота України, Вчителя і наставника багатьох науковців.

Україна сьогодні переживає надзвичайно складні часи нелегких економічних, політичних та соціальних перетворень, буреломних змін. Все це потребує єднання української нації, пошуку шляхів об'єднання Сходу та Заходу, Півночі та Півдня, Центру на основі національної ідеї. Україна – унітарна країна з надзвичайно багатою і строкатою історією, культурою своїх регіонів, етносів та етнічних груп.

Науковці, в першу чергу географи, мають вносити свій вклад у формування українського менталітету, людини – громадянина України як неподільної і єдиної держави.

Монографія О.І. Шаблія – це приклад творіння, просякненого любов'ю до малої Батьківщини як частини Великої України.

Автор, виспівуючи красу рідної природи, говорить, що село Курівці є типовим для Поділля, але й «...згусток людського буття і духу, людського щастя і смутку. Людей як нині суших, так багатьох попередніх поколінь».

Але «кожне село – велике чи мале, давнє чи сучасне, багате чи бідне і т.д. і т.п. – це невичерпне джерело інформації про землю і людей, їх взаємозв'язок і взаємовплив, про єдність особистостей, родин і громади».

В кожному рядку цієї книги відчувається захоплення і біль за своїх прашурів, односельців, за їхню долю, тяжку історію. А ще, не можна не переживати разом з автором почуття гордості за красу української землі, за її долю. «Село для мене, міського мешканця – це також справжня симфонія запахів Землі, що парує навесні. Ніжно зеленої травинки і бруньок на вишні, скошеного сіна і свіжого молока чи навіть стайні, де форкочуть коні, і хліва, у якому мирно пережовують пахуче сіно корови і телята». Якщо відійти від емоційного сприйняття геніального творіння О.І. Шаблія і оцінювати монографію лише з позицій суспільно-географічного твору, то слід зазначити декілька аспектів.

В сучасних складних соціально-економічних

умовах в Україні, які супроводжуються демографічною кризою, міграційним рухом населення з сільської місцевості у міста, відбувається скорочення чисельності сільського населення, обезлюднення сільської місцевості. Корені проблем сільської місцевості криються ще в історичному минулому, яке так чи інакше визначає характер сучасних соціально-економічних процесів на селі.

Ретроспективно-географічні дослідження сільської місцевості на мікрорівні є актуальними для виявлення причин соціально-економічного становища сіл, що є запорукою відродження села та підвищення рівня життя сільських мешканців.

Вихід у світ монографії професора О.І. Шаблія «Село на золотому Поділлі: земля і люди» привернув увагу географічної спільноти України тим, що ця праця є прикладом історико-географічного дослідження на мікрорівні. У монографії висвітлено історичні та географічні особливості малої батьківщини автора – села Курівці Зборівського району Тернопільської області.

Монографія має 7 розділів, у яких послідовно та логічно здійснено комплексний історико-географічний аналіз села у контексті регіонального розвитку. У своєму дослідженні автор розширює межі об'єкта, виходячи на мезо- та макрорівень, розглядаючи історичні, суспільно-географічні та соціально-економічні процеси Галичини в цілому.

У першому розділі монографії здійснено топонімічний аналіз походження назви села та його частин. Автор виходить за межі мікротопонімії і розглядає походження географічних назв значно ширше – у межах історико-географічного регіону.

Вражає глибина розкриття історико-географічних особливостей такого маленького за масштабністю географічного об'єкта як село Курівці. Розкрито не просто його історико-географічні ознаки, а й мовознавчі, лінгвістичні особливості самої назви села. Дуже цікаво описана історія села, розвиток території, на якій воно розташоване. Науковця-картографа зацікавлять плани, топоніміки окремих об'єктів території села та його околиць.

Другий розділ є традиційним для комплексного географічного дослідження території – він висвітлює природні умови та ресурси села. Показано взаємозв'язок усіх компонентів ландшафту, які утворюють цілісну нерозривну систему, на основі якої формується соціально-господарсько-культурний організм села.

В цьому розділі професійно, цікаво висвітлено не лише географічне положення та природно-географічні і суспільно-географічні особливості, а й проведено глибокий аналіз геолого-тектонічної будови і поверхні, характеру протікання геоморфологічних процесів, особливостей клімату, водних ресурсів тощо. В кінці розділу наведено загальні закономірності ландшафтів, компонентів природного середовища, обґрунтовано висновки щодо подальших тенденцій розвитку зазначених процесів.

Великий за обсягом третій розділ присвячено історії села та навколишніх поселень. Історичний аналіз охоплює період від найдавніших часів – палеоліту – до сучасного періоду незалежності України. Історія села розкривається у контексті суспільно-політичного становища Галицько-Волинського князівства, Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Польщі, СРСР, незалежної України. Окрему увагу приділено автором характеристиці подій двох світових війн на території Галичини, яка була одним з ключових центрів зосередження геополітичних інтересів сусідніх держав.

Автором здійснено глибокий аналіз воєнних часів. Поіменно згадано всіх односельчан, які загинули та померли від ран, тих, хто зник безвісти та про чию долю достеменно нічого не відомо. Є карто-схема про місця загибелі курівчан.

Безцінними є спогади про конкретні людські долі цих важких часів, що, безсумнівно, позначилися на подальшому соціально-демографічному розвитку села та прилеглих територій. Саме тут дуже глибокий слід залишили роки депортації, повстанського руху і т. ін. Яскраво про ці події говорять слова автора: «Яке то щастя дожити до часу, коли можна відкрито казати правду, щиро молитися за тих, котрі поклали свої голови за незалежність України. Люди мого покоління жили у вічному страхі, під гнітом комуністичної системи».

У четвертому розділі «Людність» наведено характеристику населення села – його природний і механічний рух, національний і соціальний склад, господарську діяльність тощо. Автором опрацьований значний статистичний матеріал за тривалий період та проаналізовано основні демографічні показники по селу.

Надзвичайно цікаво описано демографічні особливості, соціальну структуру населення цієї території Галичини, яка була і є «українською національною територією з корінним українським населенням».

Розглядаючи особливості територіальної громади, зокрема «найменування її членів – окремих людей, їх груп, сімей, родин», автор зазначає, що «разом взяті найменування мешканців села несуть велику інформацію про соціальні, конфесійні, національні, родинні та інші відносини між людьми». Читаючи ці описи, ніби поринаєш у чарівний світ людей подільського села, відчуваєш особливості наріччя української мови цієї частини України, серед яких автор зазначає такі як вокалізм, консонантизм і акцентацію. Надзвичайно цікаво описані основні обрядові події, котрі подаються на основі бесід із старожит-

лами села.

П'ятий розділ розкриває питання освітньо-культурного розвитку села. Самою назвою розділу «Церква. Школа. Культура» автором показано еволюцію культурного розвитку села, коли на початковому етапі освітньо-культурне життя зосереджувалося у духовних закладах, які у подальшому були витіснені світськими установами. З великою любов'ю описуються звичаї, традиції, обряди односельців, з якими автор міцно і назавжди пов'язаний незримими генетичними зв'язками. Саме з рідної місцевості, від батьків і близьких людей формується патріотизм.

Особливий менталітет жителів Поділля пов'язаний з глибокою релігійністю населення, що, безумовно, і в наші часи проявляється у більшій терпимості, толерантності населення. Говорячи про особливості релігії цього краю, Олег Іванович зазначає, що вона «пронизує духовний світ кожного від його народження аж до самої смерті. А церква – важливий сакральний інститут у цьому житті-бутті... Десятками і сотнями ниток пов'язане наше земне існування і життєдіяльність з церквою, релігією, Богом...».

Окремий розділ у книзі присвячено видатним особам села, які залишили помітний слід у розвитку свого регіону чи України. Це відомі артисти, вчені, вчителі, лікарі, керівники, громадські і політичні діячі. Зокрема, описується життєвий шлях і творча діяльність артиста М. Бенцалю, вчених Й. Вельгача, Я. Алексеви́ча, членів ОУН Чемеринських, і звичайно, самого автора.

Завершується книга розділом, у якому наведено розповіді селян. Вони мають безцінне значення для відтворення історичних подій, сприяють об'єктивному аналізу процесів розвитку села. У численних додатках містяться фото, карти, схеми, твори фольклору тощо.

«З тих перших кроків і дотепер завжди бачив себе як частку своєї малої Батьківщини та невід'ємний складник українського соціуму – передовсім громади рідного села (і навіть навколишніх поселень, де жили і трудилися близькі мені та далекі родичі – це напевно позивні крові), також рідної Галичини – оригінального регіону на всеукраїнському і навіть міжнародному тлі. Та й всієї України».

Гімном «цілій курівецькій громаді» є слова пісні «Дорога до Храму», яка закінчує цю цікаву, не охоплену розумом книгу, бо більшість її сторінок западають в серце і душу, примушують трепетно думати про красу природи і людей нашої України, мріяти, що хтось ще так звучно, красиво і сердечно написав про свою маленьку Батьківщину, щоб краще розуміти нерозривність уз українського народу.

Весь літературний інтелект науковця, розум та толерантність українця з маленького подільського села Курівці виплеснувся в цій чудовій роботі. Її хочеться читати ще й ще...

Монографія видатного українського географа професора Олега Івановича Шаблія «Село на золотому Поділлі: земля і люди» є фундаментальною історико-географічною працею, яка може слугувати дороговказом для інших краєзнавчих досліджень на мікрорегіональному рівні.

Наші автори

- **Альошин Олександр Миколайович** – головний інженер «ВНИПІнефть» (Москва)
- **Барило Ірина Миколаївна** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Бейдик Олександр Олексійович** – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- **Бережний Віталій Анатолійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Бьєн Белі** – доктор економічних наук, генеральний консул Буркіна Фасо в Росії і країнах СНД
- **Вірченко Павло Анатолійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Гаман Наталія Олександрівна** – аспірант географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- **Горовий Олег Володимирович** – аспірант кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка
- **Грушка Віктор Володимирович** – здобувач кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Гудзеляк Ірина Іванівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка
- **Джаман Василь Олексійович** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Добровольська Наталія В'ячеславівна** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Кандиба Юрій Іванович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Капустін Олексій Євгенович** – доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри хімічної технології та інженерії Приазовського державного технічного університету (Маріуполь)
- **Кіндякова Олена Ігорівна** – студентка кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Козловський Роман Анатолійович** – доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри нафтохімічного синтезу Російського хіміко-технологічного університету ім. Д.І. Менделєєва (Москва)
- **Корнус Анатолій Олександрович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка
- **Корнус Олеся Григорівна** – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка
- **Кравченко Катерина Олександрівна** – студентка кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Кулешова Ганна Олександрівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Лапушняк Мирослава Дмитрівна** – аспірант кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- **Лемехова Анастасія Сергіївна** – студентка 3 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Ліхван Вадим Федорович** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Луньов Євген Олександрович** – аспірант кафедри хімічної технології та інженерії Приазовського державного технічного університету (Маріуполь)
- **Мазурова Анастасія Володимирівна** – магістрант кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

- **Майстер Андрій Анатолійович** – аспірант кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Мостова Ірина Олександрівна** – кандидат географічних наук, молодший науковий співробітник відділу міграційних досліджень Інституту демографії і соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України
- **Немець Костянтин Аркадійович** – доктор географічних наук, професор кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Немець Людмила Миколаївна** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Новіцька Клаудія** – магістр, асистент кафедри економічної географії Гданського університету
- **Новосад Наталія Олексіївна** – кандидат географічних наук, власник та директор «Джулри Айленд» ТОВ, США
- **Озерська Тетяна Володимирівна** – магістрант кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Панкратьєва Вікторія Вікторівна** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Пасевич Юрій Васильович** – аспірант кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Погребський Тарас Георгійович** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Покляцький Сергій Анатолійович** – кандидат географічних наук, науковий співробітник Інституту географії НАН України
- **Полевич Ірина Олегівна** – старший викладач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Потапова Алла Геннадіївна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
- **Сегіда Катерина Юріївна** – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Смирнов Ігор Георгійович** – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- **Стефанік Уляна Степанівна** – студентка кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка
- **Телебєнєва Євгенія Юріївна** – аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Ткачук Леоніла Миколаївна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і туризму Національного авіаційного університету (Київ)
- **Федій Олександр Анатолійович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та краєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
- **Шпурік Катерина В'ячеславівна** – аспірант кафедри фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- **Щмятковська Магдалена** – доктор наук, доцент кафедри економічної географії Гданського університету
- **Яковлєва Юлія Костянтинівна** – кандидат економічних наук, докторант кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Our Contributors

- **Aleshin Alexander** – Chief Engineer, JSC VNIPINeft, Russia
- **Barylo Iryna** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Beidyk Olexander** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Department of Country Studies and Tourism, Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
- **Berezhnoy Vitaliy** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Beli Biyen** – Doctor of Economics, Concul du Burkina Faso pour les Pays de la CEI, Burkina Faso
- **Dobrovolska Natalya** - PhD student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Dzhaman Vasyi** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Fediy Alexander** – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Geography and local History, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine
- **Grushka Viktor** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Haman Natalia** – PhD Student, Faculty of Geography, Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
- **Horovyi Oleh** – PhD Student, Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko Lviv National University, Ukraine
- **Hudzelyak Iryna** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko Lviv National University, Ukraine
- **Kandyba Yuriy** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Kapustin Alexey** – Doctor of Science (Chemistry), Professor, Head of Department of Chemical Technology and Engineering, Azov Sea State Technical University, Mariupol, Ukraine
- **Kindjakova Olena** – Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Kornus Anatoliy** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of General and Regional Geography, A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine
- **Kornus Olesya** – PhD in Geography, Senior Lecturer, Department of General and Regional Geography, A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine
- **Kozlovskiy Roman** – Doctor of Science (Chemistry), Professor, Head of Department of Petrochemical Synthesis, Mendelev Chemical-Technological University of Russia, Moscow, Russia
- **Kravchenko Kateryna** – Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Kuleshova Anna** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Lapushniak Myroslava** – PhD Student, Department of Economic Geography and Ecological Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
- **Lemekhova Anastasiia** – Student, Department of Geography, Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
- **Likhvan Vadym** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Lunev Evgeniy** – PhD Student, Department of Chemical Technology and Engineering, Azov Sea State Technical University, Mariupol, Ukraine
- **Majster Andrij** – PhD Student, Department of Country Studies and International Relations, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
- **Mazurova Anastasiia** – Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Mostova Iryna** – PhD in Geography, Junior Researcher, Ptukha Institute for Demography and Social Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

- **Niemets Kostyantyn** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Department of Social and Economic Geography and Region Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Niemets Lyudmyla** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Social and Economic Geography and Region Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Nowicka Klaudia** – Magistr, Assistant, Department of Economic Geography, Institute of Geography and Oceanography, University of Gdansk, Poland
- **Novosad Natalia** – PhD of Geography, “Jewelry Island” LLC, Owner and Director, USA
- **Ozerska Tetiana** – Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Pasevich Yuriy** – PhD Student, Department of Country Studies and International Relations, Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
- **Pankratieva Viktoria** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Pogrebyskyi Taras** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Poklyatsckyi Sergei** – PhD in Geography, researcher, Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
- **Polevych Iryna** – Senior Lecturer, Department of Social and Economic Geography and Region Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Potapova Alla** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Geography, Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
- **Segida Kateryna** – PhD in Geography, Senior Lecturer, Department of Social and Economic Geography and Region Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Smyrnov Igor** – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Department of Countries Studies and Tourism, Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
- **Shpurik Katerina** – PhD Student, Department of Physical Geography and Cartography, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Stefanyk Ulyana** – Student, Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko Lviv National University, Ukraine
- **Szmytkowska Magdalena** – Doctor, Associate professor, Department of Economic Geography, Institute of Geography and Oceanography, University of Gdansk, Poland
- **Telebeneva Evgeniya** – PhD Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Tkachuk Leonila** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Country Studies and Tourism, Institute of International Relations, National Aviation University, Kyiv, Ukraine
- **Virchenko Pavlo** – PhD in Geography, Associate Professor, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
- **Yakovleva Yuliya** – PhD in Economy, Doctoral Student, Department of Social and Economic Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Правила оформлення та подання статей

«Часопис соціально-економічної географії» приймає до друку матеріали обсягом до 15 друкованих сторінок до рубрики «Горизонти науки», до 10 сторінок до рубрики «Наукові повідомлення», до 5 сторінок до рубрики «Рецензії», до 3 сторінок до рубрики «Постаті», до 1 сторінки до рубрик «Хроніка» та «Ювілеї».

Згідно *Постанови ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України»* за № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. стаття повинна мати такі необхідні **елементи**:

1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, 3) виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 4) формулювання цілей статті (постановка завдання); 5) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Вимоги до оформлення статті: Текстовий редактор Microsoft Word, версія 2003, 2007, 2010. Всі поля по 20 мм, формат 210x297 мм, шрифт Times New Roman 14 пт, інтервал 1,5. Для статті необхідно вказати УДК (ліворуч), а праворуч на тому ж рядку – ім'я та прізвище автора. Після цього з нового рядка посередині великими буквами подається заголовок статті.

Під заголовком з абзацу подається анотація статті (близько 500 знаків) та ключові слова українською мовою (шрифт 10 пт, курсив). Після неї з абзацу вказуються ім'я та прізвище автора, заголовок статті, анотація та ключові слова російською й англійською мовами (шрифт 10 пт, курсив). Нижче подається текст статті. Таблиці та рисунки мають бути розміщені у тексті статті. Рисунки мають бути виконані у чорно-білому форматі.

Список використаних джерел подається в кінці статті в алфавітному порядку кирилицею і латиницею.

Посилання на джерела слід давати у прямокутних дужках [] із зазначенням порядкового номера, а в окремих випадках і сторінок.

В кінці статті подається реферат англійською мовою обсягом не менше 150-250 слів. Реферат повинен повно і лаконічно відображати зміст статті.

Надається пріоритет статтям англійською мовою.

Статті подаються в електронному та друкованому вигляді. Паперовий варіант статті підписується автором.

Автори подають про себе особисті дані українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посаду, державні звання та нагороди, повну адресу, контактний телефон, e-mail.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо. «Часопис соціально-економічної географії» засновано у 2005 році, виходить 2 рази на рік.

Адреса редакційної колегії: Кандиба Юрій Іванович, технічний секретар редколегії «Часопису соціально-економічної географії», кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства, геолого-географічний факультет, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна.

Тел.: +38 (057) 707-52-74.

E-mail: chasopys_seg@mail.ru

Офіційний сайт: <http://hgj.univer.kharkov.ua>

Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance

«Human Geography Journal» seeks to publish those papers that are most influential in the fields or across the fields of Human and Economic Geography and that will significantly contribute to the advances of scientific understanding. We also welcome all other relevant subject areas. Selected papers should present novel and broadly important data, syntheses, concepts as well as some narrower research in the subject area. We welcome submissions from all fields of Geography and from any source. We are committed to the prompt evaluation and publication of submitted papers. «Journal of Human geography» is published in print twice per year.

«Human Geography Journal» accepts papers to the following sections: «Science Skylines» (up to 15 pages); «Research reports» (up to 10 pages); «Reviews» (up to 5 pages); «Personalities» (up to 3 pages); «Chronicle» (up to 1 page); «Jubilees» (up to 1 page).

All authors must agree to be so listed and must have seen and approved the manuscript, its content, and its submission to the Journal. The Journal will send an email to all authors to confirm receipt of each paper. Submission of a paper that has not been approved by all authors may result in immediate rejection without further appeal.

All papers must be submitted in both electronic and printed forms.

The article should contain all necessary information in compliance with the requirements and official decisions of the Higher Certification Commission of Ukraine (The Resolution № 7-05/1 of January 15, 2003 Increase of requirements for research periodicals included in the List of the Higher Certification Commission): 1) General research problem and relevant issues overview; 2) Introduction to the subject field with the latest advances analysis; 3) Emphasis of the problem components still required to be solved; 4) Paper goals outlining; 5) Presentation of the paper basics; 6) Research conclusions with research result validation and further research perspectives.

Requirements to the Manuscript: Every page field is 20 mm; 210x297 mm page format; Times New Roman 14; spacing 1.5. For his/her paper the author must specify universal decimal classification number (on the left) and the author's name is printed on the right (in the same line). The paper title is printed in the following line in capitals.

An abstract (up to 500 characters) and keywords in Ukrainian (font 10, Italic) should be placed just below the paper title. It is followed by the author, a paper title, abstract and keywords in both Russian, and English (font 10, italic).

The paper text is placed just below these three abstracts. All illustrations and figures should be embedded in the paper text. All visuals must be in black and white.

List of references is placed in the end of the paper in alphabetical order. References should be given in the square brackets [] indicating the number of source in the list. In some cases the reference source pages should be indicated too.

The priority is given for the manuscripts in English.

The papers should be submitted in both printed and electronic versions. The printed version should be signed by the author.

Authors should submit the following personal information: full name, academic degree, and academic status, place of employment, position, state titles and awards.

Papers must be reviewed (a scanned review with a seal must be send by e-mail to the editorial board).

The Editorial Board don't pay author's royalty.

Address of editorial board: Yuriy Kandyba, Technical Secretary, Department of Social and Economic Geography and Region Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University,

Svobody Sq. 4, 61022, Kharkiv, Ukraine

Tel.: +38 (057) 707-52-74

E-mail: chasopys_seg@mail.ru

URL: <http://hgj.univer.kharkov.ua>

Наукове видання

ЧАСОПИС соціально-економічної географії

Збірник наукових праць

Випуск 16 (1)

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – *Юрій Кандиба*

Підписано до друку 25.02.2014 р. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 18,7. Обл.-вид. арк. 21,7.
Тираж 100 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru